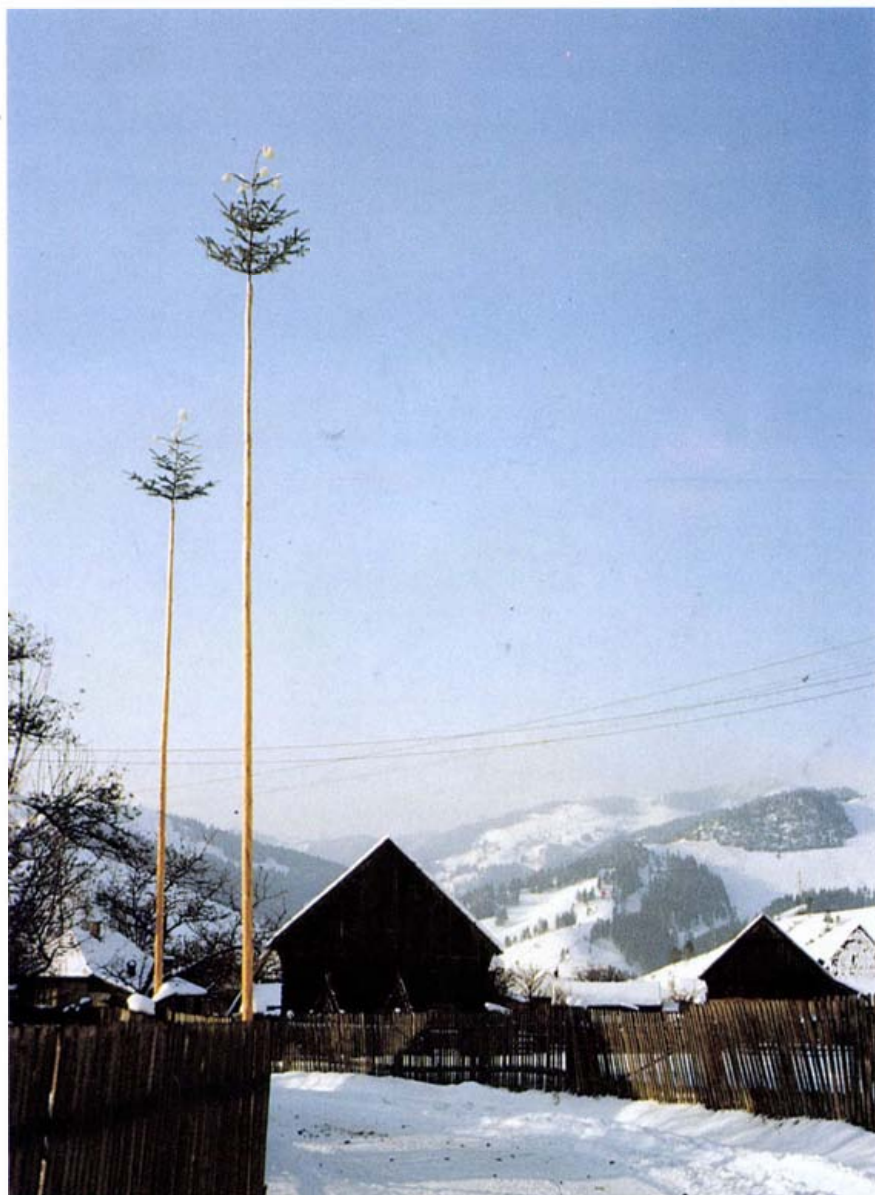

1994/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM

BOLDOGI BETLEHEMEZŐK

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Ifjúság és honismeret	
	<i>Halász Péter</i> : Ifjúság és honismeret	3
	<i>Kálmán Attila</i> : A Nemzeti Alaptanterv és a honismeret	8
	<i>Barsi Ernő</i> : Néprajztanítás az általános iskolákban	13
	<i>Kaczián János</i> : Általános iskolás szakkör a levéltárakban	16
ÉVFORDULÓK	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés emlékezete (<i>Baják László</i>)	19
	„Én lettem az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője”	
	Vörös Vince kisgazdapárti politikussal beszélget <i>Sári Katalin</i>	22
	Benkő József székely polihisztor (<i>Nagy Balázs</i>)	27
HAGYOMÁNY	Honismereti oktatásunk múltja és jelene (<i>Kanyar József</i>)	30
	Szlovák betlehemesek (<i>Krupa András</i>)	33
SORSKÉRDÉSEK	Magyarok a Nagy-Szamos völgyében (<i>Gábor András</i>)	38
	„Szabadon szolgál a szellem” Keresztúry Dezsővel beszélget	
	<i>Tóbiás Áron</i>	44
TERMÉS	Régi csiki regösök (<i>Szőcs János</i>)	47
	Fásinge-túringer. Egy bátyai téli népszokás (<i>Fehér Zoltán</i>)	52
	Kalotaszeg vándor háziiparosai (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	55
	Halottas szokások a kárpátaljai Ráton (<i>Hutterer Éva</i>)	58
FÓRUM	A kisiskolások helyismereti neveléséről (<i>Kovács Dániel</i>)	66
	Emese álma – Mítosz és történelem	68
KRÓNIKA	<i>XXII. Honismereti Akadémia</i>	
	<i>Kanyar József</i> : Megnyitó	69
	Notitia Hungariae Emlékplakettet kaptak	70
	Honismereti Emlékplapot kaptak	72
	Türkári beszámoló (<i>Bartha Éva</i>)	73
	A szekciósülések összefoglalója (<i>Halász Péter</i>)	75
	A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság munkája	
	(<i>Nagy Károly</i>)	77
	Honismeret az Ipoly-menti magyar iskolákban (<i>Csáky Károly</i>)	79
	Kalotaszentkirályon járt Ady Endre (<i>Okos Márton</i>)	82
	Gunda Béla sírjánál (<i>Lukács László</i>)	83
KÖNYVESPOLC	Ezredvégünk és az önrendelkezés. Beke György és Pomogáts Béla	
	könyveiről (<i>Szabó T. Ádám</i>)	86
	Magyar Katolikus Lexikon I. (<i>Limbacher Gábor</i>)	92
	Balázs Ádám – Zika Klára: Virrasztó lenyvesek (<i>Balassa Iván</i>)	93

Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században (<i>Szücs Judit</i>).....	95
Szatmáryné Víz Zsuzsanna: Emlékeim töredékei (<i>Demeter Zayzon Mária</i>).....	95
Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréül (<i>Dóka Klára</i>).....	96
Horváth Antal: A moldvai katolikusok ősei (<i>Mezey László Miklós</i>).....	97

**HONISMERETI
BIBLIOGRÁFIA**

Összeállította: Bartók Györgyi	100
<i>Az 1994. évfolyam tartalomjegyzéke</i>	105
Az első borítón gyimesi táj látható (<i>Halász Péter felvétele</i>)	

A következő szám tartalmából: Gróf Festetics György – Százötven éves az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – Farsangi szokások Hegyköztötteleken – Jézus képe a búzaszemen – Az irkutszki hadifogolytábor olvasókönyve – A dél-magyarországi németek nyelvi helyzete – A pataki bibliás fejedelem – Nemi erkölcsök, magzatveszejtés a történeti Baranya református falvaiban – Mit tudnak rólunk a hantik? – A Tájak-Korok-Múzeumok mozgalomról – A Pro Pátria Szövetségről.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BARTHA ÉVA

HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)

HAVAS GÁBORNÉ

KANYAR JÓZSEF

KOVÁTS DÁNIEL

MÁNDLI GYULA

SÁRAY-SZABÓ ÉVA

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

SZÉKELY ANDRÁS BERTALÁN

SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)

SZIKOSSY FERENC

NÓTÁRIUS JÓZSEF (műszaki szerkesztő)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Baják László főmunkatárs, Nemzeti Múzeum, Budapest – **Balassa Iván dr.**, néprajzkutató, Bp. – **Barsi Ernő**, ny. tanár, Győr – **Bartha Éva**, gyűjteményvezető, Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. – **Bartók Györgyi**, a Magyar Művelődési Intézet Szakkönyvtárának vezetője, Bp. – **Csáky Károly dr.**, iskolaigazgató, Ipolyság – **Dániel Erzsébet** a CSEMADOK munkatársa, Érsekújvár – **Demeter Zayzon Mária**, szociológus, Bp. – **Dóka Klára**, főosztályvezető, LMKL, Bp. – **Fehér Zoltán**, az Eötvös József Tanárképző Főiskola ny. docense, Bács – **Halász Péter**, igazgató, Magyar Művelődési Intézet, Bp. – **Hutterer Éva**, főiskolai hallgató, Ungvár – **Kaczián János**, a Megyei Levéltár munkatársa, Szekszárd – **Kanyar József dr.**, ny. levéltárigazgató, Bp. – **Kálmán Attila**, igazgató, Református

Gimnázium, Pápa – **Kovács József László**, tanár Tanítóképző Főiskola, Zsámbék – **Kováts Dániel dr.**, a Comenius Tanítóképző Főiskola ny. tanára, Szeged – **Krupa András dr.**, néprajzkutató, Békéscsaba – **Limbacher Gábor**, muzeológus, Balassagyarmat – **Lukács László** osztályvezető, István király Múzeumi, Székesfehérvár – **Mezey László Miklós**, szerkesztő, OSZK, Bp. – **Nagy Balázs**, egyetemi hallgató, ELTE, Bp. – **Nagy Károly**, ny. iskolaigazgató, Ózd – **Okos Márton**, újságíró, Bp., – **Sári Katalin**, újságíró, Bp., – **Sebestyén Kálmán**, történész, Postamúzeum, Bp. – **Szabó T. Ádám**, tanár, ELTE, Bp. – **Szűcs János**, muzeológus, Csíkszereda – **Szűcs Judit dr.**, a Tari László Múzeum igazgatója, Csongrád – **Tóbiás Áron**, újságíró, Magyar Nemzet, Bp.

ISSN 0324-7627 Szerkesztőség: Budapest 1. Corvin tér 8. II. 405. Postacím: Bp. 1251 Pf. 101. Tel.:201-5207 Kiadja a Honismereti Szövetség. Készült a MIKSZÁTH KIADÓ ÉS NYOMDA gondozásában, fv. DR. NÉMETH JÁNOS ig., Nyomdavezető: GREGOR JÓZSEF. Terjeszti a Magyar Posta RT. és alternatív terjesztők. Póldányonkénti ára 58 Ft. Évi előfizetési díja 300 Ft. Előfizethető postautalványon, valamint a következő pénzforgalmi jelzőszámmal: Postabank Rt: 219-98636/021-02809. INDEX-25387 Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HALÁSZ PÉTER:

Ifjúság és honismeret

1. Nehéz dologra vállalkoztam, amikor megpróbálom számbavenni azokat a gondolatokat, amiket ezzel a két fogalommal – ifjúság, honismeret – és a kettő kapcsolatával összefüggésben érdemesnek tartok elmondani.

Mindenekelőtt a fogalmak! Mit is értünk *ifjúság* alatt? Amikor megjelent Zolnay László könyve a középkori Magyarországról, szép eszmefuttatást olvastam arról, hogy hogyan változik az ifjúság fogalmának értelme. Akkor ugyanis, a XIII-XIV. században, az átlagos életkor jóval rövidebb volt, mint manapság. A királyi udvarban, a közéletben, az ország dolgait eldöntő testületekben sem kizárólag „nagyszakállú vének” ültek, hanem többségben voltak az olyan 20-30 esztendősek, akiket ma ifjúnak, fiatalnak tekintünk, akkor azonban hadban, politikában felelősséggel helyt tudtak állni. Ahogy megnövekedett az átlagos életkor, kitolódott az az idő, ameddig az ifjúság fölkészül az életre. Ma *ifjúságon* a köznyelvben általában olyan korosztályt értünk, amely még tanul, vagy tanulókorbán van, tehát csak készül az életre, csak most indul az olyan helyekre, ami felelősséget igényel.

Ha most már azt keressük, hogy ez a felkészülőben lévő ifjúság mit várhat és mit kaphat a honismerettől – úgy is mint mozgalomtól, és úgy is mint tevékenységtől –, akkor azt hiszem, hogy a honismeret témaköreiben diákként, ifjúként végezhető tevékenység *kapcsot jelenthet az ifjúkor és a felnőttkor között*. A maga módján kialakíthatja, megalapozhatja, elmélyítheti azt a fajta felelősséget, ami szükséges ahhoz, hogy az ifjúból felnőtt váljék, ami nyilvánvalóan nem egy pillanat, nem egy időpont, hanem rövidebb-hosszabb folyamat.

A másik fogalommal, a *honismerettel* már könnyebb a dolgunk, hiszen akik benne vagyunk a mozgalomban, azok körülbelül tudjuk, hogy mit értünk alatta. Nagyon szép, hogy a *hon* szavunk a haza régiesebb formája. Nem véletlen, hogy a székelyek, de különösen a moldvai csángók régies beszédjükben a hon-t az *otthon* szinonimájaként használják. Ha ezen a szálon megyünk tovább, akkor könnyen eljutunk a felismeréshez: a honismeret elsősorban azt a célt szolgálja, hogy *minél otthonosabbak legyünk a hazában*. Minél többet ismerünk belőle, annál inkább otthon találjuk magunkat, a sajátunknak érezzük.

Ha a honismeret történelmére pillantunk vissza – noha nem nevezték mindig ezzel a szóval – Bél Mátyástól kezdve a felvilágosodás, a reformkor idején a nemzeti progresszió legjobb erői mindig fölismerték, hogy a hon meg kell ismerni ahhoz, hogy jobbúhassanak rajta. Nem véletlen, hogy Fényes Elek, később Pesty Frigyes azért próbálta lexikálisan összegyűjteni a haza minden tájára, településére vonatkozóan az adatokat, hogy megkönnyítthesse a dolgát azoknak, akik azon gondolkodtak: miként lehet a hon sorsát kezünkbe vennünk, s minél eredményesebben, minél felelősségteljesebben igazítanunk rajta. Ugyanez a szándék hajtotta azokat is, akik amikor a kiegyezés után megcsillant a reménye annak, hogy saját értékrendünk alapján rendezkedhetünk be a hazában, akkor – mint például Orbán Balázs és mások – faluról-falura járva gyűjtötték össze mindazokat az ismereteket, amik kellettek ahhoz, hogy az otthonosság biztonságával alakíthassuk hazánk sorsát. Száz esztendővel ezelőtt a

¹ Az itt közölt előadások a XXII. Országos Honismereti Akadémián hangzottak el.

Milleniumra való készülődést is arra használták fel szellemi életünk legjobbjai, hogy a történelmi Magyarország helytörténetének felér foltjait kiszínezzék. A két világháború között, amikor Trianont követően az elvesztett államiság helyett a megtalált népiségben kereste a magyarság szétszórásának okait, a darabokra szakadt magyarság fokozott figyelemmel fordult az ország és népe megismerésének apró részletei felé. A felvidéki falujárók, az erdélyi falukutatók, Magyarországon a népi írók, a Magyarország felfedezése sorozat, és azon kívül is sok kezdeményezés történt arra, hogy a saját szemükkel, a saját lelkiismeretükkel, a saját figyelmükkel nézzék meg egy-egy táj társadalmát, a magyar településeket, a magyar gazdaság, a magyar népi kultúra helyzetét. Mindezt azzal a bevallott vagy be nem vallott, vagy csak áttételesen érvényesülő céllal, hogy felelősségteljesebben tudjanak javaslatokat kidolgozni arra, miként lehet megváltoztatni, miként lehet jobbá tenni a falu vagy a város társadalmát. Teleki Pál intézte úgy szolgálta a revíziós célokat, hogy amikor sor került az első, de különösen a második bécsi döntésre és megcsillant a lehetősége magyarlakta területek jelentős része visszakerülésének, akkor módszeresen gyűjtött adataik és tudományos elemzésük volt arra vonatkozóan, hol kell meghúzni a határt ahhoz, hogy az – amennyire ebben a kevert népességű Kárpát-medencében lehet – viszonylag igazságos legyen. Teleki Pál fontosnak tartotta, hogy faluról-falura ismerjük a Kárpát-medence nemzeti-ségi megoszlását, hogy a történelem igazságosabb határrendezést tudjon megvalósítani.

2. Az 1950-es években az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomban gyökerezett az az immár 40 esztendőre visszatekintő honismereti mozgalom, amely egyre szervezettebb keretek között valósította meg önmagát. Az 1970-es és 1980-as években pedig, amikor a politikai ellenzék *megtünt* állapotba került, számottevő része a „honismereti” fedőnév alatt tudta magát valamelyest legalizálni. Olyan ifjúsági honismereti klubok alakultak, amelyek politikailag ellenzékiként viselkedtek, de mindig úgy, hogy a honismeret módszereivel tárták föl és ismerték meg a társadalmi jelenségeket, a magyar sorskérdéseket. Itt Vácott a Madách Kör munkáját ismerjük, akik az 1980-as évek végén komoly ellenzéki tevékenységet folytattak kulturális, helytörténeti és más területeken úgy, ahogy akkor lehetett, de mindenképpen annak a nemes hagyománynak a folytatásaként, hogy a honismeret, a honnak a megismerésére való törekvés, akár szervezett, akár egyéni formában, mindig a nemzeti progressziót, a nemzet és az ország fölemelkedését szolgálta. Ugyanúgy a felvidéki kerékpártúrák is honismereti jellegűek voltak és ebből a szemléletből kiindulva jutottak el a politikai helyzet különböző eszközökkel való megváltoztatása szükségességének gondolatáig.

Meg kell emlékeznünk az ifjúsági Klubtanácsnak a munkájáról is, amely a Hazafias Népfront keretén belül működött, noha a Hazafias Népfront akkori vezetői között jó néhányan nem örültek ennek a számukra kényszerű szervezetnek. Mégis védőernyőt jelentett a Népfront a Klubtanácsba tömörülő, honismereti jelszóval és honismereti fedőnévvel működő különböző ifjúsági szervezetek fölött. Ezekből a szervezetekből később különböző politikai pártokban feltűnt fiatalok kerültek ki, akik a politikai változások után felelősséggel beleszólhattak az ország dolgába. Mindez igazolja azt, amit a honismeretnek az ifjúság gondolkodásának felelőssé válása szempontjából betöltött szerepéről mondtam.

Ennek a Klubtanácsnak a szervezésében két olyan országos tábor is rendeztünk, amely az 1980-as évek végi politikai pezsgésben az országért tenni akaró fiatalok gyűjtőhelye volt és mindig a különböző magyar sorskérdéseket tűztük napirendre. Ebbe úgyszólván minden fontos téma belefért, a közoktatástól a gazdasági életig. A közigazgatás reformjáról beszéltünk ezekben a táborokban, a hazai nemzetiségi kérdésekről, a határon kívüli magyarok helyzetéről, tehát olyan sorskérdésekről, amelyek alapvetően meghatározták és ma is meghatározzák a magyarság életét.

A honismereti mozgalom hármias feladatot lát el a társadalom, a nemzet életében. Az egyik a *tudománysegítés*. A honismeret ugyan önmagában nem tudomány, de nagyon sok olyan ága van, amely érintkezik különböző tudományágakkal és jelentős segítséget nyújt a történelem, különösen a helytörténet, a néprajz, a műemlékvédelem, a környezetvédelem, az intézménytörténet számára.

A honismereti mozgalom tudománysegítő szerepe az ifjúság számára is lehetőséget ad arra, hogy helytörténeti, néprajzgyűjtő stb. tevékenységével önmaga előtt is bizonyítani tudja: készül a társadalom és a tudomány hasznos segítségére. A tudományos diákkörökben születő munkák jelentős része honismereti indítatású.

A másik igen nagy jelentős feladata a honismereti mozgalomnak a *hazaszeretet, a szülőföldhöz való kötődés erősítése*. Önöknek nem kell különösebben hangsúlyoznom, hogy itt milyen jelentősége van annak, ha az ifjúság már az iskolai oktatás során érzelmileg elkötelezettjévé válik annak az országnak vagy nemzetnek, amelyhez tartozik. Az elmúlt évtizedek iskolai történelemoktatása olyan kilúgozott történelmi tananyagot adott a fiataloknak, hogy az egyáltalában nem volt vonzó számukra, és nem töltötte be azt a funkciót, amit a történelemnek, ennek a legizgalmasabb, legszebb, legfelelősebb tudománynak az ifjúság megragadásában, az életre szóló elkötelezettség beléjük táplálásával betölthetne. A honismeret azonban, tehát a helytörténet, vagyis a történelem hajtálgökökérdete – egy jó pedagógus közvetítésével – azáltal, hogy saját falujának, saját társadalmi rétegének, saját nemzetiségének, saját szűkebb környezetének a maga szemével látható és megismerhető részeit tudja megismertetni velük, gyógyítani tudja, tudta a marxistává tett történelem által okozott hiánybetegségeket.

A honismereti mozgalom harmadik feladatának *az emberi életnek a teljességet adó funkcióját tartom*. Ez természetesen nincs korosztályhoz kötve. Nyilvánvalóan idős, nyugdíjas emberek számára is hallatlanul fontos: ne érezzék magukat fölöslegesnek a kenyérkereső foglalkozásukból való nyugdíjba menetel után, hanem a honismereti munkában megkaphassák azt az élményt, amit csak az örömmel végzett munka, egy megjelent cikk, egy elfogadott pályázat, egy nyomdából kikerült könyv jelenthet, ami azt mutatja, hogy rá igenis szüksége van a társadalomnak. De ugyanez a szerep fiataloknál is érvényesülhet akkor, amikor olyan könnyen érezhetik: nincs igazi kapcsolatuk a társadalommal, nem tudnak kitűnni, nem tudják magukat megfogalmazni, kifejezni és ezért aztán néha formális elemekhez nyúlnak. Mennyivel hasznosabb és kézenfekvőbb, hogy a fiatal a honismereti mozgalomban, akár diákként diákkori vagy más pályázattal, akár mint fiatal pedagógus, fiatal értelmiségi vagy szakmunkás, vagy bármilyen területen tevékenykedő ifjú ember, a szülőföldjének valamely tárgyi vagy szellemi értékét összegyűjtve, megfogalmazva, felmutatva, helytörténeti gyűjteményt létrehozva, tanulmányokat, cikkeket írva tűnjön ki a közösségből, az átlagból.

A honismeret tehát olyan keret, amiben ki-ki örömet lelheti, de ugyanakkor olyan lehetőség is, ami fölkelészheti az embereket a közvetlen politizálásban való részvételre. Manapság, amikor a társadalom civil szerveződését akarjuk újjáépíteni, azt a civil társadalmi tagolódást, amely a lehető legjobban differenciálódva, saját egyéniségéhez, iskolai végzettségéhez, valláshoz, világnézethez és mindenfajta tevékenységéhez igazodó tagoltsággal próbálja megfogalmazni önmagát.

Nálunk az 1940-es évek végén teljesen leradírozták ezeket a civil társadalmi szervezeteket, pedig milyen fontosak ezek akkor, amikor arról van szó, hogy valaki kilépve a gyermeki korból, ifjúvá válva, elinduljon egy olyan cél felé, hogy előbb-utóbb politizálni kell és politizálni is fog. És itt most nem csak és nem elsősorban az országgyűlésben vagy a különböző

tekintetében föl kell készülnie erre a feladatra. Lehet, hogy csak porszem, lehet, hogy téglá lesz benne, de mindenképpen ezekből kell fölépülnie a társadalomnak, az öntevékeny, a saját maga ügyeit intéző társadalomnak.

Ebben pedig a honismereti mozgalomnak igen nagy szerepe lehet. Nemcsak azért, hogy különböző honismereti szakkörök, körök, egyesületek, a civil társadalmi szerveződések sejtjei, hanem úgy is, hogy megismerik a civil társadalmi szerveződés hagyományait. Hiszen megvoltak nálunk is a hagyományai, a különböző daloskörök, értékesítő-fogyasztó-beszerző szövetkezetek, különböző vallási közösségek, közbirtokosságok, legelőbirtokosságok, legeltetési társulatok, kulturális szervezetek formájában. Ha ezeket nem is lehet úgy föltámasztani, ahogyan 1948-1949-ben a diktatúra elsöpörte őket, ezeknek a szervezeteknek a hagyományait, működésük rendjét megismerve olyan ötleteket, olyan gondolatokat és olyan lelki indítást kapunk, ami által megértjük, hogy sorsunk jobbrafordulását nem valami isteni beavatkozástól, vagy valami felsőbb hatalomtól kell várnunk, mert igenis mindnyájan alkalmasak vagyunk arra, hogy sorsunkat irányítsuk. Ha egy fiatal ilyesmivel gondolkodva, foglalkozva, ilyesmivel pályázva nyer pályadíjat és éri el azt, hogy elismerjék a munkáját, akkor biztos vagyok benne, hogy később nem áll értelmetlenül egy-egy olyan jelenség előtt, amikor azt mondják neki: próbáljátok helyben megszervezni a különböző érdekeknek a kifejezését és megvalósítását.

3. Ilyen kusza és csapongó gondolatok után az *ifjúság és a honismeret* kapcsolatát valahogy konkrétan is meg kellene fogalmazni. Ennek két területét lehet megcéloznunk. Az egyik, hogy *erősíteni kell az ifjúság szerepét a honismereti mozgalomban*. Ez azonban nem olyan mozgalom, amelynek igazolvánnyal rendelkező tagjai vannak, tehát nem törekedhetünk arra, hogy minél több ifjú tagunk legyen. De mindenképpen erősíteni kell a mozgalomban résztvevők körében az ifjúság szerepét. Persze ez sem olyan egyszerű. Sokszor úgy fogalmaznak, hogy előregedett a mozgalom. Én inkább úgy mondanám, hogy aki honismerettel foglalkozik, az tovább él.

Mert aki tudja, hogy még mi mindent kell elvégeznie, összegyűjtenie, megírnia, az nem érzi fölöslegesnek magát a társadalomban, nem veszi el az életkedvét, ha nyugdíjba küldik, vagy valami más, öregséggel együtt járó biológiai vagy társadalmi problémája adódik. Ez az oka annak, hogy itt is, az Akadémián jó néhány tisztes, ősz fejet lehet látni. Hála Istennek, sok fiatalot is látunk, s az ő számukat, de főként súlyukat föltétlenül növelni kell a mozgalomban. Természetesen ez nem a létszámmal függ össze elsősorban, hanem azzal, ha feladatot kerestünk és adunk nekik, de még inkább, ha abban segítjük őket, hogy feladatot találjanak maguknak.

Minden honismereti táborban vannak kiváló, odaváló, érzelmileg kötődő, a honismeret kérdéseire érzékenyen reagáló, érdeklődő fiatalok. Fontos lenne, hogy a tábor után sorsukat nyomon kövessük, munkájukat figyelemmel kísérjük és megkönnyítjük számukra a honismereti mozgalomba való felelős beilleszkedést.

Gondoljunk csak bele, hogy hány és hány fiatal vesz részt az évi 70-80 vagy már annál is több ifjúsági honismereti táborban, és milyen kevés van közöttük olyan, akit kézen tudunk utána fogni és segíteni tudtuk, hogy az ott kapott érzelmi feltöltődéssel, elkötelezettséggel tovább haladhasson. A megyei honismereti egyesületeknek szép és a saját jövőjük szempontjából is fontos feladatuk lehetne, hogy a honismereti táborok résztvevőivel később folyamatosan tartsák a kapcsolatot. Ennek megvan a módja. Van olyan tábor, ahol már előzőleg kémelek valami „belépő dolgozatot” azoktól, akik jelentkeznek; mások a táborban készítenek olyan munkát, aminek alapján föl lehet figyelni és ki lehet választani jó néhány fiatalot, aki megmutatta oroszlánkörméit és akiről már ott a táborban kiderül, hogy az eszével és a szívével a honismereti mozgalom jövőjét lehet rá építeni.

Különösen a zsámbéki szakkörvezetői táborok fiataljaira, az ő további sorsuk figyelemmel kísérésére gondolok. Jó néhány olyan esetről hallottunk, hogy bizony azok a fiatal pedagógusok, akik onnan kikerültek, fölvértezve a honismereti szakkörvezetés-

hez szükséges tudással és képességgel, érzelmileg is felkészültek erre, olyan tantestületekbe jutottak, ahol nem tartották fontosnak ezt a munkát, nem kapták meg azt a támogatást, ami szükséges lett volna ahhoz, hogy kamatoztatniassák honismereti szakkörvezetői képességüket. Sok más tanító- és tanárképzőben folyik a honismeret alternatív oktatása és ezeket a fiatalokat mind a megyei honismereti egyesületben dolgozóknak kellene később megtartani a honismereti mozgalom számára.

A honismeret és az ifjúság kapcsolatának másik területe, hogy *a honismeret szerepét kell növelni a különböző ifjúsági szervezetekben*. Arra, hogy a témakör jelentőségét növeljük az oktatásban, az első lépés már megtörtént azáltal, hogy a nemzeti alaptantervben szerepel *a honismeret*. Ez önmagában még semmit nem jelent, legföljebb azt, hogy a bezárt kapunak a retesét elhúzták, de már a kaput nekünk kell kinyitni. A tanárképző és tanítóképző főiskolákon olyan kerettantervnek kell készülnie, majd olyan tanterveknek kell készülniük, amelyek segítségével a leendő pedagógusokat fel tudják készíteni arra, hogy a nemzeti alaptanterv által lehetővé tett keretek között honismeretet oktathassanak az iskolában. Talán egyszer külön tantárgyként is, de mielőbb úgy, hogy szinte minden tantárgyban helyet adunk neki. Hiszen a honismeret oktatása elsősorban a hagyomány oktatását jelenti. Hagyomány alatt természetesen nem kizárólag a népdalt, a néptáncot és a szövés-fonást, tehát a folklórt, a néprajzot érteni, hiszen vannak vallási hagyományok, a civil társadalmi szerveződések hagyományai, a polgári élet hagyományai, a gazdálkodási hagyományok, építkezési hagyományok. Úgy értem tehát, *hogy a hagyomány azt az értékötletet jelenti*, amit a nemzedékek évszázadokon keresztül létrehoztak és az utódokra hagytak, ami összesítve hordozza magában a szépséget és a célszerűséget.

Az iskolai oktatáson kívül törekedni kell arra, hogy a különböző ifjúsági szervezeteknek, mint a cserkészeknek, de más ifjúsági szervezeteknek a keretében is a honismeret, mint értékkepző, értékközvetítő tevékenység megvalósulhasson. Erre mind Szövetségünknek, mind egyesületeinknek minden alkalmat és lehetőséget meg kell ragadniuk. Amikor a Honismereti Szövetség meghirdette az *Emese álma – Mítosz és történelem* című, három évről tervezett vetélkedőt, az volt a célkitűzésünk, hogy az ifjúságnak legalább egy részét érzelmileg felkészítsük arra, hogy az ország 1996-ban honfoglalásának 1100. évfordulóját fogja ünnepelni. Jelenleg ugyanis fiatalságunk, amely az elmúlt évtizedekben végezte iskoláit, nincs érzelmileg erre úgy felkészülve, hogy méltóképpen át tudja érezni, mit jelent annak a nemzetnek tagja lenni, amely már 1100 éve itt él – küzd és építkezik – a Kárpát-medencében. Nehogy ismét bekövetkezessen, amire már volt példa, hogy ifjúságunk – tisztelet a kivételnek – jó része úgy érzi, március 15. ikét, 1956. ot nélküle ünnepli az ország, és nem érzi át, hogy ez az ő ünnepe. Aki ebben a vetélkedőben részt vett, az biztosan nem mondja majd, hogy a csapból is a honfoglalás folyik.

A honismereti mozgalomnak nyilvánvalóan hivatása van. Hivatása van ateinketben, hogy olyan nemzeti értékeket, erkölcsi értékeket, emberi értékeket, vallási értékeket – és itt a vallásban is elsősorban az emberi és az erkölcsi értékek jelentőségére gondolok – vall magáénak, amelyeket mi magyarok fontosnak tartunk. Értékeket ateinketben, hogy miként gondolkodunk a nemzet minden harmadik tagjáról, akik ma a határon túl élnek. Hivatása van abban, hogy megismertet azokkal a hagyományos értékekkel, amiket a hivatalos iskolai oktatás nem volt képes átadni az elmúlt évtizedekben. Amikor a honismereti mozgalom és az ifjúság kapcsolatáról beszéltünk tehát, akkor elsősorban ezeknek az értékeknek a közvetítésére kell gondolnunk. Ahogy a honismeret mindig a nemzeti progressziót szolgálta, és bízom benne, hogy napjainkban és az előttünk álló években is ezt a célt fogja tudni szolgálni, és az ifjúság nevelésében betölti hivatását. Mindnyájunknak arra kell törekednünk, hogy a honismereti mozgalom minél jobban be tudja tölteni értékmentő, az ifjúságot, nemzeti jövőnket alakító hivatását.

A Nemzeti Alaptanterv és a honismeret

Ha valaki bele kíván szólni a magyar közoktatás folyamatába, annak két dolgot illik alaposan tudni. Mi van a világban, és mi történik idehaza. Aki ennek csak az egyikét ismeri, lehetőleg ne akarjon módosításokat végrehajtani. Nem azért kell a világban folyó dolgokat ismernünk, mintha feltétlenül le akarnánk őket másolni, hanem azért, hogy ne akarjunk mindent újra kitalálni. Nézzük meg, hogy mások tapasztalataiból mi az, ami hasznosítható nálunk. De ismerni kell a magyar valóságot is, mert nem biztos, hogy az ami egy egyetemi gyakorló iskolában megvalósítható, az elérhető egy VIII. kerületi cigánytöbbségű iskolában vagy Epölön vagy Battonyán vagy bárhol másutt is. Ismerni kell az iskolák tárgyi és személyi feltételeit, a gyermekcsoportok összetételét, családi háttérét és sok minden mást.

Az oktatás folyamatot általában háromféleképpen szokták szabályozni. Van az ún. *kiemelt szabályozás*, ez nem más mint a vizsgarendszer, vagy esetleg felvételi rendszer visszahatása a következő iskolafokozatból. Van továbbá az ún. *bemenet szabályozás*, ez elsősorban tanterveket jelent. Végül van a *folyamat szabályozás*, amely olyan felügyeletet jelent – szakfelügyeletet vagy iskola-felügyeletet –, amelynek módjában áll beleszólni a folyamatba, utasításokat is ad az iskoláknak. Sokan azt mondták Magyarországon, 4-5 évvel ezelőtt, hogy fölösleges a „folyamatszabályozás”, fölösleges a „bemenet szabályozás”, untilg elég egy vizsgarendszer. Meg kell mondani, hogy mit kell tudnia a gyerekeknek az érettségén vagy valamilyen más vizsgán és minden tanár tanítson azt amit akar. Ez ma Magyarországon – legalábbis szerintem – életveszélyes. Ezért is próbáltuk az egész közoktatási törvényt és a tantervi szabályozást más szakemberek kezére bízni. Gondolják el: minden tanár azt tanít amit akar. Az érettségén számon kérhetem ugyan az igazgatótól vagy a diákot utoljára tanító tanártól, hogy mit miért csinált, de a gyermeknek egyetlen egy 12 éve van és azt a 12 évet nem szabad elfecsérelni. Minden tanulónak 3-4 vagy 5 magyar tanára, 3-4 vagy 5 matematika tanára van míg eljut az érettségig. Lehet, hogy kiváló tanárok esctén ez nem jelentene gondot, de sajnos Magyarországon nemcsak ilyenek vannak.

A szakfelügyelet ebben az országban gyakorlatilag szétverődött. Valószínűleg túl merev, mindenbe beleszóló, a hatalommal visszaélési lehetőséget kapó, ideológiával, politikával átszőtt szakfelügyeletre nincsen szükség. De ma gyakorlatilag semmiféle szakfelügyelet nincs, és ez azt hiszem túlzás. Félek, hogy színvonalromláshoz vezet és vannak is ennek már elég komoly jelei. Például az ún. monitorvizsgálat, amelyik a 10. évfolyam végén 4 különböző területen vizsgálta a gyermekek tudását, azt tapasztalta, hogy az olvasott szöveget egyre kevesebben értik meg, a természettudományos tárgyak ismerete hézagosabb, mint néhány évvel ezelőtt, a matematikai, számítástechnikai ismeretek szintje viszont kissé emelkedett. Összefoglalva: szerintem csak *kimenetes szabályozásra*, vagy csak *folyamatszabályozásra* nem lehet építeni, de mind a kettőnek megvan a maga szerepe. Teljesen kiküszöbölni őket nem lenne helyes.

Most azonban nem ezekről szeretnék beszélni, hanem a *bemenet szabályozásról*, arról, hogy mit, miért tanítsunk és részben arról, hogy hogyan tanítsunk. Tehát elsősorban a *tanmenetekről*. Magyarországon 1945 után egészen 1978-ig központilag erősen szabályozott tanmenet volt. Ismerős a kollégák előtt ez a kifejezés, hogy a *tanterv: törvény*. Ez azt jelentette, hogy egyetlen egy tanterv volt és azt 100%-ig végre kellett (volna) hajtani. Szerencsére általában szakemberek állították azt össze, tehát szakmai szempontokat figyelembe vettek, de sok esetben a különböző tantervek és a

különböző tankönyvek szinte kizárólag egymásra épültek, alig ügyeltek a diákok befogadóképességére, tényleges tudására.

Magyarországon – tisztelet a kivételnek – senki sem azt csinálta, amit kellett volna. Az óvoda alsótagozatot „játszott”, az alsótagozat felsőt, a felsőtagozat középiskolát, a középiskola egyetemét, az egyetemen pedig a tanárok többnyire a saját hobbyjaikat tanították. Helyére kéne tenni végre a dolgokat! Ami azt jelenti, hogy szükség van valamiféle tantervre, de nem egyetlen egyre és nem minden órát pontosan szabályzóra: nem törvényjellegűre, de kell valamilyen „közös” mag, ami „összetartja az országot”. És szükség van arra is, hogy ezt a tantervet különböző más tervezetekkel kiegészíthessük.

Nemzeti alaptanterv használata sok országban bevált. Mi a lényege? A nemzeti alaptanterv tartalmazza azokat a legfontosabb ismereteket, képességeket, készségeket, jártasságokat, attitűdöket, magatartásformákat, amelyeket el kell sajátítania minden képezhető gyerekeknek, ki kell alakítani bennük, illetve fejleszteni kell. Miért kell ezt valamilyen formában meghatározni, rögzíteni? Azért, mert ma a világban 6-8 évenként megkétszereződik az ismeretanyag, azaz mindaz, amit az emberiség együttvéve tud. Tehát ma képtelenség „mindent” megtanítani. 150-200 évvel ezelőttig az volt a cél, hogy *általános műveltséget* adjunk a gyerekeknek. Az általános műveltség az akkori összes ismeretek részhalmaza volt. Ezt illeti ismerni egy művelt embernek. 50-100 évvel ezelőtt – mondjuk Galtonék és mások – már azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy *intelligens embereket* neveljenek. Vagyis nemcsak ismereteket kell tudni, nemcsak általános műveltségre van szükség, hanem a tanult ismereteket új körülmények között *alkalmazni* is tudni kell. Az intelligencia már lényegesen több, mint az *általános műveltség*, bár az elsajátított ismeretek mennyisége lehet hogy kisebb, mint régebben volt. De *alkalmazható* tudást akartak átadni.

A mai kor körülményeinek azonban már sokkal inkább a *kreatív ember* felel meg. Aki olyan dolgokat is ki tud találni, létre tud hozni, amikhez esetleg alig van ismerete. Erre nem könnyű felkészíteni a gyerekeket. De mivel képtelenség megmondani pontosan, hogy mi mindent kell tudni 10-20 év múlva, ezért elsősorban gondolni kell megtanítani őket, az ízlésüket és a jellemüket kell fejleszteni, hogy különbséget tudjanak tenni szép és rút, jó és rossz között. Nem mindegy, hogy ez milyen ismeretanyagon keresztül történik. Éppen ezért van létjogosultsága egy olyan nemzeti alaptantervnek, amely azt a „*közös magot*” *tartalmazza*, amit minden magyar állampolgárnak el kell sajátítania az iskoláztatás folyamán. Mert ha nincs meg ez a közös rész, akkor a nemzeti azonosságtudat, összetartozás érzése sem működik tisztességesen, és a különböző csoportok, rétegek, osztályok nem tudnak egymással szót érteni, mert nincs meg az a közös „nyelv”, műveltségtartam ami valamennyiük sajátja.

Hogyan épülnének terveink szerint egymásra a különböző tantervek? Lenne egyetlen Nemzeti Alaptanterv. Ez két részből állna. Tantervi alapelvekből és Tantervi követelményekből. A *Tantervi alapelvek* az egész közoktatásra szólnak, tehát 12 évre, 6 éves kortól érettségig. (Ezt a Komány 1991 tavaszán elfogadta már, és jó nemzetközi visszhangja van szakemberek körében, mert európai, emberközpontú és úgy nemzeti, hogy nem sért másokat, s lehetővé teszi különböző nevelésfilozófiák érvényesülését.) A *Tantervi követelményrendszer* pedig úgy lenne meghatározva, hogy minden átlagos képességű tanuló, átlagos feltételekkel rendelkezző, tehát átlagos felszereltségű iskolában, átlagos összetételű tanterületnél, 10 év alatt el tudja sajátítani, de nem kötelező 10 év alatt megtanulnia annak, aki hosszabb időn keresztül tanul közismereti tantárgyakat. A tantervi követelményeken több szakember csoport dolgozik hosszú ideje, közeledik ahhoz a kidolgozási szinthez, hogy országos vitára bocsássuk.

A Nemzeti Alaptantervre épülnek a *kerettantervek* és a *helyi tantervek*. Egy-egy iskolatípusra, tehát a 10 osztályos általános iskolára, 6 osztályos gimnáziumra, 4 osztá-

lyos gimnáziumra, szakközépiskolára stb. 3-4 féle kerettanterv is készülhet, mindegyik tartalmazza „közös magként”, a Nemzeti Alaptantervet, de az egyik egy kicsit ebből vesz többet, a másik egy kicsit abból vesz többet, illetve más-mással egészíti ki. Ezeket a kerettanterveket bárki elkészítheti, tehát bármelyik tantestület, főiskola, pedagógiai intézet vagy akinek jólesik. Összeállítása tehát szabad szellemi tevékenység. De alkalmazni csak olyat szabad, amit engedélyeztek. Tudniillik nem csupán a pedagógus szabadságát kell védeni, hanem a gyereket és a szülőt is, az ő igényeiket, érdekeiket, lehetőségeiket. Az Országos Köznevelési Tanács mellett működik egy Tantervtanács. Ez fogja véleményezni a különböző kerettanterveket szakmailag, és amennyiben elfogadásra javasolja, akkor bevezetését a miniszter engedélyezi. Az engedélyezett kerettantervek közül az iskolák szabadon választhatnak. Mondjuk a 8 osztályos gimnáziumok számára lesz négy féle engedélyezett kerettanterv. Ebből a négyből mint pedagógus kiválasztom azt, amelyiket akarom és ennek alapján készítek a saját iskolának részletes tantervet, helyi tantervet. Helyi tantervet használni kötelező, de készíteni nem. Ez azt jelenti, hogy ha egy iskola azt mondja, én nem vagyok képes vagy hajlandó készíteni helyi tantervet, akkor átveheti egy másik iskoláét is. Természetesen egy igazán igényes tantestület a helyi viszonyokat, például a *honismereti, helytörténeti* szempontokat is figyelembe véve készíti el a saját helyi tantervét.

Mindez talán kicsit bonyolultnak látszik, de nagy előnye, hogy a pedagógusnak a lehetősége és a felelőssége is megnő, ugyanakkor a Nemzeti Alaptanterv, a közös mag nem engedi meg, hogy anarchia legyen. Most az említett közös értékekről szeretnék beszélni, azon belül is a Nemzeti Alaptantervnek a *honismeretre* vonatkozó részéről.

Idézem az első néhány mondatot: *„A honismeret tanításának legfontosabb feladata az, hogy a kötelező iskolázás időtartama alatt minden tanuló ismerje meg és sajátítsa el azokat a társadalmi, közös és egyéni tevékenységeket, ismereteket, amelyeket a szűkebb és tágabb pátria, a haza, a szülőföld, a tájegység, a lakóhely, az otthon jobb megismeréséhez, az azokkal való azonosuláshoz vezetnek. Célja az, hogy az Európa közepén élő magyarság sokoldalú történeti és kulturális beágyazottságát, önálló kultúrát teremtő képességét úgy mutassa meg a tanulók számára, hogy az összetartozástudat a személyiségüket meghatározóan alakítsa, formálja. Az iskolának ezért az a feladata, hogy az élő és élővé tett hagyományok gyakorlásának terepeként, helyszíneként nevelje, tegye szokásainak részévé, tanítsa a honismeretet, a magyarságtudományt.”*

Kisiskolás korban, tehát az első 4 osztályban a honismeretnek nyilván nem lesz külön neve vagy külön tantárgya. A különböző egyéb foglalkozásokba ágyazva lehet beszélni a családról, a faluról, a városról, a megyéről és így tovább. Hadd jegyezzem itt meg Sánta Ferenc csodálatos gondolatát, aki azt mondta, hogy a közösségeket nem lehet átugorni. Először az egyént, a jellemet kell formálni. A jellemes embert alkalmas-sá kell tenni a család tagjainak, értékeinek az elfogadására. Aki nem tesz meg mindent a családjáért, annak nem hiszek a lokálpatriotizmusában, aki nem tesz meg mindent falujáért, városáért, annak nem hiszek a hazaszeretetében és aki nem igazán szereti és becsüli a hazáját az ne szónokoljon az emberségről, internacionalizmusról meg egyebekről.

Az 5. osztálytól kezdve megjelennek a különböző tantárgyak. Ha megnézzük a Nemzeti Alaptanterv (tervezett) követelményeit a következő tantárgyakban szerepel a honismeret: irodalom, nyelvtan, történelem, állampolgári ismeretek, földrajz, testnevelés, idegen nyelvek – például idegenvezetés keretében –, ének zene. Ezeknek a tantárgyaknak nemcsak a témáiban szerepelnek honismereti jellegű ismeretek, hanem a követelményrendszerében is. Tehát terveink szerint a honismeret lényegesen nagyobb szerepet kap a jövő oktatásában, mint az eddigiekben. Az utolsó tanévben (általános iskolában a 10. évfolyamon vagy középiskolában), célszerű vagy külön tantárgyként,

vagy legalábbis egy-egy tantárgyban külön témaként oktatni, a legfontosabb honismerethez kötődő tudnivalókat. Így lényegesen jobban megmaradnak, és jobban rögződnek azok a fiatalokban, mintha szétszórva, itt-ott találkozónak velük.

A követelményrendszer tervezetében öt fontos témát jelöltek meg: országismeret, népismeret, helyismeret, szellemi kultúra, tárgyi kultúra. Hogy mi mindent gondolnak a szerzők ide, úgy mondom el, hogy közben néhány dolgot a saját pedagógusi tapasztalatomból is hozzáteszek.

Az *országismeret-népismeret* keretében a következő témákra javasolják kitérni: „A magyar nyelv és a magyar nép eredete – mítosz és valóság. A főbb magyarországi nyelvjárások, a különböző népek együttélése hazánk területén.” Érdekes, hogy milyen sokféleképpen jöttek létre különböző népcsoportok Magyarországon. Letelepeléssel, betelepítéssel, elvándorlással, kivándorlással, kitelepítéssel. Majdnem ugyanazt jelenti egy-egy szó és mégis micsoda különbség és micsoda sorsok vannak mögöttük. „Nemzetiségek, etnikumok, különböző kultúrák napjainkban”. Magyarországon ma 14 nemzeti vagy etnikai kisebbség él, legtöbbször alig 3-10 ezer fővel, mint a bolgárok, a görögök, a lengyelek, az örmények, a szerbek, a szlovének, a ruszinok, az ukránok. Szét is vannak szóródva az országban és ezért oktatásuk, közművelődésük támogatása nem könnyű dolog, de erkölcsi kötelességünk.

A következő rész a *magyarság globális problémáit* említi: „születési, halálozási arányok, sajátos gazdasági és társadalmi nehézségek. Ezt követi a szellemi és a tárgyi kultúra. Mondák, legendák a magyar múltból. A hazai közigazgatási szervezet, az állam fejlődésének legfontosabb állomásai a Szent István-i államtól kezdve, a megyék kialakulása, fejlődése. Nemzeti jelképeink története.” Ha gyerekeink jobban ismernék a magyar címer, és zászló történetét, azt hogy mennyi vér és mennyi hősiesség fűződik hozzájuk, akkor valószínűleg jobban megbecsülnék őket.

„Főbb hazai *vallások és egyházak* tanításának lényege és történelmi szerepük.” Mivel a diákok jelentős része nem jár hittanra és nem tudja hogy mi a kereszténység lényege, melyek a magyar egyházi és vallási hagyományok, könnyebben áldozatul esik mindenféle hangzatos, ateista szólamnak vagy erőszakos sektának.

„*Nemzeti ünnepek*”. Annak a pedagógusnak, aki április 4-ét, meg november 7-ét ünnepeltette évtizedeken keresztül a gyerekekkel, és 1956-ot ellenforradalomnak nevezte, most nehéz lehet október 23-ról lelkesítően szólni. De legalább annyit tegyen meg, hogy megismerteti a tanulókkal a megfelelő dokumentumokat, a tényeket.

A következő témakör „*a népmesék, népmondák, népköltészet, a népszokások, a népviselet világa tájegységenként.*” Sajnos ma a népművészeti kiállítások és vásárok nagy része giccsparádé, tisztelet a kivételnek. És ezt nem lehet rendelettel betiltani, legfeljebb adóztatni lehetne. Az igazi megoldás az lenne, ha a társadalom egyre nagyobb része jutna el arra az ízlésbeli szintre, hogy maga utasítja el a hamis, ún. repülőtéren népművészetet. Felelősek vagyunk azért, hogy a magyar népi kultúra hitelesen megmaradjon, és átöröklődjék. A dolog lényege egyszerű példán szemléltethető: Tatán, a Fényes források felé vezető gyönyörű latorban az öreg fák lassan kipusztulnak. A kivágottak helyére facsemetéket ültettek. Egyszer, arra kerékpározva láttam, hogy vagy 30-40 facsemetét derékba törtek. Felháborodva meséltem egyik kollégámnak. Azt válaszolta: „Ez a te bűnöd is.” – „Enyém? Hát nem én törtem derékba őket!” – „De hány facsemetét ültettél a diákjaiddal?” – „Fiatal koromban sok ezret, de 50 éves koromban is ezt csináljam?” – „Igen. Minden nemzedéknek mindent újra meg kell tanítani”, ahogy Kodály mondta. Mert aki facsemetét ültet, nem fogja derékba törni őket, aki madáretetőt készít, nem szedi ki a fészkeket, aki táncházban nő fel nem fog lelkesedni akármiféle ricsajért. A honismeretet is cselekedtetéssel lehet a legjobban terjeszteni. Ha a gyermek maga próbálja az anyagot formálni, vagy megpróbál gatyamadzagszövön szőni, akkor tudja igazán értékelni a népi mesterségek szépségét.

„Magyarok az európai és a világkultúrában, világraszóló magyar találmányok.” Szerb Antal azt írja a Világirodalom történetének bevezetőjében, hogy nem az a világ-irodalom amit a világ ír, hanem az, amit a világ számára írnak. A magyar kultúrából elsősorban az érdekli a világot, hogy mivel gazdagítottuk Európát. Nem arra kíváncsiak, hogy mi hogyan tudjuk őket több-kevesebb sikerrel utánozni, hanem arra, hogy mi mit tudunk a közös európai kultúrához hozzáadni.

„Helyismeret, népiismeret. A lakóhely jellegzetes geológiája, flórája, faunája, a lakóhely története, a lakóhely és a megye híres személyiségei, a szülőföld történelmi és irodalmi emlékhelyei.”

„Helyismeret, tárgyi kultúra. Ósi eszközök, szerszámok a lakóhelyen. Népi iparok: fazekasok, kovácsok, faragók, bognárok, kádárok stb.” Csiszárékhoz, a tatai fazekasokhoz mindig elvittem a diákjaimat. Megmagyaráztam a régi tatai motívumokat, hogy a Szentháromság jele a három egymásba nyúló hal, megmutattam melyik ábra ered a tyúklábnyomból, melyik a pávából. A legjobban tetszett nekik a határi korszó, amelyet mifelénk csak „hugyos korszó”-nak neveznek. Biztos ismerik sokan. Mázatlan, a száján rács található, a fülén egy szopóka és van benne egy kis csörgő égetett agyaggolyó. Azt szoktam mondani: Nézzétek meg jól, mert ebben az egyszerű korszóban a magyar népi iparművészet intelligenciája látható. –Hogyhogy? – Azért nincs rajta máz, hogy ha kiteszem a tűző napra izzadhasson, átszivároghasson a víz és ezáltal hűvösen tartja a vizet, hiszen a párolgás hőelvonással jár. (Ezért kapta a „hugyos” népi nevet.) Azért van a rács a száján, hogy a béka vagy bogár ne mászhasson bele. És azért van benne a golyó, hogy rázogatva a korszót, ne engedje az üledéket lerakódni az aljára. Más megoldás nehezen képzelhető el, hiszen a száján levő rács miatt nem lehet belenyúlni az edény belsejébe.

„Népművészek a környékünkön, népviselet a lakóhelyen és a környéken.” Nem tudom ismerik-e a Zsuzsibabákat és az Andrásbabákat, amelyeket Erdélyben Kézdivásárhelyen láttam a múzeumban közel két évtizede. A Napsugár című gyermekújság akciójaként gyári babákat küldtek szét a magyarokta vidéken minden faluba, hogy minden iskola öltöztesse fel őket faluja hiteles népviseletébe. Nagyon komolyan kikutatták a gyereket, hogy a milyen helyi népviselet, minden egyes ruhadarabot ők maguk varrtak, állítottak össze. Ezáltal sokkal jobban megismerték a falu népviseletét, mintha csak bemutatták volna nekik.

„Főbb képzőművészeti emlékek, építészet, festészet, szobrászat a megyében, régióban, szűkebb környéken, helytörténeti gyűjtemények, helyi múzeum látogatása.” Ide, Váchoz nem messze van egy kis falu: Dány. Ott kezdtem tanítani 1956. július 16-án. Semmiféle helytörténeti gyűjtemény nem volt, ezért az volt az egyik első dolgunk, hogy megalapítsuk a „ma múzeumát”. Mert ami ma napi esemény, az húsz év múlva a helyi történelem része lesz. Megkerestük a földmérő láncokat, a tsz-be való belépési nyilatkozatokat, az iskola alapításnak dokumentumait, építési rajzait és még sok hasonlót. Szépen lassan a sok „lim-lom”-ból megtekinteni érdemes helytörténeti szoba jött létre, elsősorban Kozár Gyula akkori dányi plébános és Bereczky László kollégám jóvoltából.

Fontos feladat az őseinktől örökölt kultúra, hagyományok megőrzése, továbbadása, de a honismeretnek szerintem feladata a hagyományok gyarapítása, új – megőrzésre, továbbadásra érdemes – értékek létrehozása is:

Néprajztanítás az általános iskolában

Néprajztanítás az általános iskolában kétféle formában történhet: más tantárgyak anyagához kapcsolhatunk néprajzi ismereteket, vagy külön órában adhatjuk át azokat. Magam is sokfélét tanítottam életemben, általános iskolától a főiskoláig: hegedűt, zenetörténetet, iskolai éneket, annak tantárgy-pedagógiáját, hegedűmetodikát, ezen belül a hegedülés anatómiáját, fizikáját, s a hegedűirodalom ismeretét. De bármit tanítottam, mindig volt mód arra, hogy néprajzi ismereteket is fűzzek hozzá. Ha kinyitottuk pl. Bartók 44 hegedűduójának kottáját, ilyen címekbe botlottunk: Párosító, Szentivánéji, Szénagyűjtéskor, Újévköszöntő stb. Hogy lehet ezeket a darabokat néprajzi ismeretek nélkül igazán megérteni és tanítani? *Sehogy se!*

A tanítványaim azután vitték tovább a néprajzi ismereteket, s legnagyobb örömömről közölték sokan is felhasználják tanításukban, sőt az általános iskola első osztályától kezdve egyre több helyen külön órát is szentelnek néprajztanításra.

Aki erre még nem tud vállalkozni, az pl. ének, magyar, történelem vagy földrajz tanítása kapcsán számtalan lehetőséget talál néprajzi ismeretek közlésére. Ha ének-órán előkerül egy ilyen népdal:

Szánt a babám, csireg-csörög sej, haj, a járom.

Szánt a babám a benedeki határon.

Száraz a föld, a hármás eke nem állja,

Szép a babám, Benedeken sej, haj, nincs párja!

– ugyancsak szükség van a szövegben előforduló néprajzi ismeretek megbeszélésére. Mert manapság még sok felnőtt se tudná megmondani, milyen az a hármás eke? Legtöbben úgy képzelnék, hogy három ekevas van rajta. Ha én nem gyűjtök szántásvetést a falumban, és sem tudnám. De mivel gyűjtöttem, tudom, hogy valaha az ekéket méret szerint számolták, akárcsak manapság a cipőket: 35-ös, 40-es stb. Legkisebb volt a 2-es eke. Ezt csak tarlóhátásra használták. Legnagyobb a 9-es, ilyen nagyméretű ekét csak négy állat bír húzni, ezért csak uradalmakban használták. Leggyakoribb volt a 3-as, 4-es eke. Két állat húzta, s ez volt a mindennapi eke, amit általában használtak. Miről is szól a népdal? Olyan *rendkívüli* a szárazság, hogy a mindennap használatos eke már nem állja, nem tud megbirkózni a keményre száradt földdel. De a babám is olyan *rendkívül* szép, hogy Benedeken nincs párja!

Ennek ismeretében de másképp énekeljük ezt a népdalt. Számtalan példát hozhatnánk fel nemcsak népdalainkból, hanem a népi faluban gyökerező nagy költőink verseiből is arra, hogy milyen sok, ma már a legtöbb ember előtt ismeretlen néprajzi ismeretanyag fordul elő bennük. Ha fellapozzuk Arany János rövidebb verseit, ilyen szavakat találunk: eresz, pitvar, asztalszék, bogárlátú szántás, vet, takar, kalász, búzakereszt stb. Össze is raktam 100 diaképet azokról a tárgyakról, fogalmakról, melyek Arany János verseiben előfordulnak, s több iskolába elvittem. Legtöbbjükről fogalmuk sem volt a gyerekeknek. Vetitem a búzakeresztet, s kértem: mi ez? Azt felelik: szalma-kazal. Még az én sályi gyerekeim se tudták pl., hogy mi a kéve? Hogy értik meg akkor Tompa Mihály versét: „Mint oldott kéve/ széthull nemzetünk.” *Sehogy!* Néprajzi ismeretek nélkül, népismeret nélkül semmit sem lehet tanítani, s nem lehet népünket ismerő, azt szerető és érte valamit tenni is akaró embereket nevelni. Nagyon fontos, hogy aki magyart, éneket, történelmet vagy bármit is tanít és előfordul bennük valamilyen néprajzi vonatkozás, akkor tudjon róla beszélni.

Ílála Istennek, tanítványaim az én elképzelésemnél is tovább léptek. Nemcsak más tárgyakhoz kapcsolva, hanem külön órában is kezdték tanítani a néprajzot. Pong-

ráczné Gaál Elvira győrsági tanítónő azt mondta: van négy korrepetálási óra a tantervben, ebből egyet kinevezek néprajznak és kész! Első osztálytól elkezdte tanítani a néprajzot, meghozzá játékosan. Hogy a kollégáktól szemrehányás ne érje, 5. órában tartotta a foglalkozást. Ezért senki sem mondhatta, hogy a jó órákat elveszi a „fontos” tantárgyaktól, s arra már fáradtak lesznek a gyerekek. Így néprajzra jöttek a fáradt gyerekek, és óra végén nem akartak elmenni, mert annyira belemelegedtek, fel voltak lelkesedve. Délután olykor még a faluba is elmentek közösen gyűjteni, ünnepeken a rég feledésbe merült szokásokat újra eljátszani. Kiváló pedagógiai érzékkel vezette és vezeti ezeket a néprajzi foglalkozásokat. Nincs itt tankönyv, munkafüzet, semmi iskolaszaga sincs ezeknek az óráknak. De hogy mi minden ragadt így is ezekre a gyerekekre, azt elmondani nem lehet. Mindenkinél látni, hallani kellene.

Ma is sokat vesződünk az iskolával. Tanakodunk, vitatkozunk, hogy hogyan is kellene csinálnunk? Németh László már 1937-ben egyetlen mondatban pontosan megmondta, mi a legnagyobb fogyatékoságunk. Azt írja: *nem ismerjük a helyet, ahol élünk, nem ismerjük a népet, amelyhez tartozunk, nem ismerjük Európának azt a zónáját, amelybe beleékelődünk és nincs magyar szemüvegünk Európára, amelyről fecsegünk.* Ha ezeken a hiányokon tudnánk segíteni, olyan csodálatos iskolánk lenne, amely párját ritkítatná a világon. Döbbenetesen nem ismerik ma a gyerekek a helyet, ahol élnek. Gyermek-honismereti szakkört vezetek Sályban, és meglepődtem: egy gyerek nem ismeri pl. annak a dombnak a nevét, amelynek aljában ott van a házuk. Semmit sem tudnak falujukról. Nem ismerik az embereket. Azt mondtam, gyűjtsetek gyerekek! – De kitől? Felsoroltam erre egy-két nevet. Kiderült, hogy nem ismernek senkit az idősebb korosztályból a faluban. Hát régen elképzelhetetlen volt, hogy a faluban ne ismernék egymást az emberek. Mindenki ismerte egymást, mindenki közhönt egymásnak, mert oskolából hazamenet el kellett mondani az utcán meg othon való viselkedés szabályát. Amelyik így szólt, s még a kis Gárdonyi Géza is naponta mondogatta, aki az én falumba járt iskolába:

*Menj az utcán csendesen,
Amint illik rendesen.
Ne beszéljess, ne lármazz,
Magadra mindig vigyázz.
Térj az öregebbnek,
Köszönj minden embernek.
Légy bár kicsiny avagy nagy,
Mutasd, hogy diák vagy.
Ha hazamész, apádnak
Csókolj kezet, anyádnak.*

*Úlj azután csendesen,
Ne háborgass senkit sem.
Ha testvéreid vannak,
Ők is reád vigyáznak.
Amint viseled magad,
Úgy indulnak utánad.
Hogyha iskolába mész,
Legyen nálad minden kész,
Úgy miként hazamenet,
Köszönj és csókolj kezet.*

De ezt így is kellett csinálni, mert Gárdonyi tanítója, a jó Malyáta Ignác felemelte nádpálcáját és azt mondta:

*Aki e szabály ellen vét,
Ami rút illetlenség,
Büntetési von magára,
Hogy szolgáljon javára.*

Még 80 éves korunkban is komolyan vették ezeket a szabályokat az emberek. Is merte és tisztelte is mindenki egymást. Ma nem ismerik a harmadik szomszédban lévőit sem. Itt kezdődik minden baj. Tehát ismerni kell a helyet, ahol élünk, s a népet, amelyhez tartozunk. Gyönyörűen mondta ezt Németh László. Tudunk olyan valamit

szeretni, amit nem ismerünk. De jó volna, Istenem, ha olyan társadalom nőne fel, amelyik ismeri a helyet, ahol él, s a népet, amelyhez tartozik.

A néprajzi gyűjtés csodálatos képességeket is kifejleszt az emberben. Bartók azt mondja, hogy a jó népdalgyűjtőnek valóságos polihisztnak kell lennie. Főlsorol hét tudományágat, aminek ismerete elengedhetetlen a népdalgyűjtéshez. A néprajzi munka e hétféle tudományág műveléséhez szükséges képességeket is fejleszt. Aki néprajzot gyűjt, annak tisztelnie kell a másikat, akitől gyűjt. Nem én vagyok a fontos, ha nem az, akitől gyűjtök, annak a tudása, véleménye. A megfigyelőképességet is fejleszt a néprajzi munka. Ma süketen, vakon mennek el az emberek a dolgok mellett. Még olyan fiataloknál is szomorúan tapasztaltam ezt, akik egyébként néptáncosok, tehát van köztük a népi kultúrához. Egy ilyen táncsoporttal elmentem Erdélybe két évvel ezelőtt. Megyünk csodálatos tájakon, s újságot olvasnak. Magáll az ember esze! Hát nem tudnak kinézni az ablakon, hogy lássák, amit még nem láttak soha. Így lassan érzéktelenné válunk minden szép iránt. Bezzeg ezek a kis győrsági gyerekek! Mennek a faluban, rögtön mondják az utca nevét, milyen a településformája milyen homlokzatú a ház. Tudják a lószerszámnak, ekének a részeit, földszerszámozzák a lovat, ismerik a jelesnapit, a lakodalmi szokásokat, a néprajzi tájegységeket. Ezért szeretik is népüket. Egy győrsági gyerek szülei Győrbe költöztek. Így más iskolába került. Mikor ezt megtudta, első kérdése ez volt: és ott is lesz néprajz?

A néprajz tanításhoz eligazító anyagot talál az olvasó *Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában* című könyvemben, melyet az OKI adott ki a Tanító Kiskönyvtára sorozat 5. számaként 1992-ben. (Kapható Bp. Dorottya u. 8. alatti könyvesboltban). Ám a használójának a lelkére kötöm, hogy ennek alapján a helyi sajátosságoknak, változatoknak is nézzen utána, s abból induljon ki. Győrtől a Megyei Pedagógiai Intézet pedig kiadta Pongráczné Gaál Elvira tanmenetét az 1-4. osztályok számára.

Most van sajtó alatt egy másik könyvem: *Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon*. Tulajdonképpen 70 jelenetbe sűrített magyar néprajz. Ezt valójában a tanítványaim kényszerítették ki belőlem. Amikor a tanítóképzőbe kerültem tanítani, érettségizett fiatalokkal kellett foglalkoznom, akik már igen távol voltak a népi hagyományoktól. Többségüket nem is érdekelte. Ilyen fiataloknak tartottam hát az énekorákat. De ezt nem úgy tettem, ahogy a tanterv előírta. Nem vettük mindjárt elő az általános iskolai énekkönyvet, hogy megtanuljuk a bennük lévő dalokat. Mindjárt az első órára bevittem a szigetközi, majd a rábaközi gyűjtésem közben készített diakepeket. Bemutattam a tájat, a benne lévő embert, annak életét, s a képekhez hozzáénekeltem a megfelelő dalokat. Így érezték meg a fiatalok, hogy a népdal nem az iskolai énekeskönyvekben, meg szolfézs példatárakban terem, hanem ezernyi szál köti őket ehhez a néphez, ehhez a földhöz, mely nekik is szülőföldjük. Aztán kezdtük tanulni a bemutatott dalokat, miközben arról is szót ejtettünk, hogyan lehet ilyen dalokból elvonni és játékos formában megtanítani a zenei írás-olvasás jelrendszerét.

Ezeknek az óráknak hamarosan jelentkezett is az eredménye. December felé azzal jöttek hozzám a tanítványaim, hogy klubestjük lesz, s azon valami rábaközi népszokást szeretnének eljátszani. Nem írnék nekik valami színpadra alkalmazott népszokást? Bevallom, soha életemben nem csináltam ilyet. De a tanítványaim kérésére hozzáfogtam. Elkészült a Kisalföldi farsang. Megtanultuk, s minden képeletet felülmúló sikert arattak vele. Azután következett a többi. Miközben az előadásra készültünk, s többször próbáltuk, játszottuk ezeket a népi szokásokat most már a főiskola falai között, azt tapasztaltam, hogy az abban résztvevők olyan meleg emberi közösséggé kovácsolódtak össze, amelyet semmilyen más módon nem lehetett volna elérni. Valaha azért született és élt a népdal, a sok színes népszokás, mert voltak emberek, akik összetartó közösségek. Ezek az élet gyökeres megváltozásával megszűntek. De ha a megváltozott körülmények között újra énekeljük a dalokat, újra megjátsszuk a szokásokat, azokban

akkora erőt nyerünk, amely ismét össze tudja forrasztani az egyre inkább széteső részeire bomló társadalmat.

Így gyűlt össze egy több, mint 500 oldalas kötetre való, jó félezer dallamot tartalmazó anyag, mely a győri Hazánk kiadónál most van sajtó alatt. Legalább 30 gyermekjeleket, aztán jelesnapi szokások, életutat kísérő szokások, munkaalkalmak szokásai: aratás, szüret, tollfosztó, kukoricafosztó, fonó található bennük nemcsak a határainkon belül, hanem az azon kívül élő magyar népcsoportok hagyományaiából is. Moldova, Erdély, Kárpátalja, Szlovákia, Burgenland, Délvidék folklórja egyaránt megtalálható közöttük. S ha ezeket a gyerekek, s legtöbbször akár felnőtt együttesek is megtanulják, megjuttassák, akkor igazán magukévá is teszik. Akkora anyag, hogy ha egy pedagógus évente csak kettőt is megtanít belőle, 35 esztendő alatt fog a végére érni. Egész pályafutásának műsorgondjait meg fogja oldani.

Kodály Zoltán mondja A magyar népzene című könyvének a végén: „A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, amíg él a nép, amelynek lelkét kifejezi.” És ez fordítva is áll: addig él a nép, ameddig a saját lelkét kifejező hagyományait elsajátítja és ápolja.

KACZIÁN JÁNOS:

Általános iskolások szakköre a levéltárban

A levéltárakról talán kevesebbet tudnak a pedagógusok, mint a múzeumokról, mert az valahogy természetesebb, hogy osztálykiránduláskor egy, a város intézményeinek látogatásakor a tanulók tanáraik segítségével elmennek a múzeumba. A levéltár általában kimarad ebből. Persze ennek olyan oka is van, hogy levéltárból egy van a megyeszékhelyen, nehezebb megközelíteni és valahogy zártabb intézménynek tűnik, mint a múzeumok. Nos, ezen a zártágon feltétlenül változtatni kell, s az ezzel kapcsolatos próbálkozásainkról szeretnék néhány dolgot elmondani.

Munkánk sajátossága, hogy ez a levéltár Szekszárdon van. Itt a városhoz való kötődés kérdéseivel másképpen kell foglalkozni, mint sok más városban, különösen pedig a kisebb falvakban. Szekszárd lakossága az elmúlt 50 évben a háromszorosára növekedett, az embereknek lassan már nincs szülőfalujuk, szülőháza, nem is beszélve, mert a környező települések gyermekei is a megyei kórházban születnek. Nincs szülőhely, de van helyette lakóhely. A lakóhely ismeretének, a lakóhely szeretetének jelentősége nagyon megnőtt. Ezért az általános iskolások körében hetente bizonyos rendszerességgel megpróbálunk szakszerűen foglalkozni olyan kérdésekkel, amelyek érzelmileg kötnek a lakóhelyhez, amelyeknek segítségével lakóhelyüket, városukat jobban ismerő és ezáltal jobban szerető, segítő emberré válnak és ha máshová kerülnek az országban, a világban, talán ott is hasonló módon gondolkodnak.

Milyen módszerek, lehetőségek kínálkoznak ehhez?

Az a tapasztalatom, hogy a levéltárakról téves értelmezések vannak a köztudatban. Eszerint a levéltár olyan hely, ahol néhány könyvkendő ember egy életen át poros iratokat lapozgat. Persze ez vele jár, de nagyon sok egyéb lehetőséget is kínál a levéltár. Ha a múzeum az emberek életével kapcsolatos tárgyi emlékek, használati tárgyak, fegyverek, ruhák, szerszámok és egyéb gyűjteménye, akkor a levéltár az írásos emlékeink tárháza, ahol a kéziratos emlékektől kezdve a nyomtatott régiségeken át, újságok, térképek, plakátok és olyanfajta kiadványok tömege áll rendelkezésre, ami máshol szinte sehol.

Az egyik lehetőség, hogy a tízenéves gyerekek a történettudomány segédtudományai segítségével foglalkoznak írástannal, származástannal, pecséttannal, földrajzzal,

anélkül, hogy ezek a szavak – különösen idegen szóval – akár egyetlenegyszer is elhangoznának. Ebből a mi kis „szakácskönyvünkben” gyűjtöttem össze néhányat, amiről nem azt mondom, hogy egyedül üdvözítő recept, de lehetséges módszer lehet abban az esetben, ha pedagógus kollégák bizonyos rendszerességgel elmehetnek gyerekeikkel a levéltárba.

Az egyik *a levéltári órák*. Ezeket nem csak szakköri tagoknak szervezzük, hanem általános iskolásoknak, középiskolásoknak, sőt a szekszárdi tanítóképző főiskola hallgatóinak is, természetesen életkoruknak megfelelő lehetőségekkel. A levéltárban minden tanévben 3-4 új *kiállítást* kínálunk, amely egész tanévben látható és segítséget adhat a pedagógusoknak a tantervi munkához. Hogy a gyerekek mennyire szeretnek a levéltárban régi dolgokkal foglalkozni, kézbe venni egy régiséget, 4-500 éves okmányt, iratot, oklevelet, vagy régi könyvet, hát az külön élmény. Ahogy megsimogatnak egy régiséget, mint valami kedvenc játékot.

Kiállítást említettem, de a gyerekek is készítenek saját kiállítást. Engem nagyon érdekel az, hogy honnan szerzik a történeti ismereteiket, és az idő múlásával láttam, változások vannak ebben aszerint, hogy milyen könyvekből vehetik. Televízió, rádió, videokazetta nagy hatalom, de hogy az olvasást, a könyvet kell a mindenkori ismeretszerzés középpontjába állítani, ez meggyőződéseim. Ezért a szakkörös gyermekek minden évben elh hozzák kedvenc könyveiket a levéltárba és kiállítást rendeznek belőlük. Ilyenkor kiderül számomra, mit olvasnak, melyek az éppen divatos könyvek. Ez sok lehetőséget nyújt, mert mint olvasott élményre vissza tudok utalni, mikor egyéb ismereteket szeretnék számukra adni.

Nagyon szeretik a *régi szavakat, játékok, rejtvényeket, fejtörőket*. Az ámbitusról a zsalugátegig átvesszük őket, ők is tudnak, hoznak otthonról ilyen szavakat, vagy olyanokat, amelyekről azt hiszik, hogy régi, és el lehet választani a bűzát az ocsútól. A levéltárban az olvasáson kívül számos lehetőség kínálkozik a rajzolásra, a különböző gyakorlati foglalkozásokra is. Ha a térképről akarunk beszélni, akkor az első kérdés az, gyerekeim, ki hol lakik, milyen utcában? És mit tudsz arról, akiről a te utcádat elnevezték? Semmi? Kérdezd meg otthon a szülőktől. Egy hét múlva kiderül, hogy otthon sem tudnak igazán segíteni, a dolgot megoldjuk közösen. Gyűjtenek hozzá, előkerülnek a segédkönyvek, kiderül, miként lehet ezeket használni, honnan lehet a szükséges ismereteket megszerezni. Utána *térképet készüünk*, mert egy darabka papírra is ráfér, hogy hol lakom és milyen utcákon megyek végig az iskoláig. Útközben elmegyek egy-egy régi ház, templom mellett, megkerülök egy üzemet vagy egy boltot, ahova rendszeresen járok, de az még nem tűnt fel, hogy ugyanannak a háznak a másik sarkán van egy emléktábla, érdemes elolvasni. Két évig dolgoztunk azon a gyerekekkel, hogy *összegyűjtöttük, szó szerint leírtuk Szekszárd összes emléktábláját*, teljes szöveghűséggel. A gyerekek saját nevük alatt adták ezt közre az újságban. 12 szerzője volt ennek az újságcikknek. Rendkívül büszkék voltak rá és az iskolában is ettől lett tekintélyük.

Hasonlóképpen vagyunk a temetőekkel is. Például, ha most hazamegyek, egy számomra munkával járó, de örömet is adó foglalkozás vár: Minden szakkörös gyerek kap tőlem egy levelezőlapot, amit mindegyiknek külön meg kell írnom, és ebben lesz egy rejtvény, hogy mondjuk nyárutó hó 17-én délután háromnegyed négykor hol találkozunk. Mindegyik gyermek megtalálja ezt a helyet, mert évközben szó volt erről és onnan aztán elmegyünk valahova kalandozni a városba, most például *temetőkuatás* lesz.

Március 15-én az iskoláinkból ott vannak az ünnepségen ők is, de mi utána megkeressük az 1848-as emlékhelyeket a temetőben, ők hozzák a virágot. A sírban nyugvókról már percekig tudnak beszélni.

Nagyon szeretik a régi címereket, pecséteteket. Ehhez pecsétviaszt kell venni a boltban és előszedjük a régi pecsétnyomókat. Minden gyermek megtanul pecsétviaszt olvasztani és azzal dolgozni, s amit ő csinált, azt hazaviszi, azt emlékül elteszi. Így

megtanulja a címereket, az ország címerét, a megye címerét, a lakóhelye címerét, s ennek teljes jelképrendszerét. Az idősebbek – anélkül, hogy maga a szó elhangzana – megtanulják az *oppidum* vagy a *titulus* értelmét, a kettős kereszt lényegét, azt, hogy mi az a *hétvágás*, a *pólya*, egy szabályos magyar címernek milyen színű pólyával kell kezdődnie. Aztán már ők maguk felfedezik a színek szimbolikus rendszerén keresztül, hogy Szekszárd címerében miért ez a torony van, miért a megnőtt szőlőfűrt, miért kék a színe stb. Később rajzolnak, terveznek maguknak beszélő címereket. Ez külön kategóriája a címertannak, megtervezik ami magukra jellemző, kedves elfoglaltságokat rajzolnak bele. Ha valaki biciklizni szeret, akkor kerékpárt rajzol a címerébe, de a címerant szabályai szerint.

Városi sétánk során apró részleteket figyelünk meg velük, de keresni kell olyan helyeket is, ahová manapság egy gyermek már nehezen jut el. Például el kell menni a vármegyeház régi padlására, ahol körbe lehet járni, hatalmas gerendák alatt lehet kúszni-mászni, jó poszok leszünk. De ugyanabban az épületben lenni a pincében a régi megyebörtön celláit is meg kell nézni, oda egy kicsit be kell zárkózni, mert az jó kaland, élmény, amire visszaemlékeznek a gyerekek.

Attól függően, hogy milyen képességű gyermekek bukkannak fel a csoportban, az elmúlt egy-két évben egy kicsit „bajban” is voltam, mert akik „kiöregedtek” a szakkörből, még két évig visszajártak és velük külön kellett foglalkoznom, s mivel nagy volt a korkülönbség, új és új programokat kellett kitalálnom. Ők a *szövegelemzéssel* foglalkoztak, egy-egy oldalt elolvastak. Érdekes olvasnia egy ilyen korú gyereknek arról, hogy majdnem 300 évvel ezelőtt Bérei Balogh Ádám fia milyen levelet írt az édesanyjának. Olyan programjaink is vannak, amelyek segítségével a gyerekek fel tudnak készülni különböző történelmi versenyekre vagy vetélkedőkre. Az iskola és a gyerekek személy szerint is hasznát látják ennek, mivel olyan részleteket tudnak meg épületekről, személyekről, régi *filmekről*, amiket egyébként talán nem ismerhetnének. Levéltárunk összegyűjtötte a Művelődési Ház majdnem veszendőbe ment régi filmtárának értékesebb anyagát, ami a megyéről, a várossal készült. Ez most a levéltári gyűjtemény része. Nagyszerűen lehet használni ezeket a filmeket, kölcsönözzük is iskolának, múzeumnak, egyesületeknek.

Nagyon fontos a *származástan*. Felnőttek körében tapasztaltam a kárpótlási ügyintézés során. Fiatalabb emberek is megjelennek, mert a nagyszülőktől van valami örökség, amiről pontosan tudják, hogy hol volt, de azt nem, hogy a nagymamának mi volt a leánykori neve. A gyerekeknél ez még nem baj, az lenne baj, ha nem is tanulnák meg. Ezért elkezdjük, hogy itt vagy te, van apu, anyu, de neki is van apja, anyja. Nagyon érdekes adatgyűjtés ez, amit nyáron nagyszíven el lehet végezni. Ellátogatnak rokonokhoz, nagyszülőkhöz és az év elején hozzák az új adatokat, egész komoly ákombákom betűkkel készített családfákat rajzolnak. Elsősorban abból a szempontból fontos, hogy tudjuk: nem velünk kezdődött a történelem, nekünk is voltak eleink.

Fontosnak tartjuk, hogy akik a levéltári honismereti szakkörben egy-két évig dolgoztak és továbbtanulnak középiskolában vagy más megyébe kerülnek, ne hagyják abba a honismereti munkát. Ezért mindenhol írunk levelet, hogy pl. a Csaba 3 évig dolgozott ebben a honismereti szakkörben, szeretném, ha tovább dolgozhatna az új iskolájában, fogják be hasonló munkára és kapjon a Csaba ezután is ilyen feladatokat.

Az elmúlt 8 év levéltári szakköri tapasztalata már kezd elég lenni ahhoz, hogy vázlatosan kialakuljon, mit is kellene csinálnunk, ha el kellene készíteni egy nemzeti alaptantervre épülő helytörténeti olvasókönyv feladatfüzetét, a megye vagy egy település történetének vázlatos összefoglalóját.

ÉVFORDULÓK

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés emlékezete

50 évvel ezelőtt 1944. XII. 21-én a debreceni református kollégiumban megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Vörös Vince, a nemzetgyűlés jegyzője utóbb így emlékezett az eseményre: *„Zárt rendben mentünk át ebéd után az Arany Bikából az oratóriumba lelkes debreceniek tapsa közepette, akik erdőnyi nemzetiszínű zászlócskát lobogattak. Meghatódottan mentünk fel a lépcsőkön és foglaltunk helyet a történelmi időköt átéli és történelmi embereket magába foglaló padsorokban. Könny tolt a szemembe: íme a nép parlamentje. A himnuszot ily őszintén még nem hallottam elhangzani. Vásáry István dr. nyitotta meg az ülést. Első helyen jelölte meg a háború haladéktalan befejezését a Szovjetunió ellen. Mandátumvizsgáló bizottságot választottunk, mely munkája végétével jelentette: a megbízóleveleket átvizsgálta, rendben levőnek találta, s megállapította; a nagy néptömegek a legszélesebb demokratikus alapon küldték ki meghívottaikat. Javasolták: az Ideiglenes Nemzetgyűlés magát 230 taggal szabályszerűen megalakultnak nyilvánítsa, azzal, hogy a fennforgó körülményekre tekintettel az Ideiglenes Nemzetgyűlés magát összetétele alapján a nemzet akarátának kifejezésére hivatottnak tekinti. A résztvevők az elnök kérésére a javaslatot egyhangúlag elfogadják. Dr. Zsedényi Béla miskolci jogász professzort a nemzetgyűlés nagy lelkesedéssel megválasztotta elnöknek.”* Választottak alelnököket és jegyzőket is, majd dr. Balogh István ismertette a Révai József által szerkesztett nemzetgyűlési „szózatot”. A négyórás ülés a hozzászólások után este 7 óra tájban ért véget.¹ Másnap a Nemzetgyűlés 22 tagú politikai bizottságot választott az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakítása céljából. Még aznap, a megválasztott kormány részéről Miklós Béla miniszterelnök ismertette a Révai József által fogalmazott kormány-nyilatkozatot, amely célul tűzte ki a fegyverszünet megkötését, a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezését, a demokratikus szabadságjogok biztosítását, a nyilas és egyéb népellenes szervezetek feloszlását és betiltását, az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését, a vallásszabadság biztosítását, a nyilas és németbérenc hazaárulók felelősségre vonását, a földreform végrehajtását, és a Németország elleni katonai fellépést stb.

Ismét Vörös Vincét idézve: *„Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak szívében élő öröm megható kifejezése jutott felszínre, ... mikor Zsedényi Béla határozatilag kimondta: -Az Ideiglenes Nemzetgyűlés örömmel veszi, bizalmat nyilvánít vele szemben (ti: a kormánnyal) és felhatalmazást ad neki az ország ügyeinek intézésére. A képviselők a helyükről felállva percekig ünnepeltek a kormány tagjait, odatódultak és gratuláltak nekik.”²*

Bármennyire is ünnepélyesek és reménykeltőek voltak azonban ezek a téli napok, az eseményekre menthetetlenül rányomta bélyegét az elkétségesség. A nagyhatalmak

¹ Vörös Vince: A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívása. História 1979.4. 23-25. old.

² U.o.

között őrldőd Magyarország már nem volt ura saját sorsának. A szövetségeseeknek, és különösen a Szovjetunióknak szüksége volt a nemzetgyűlésre – a magyar hagyományok szerint a nemzetgyűlés (ill. az országgyűlés) legitímálta a végrehajtó hatalmat gyakorló kormányt –, hiszen lényegesen egyszerűbb és hatékonyabb egy országot a saját hatalmi szervein keresztül igazgatni, mint tiszta katonai közigazgatást bevezetni. Hasonló okokból viselték el a németek Nyugat-Magyarországon Szálasi Ferenc uralmát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésre (formálisan ellenparlamentre) azonban Magyarországnak is nélkülözhetetlen szüksége volt, részben mert az országban lényegében megszűnt a politikai jogfolytonosság és a háborús viszonyok között széthullott a közigazgatás, másrészt pedig, ez legalább a szuverenitás töredékeinek megőrzésével, illetve az újrakezdés reményével kecsegtetett. A szörnyű pusztítást elcsenvedő országban mindent előlről kellett kezdeni.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés legitimitása természetesen nem lehetett kifogástalan. Nem azért nem, mert a Dunántúlon létezett az ún. nyilas parlament és kormány, amely a kormányzótól kikényszerített (és így kétes értékű) hatalom-átulhúzással, és az erősen megcsönkített parlament felhatalmazásával igyekezett alátámasztani uralmát, bár az valójában a német fegyvereken és a X. 15-i katonai puccson nyugodott, hanem létrejöttének körülményei miatt. A helyzetköl adódóan sem a nemzetgyűlés, sem a kormány nem volt szuverén. Az előbbi ráadásul csak a Szovjet ellenörzés alatt álló területek egy részéről rendelkezett korántsem kifogástalanul választott képvisellel. Az Ideiglenes Nemzetgyűlést 1944. XII. 2-án Szegeden, öt párt (MKP, FKGP, MSZDP, NPP, PDP) továbbá a szakszervezetek (Magyar Nemzeti függetlenségi Front) elhatározásából, és a szövetséges hatalmak támogatásával kezdték el szervezni. December 13-án Debrecenben alakult meg (a helyszínt a szovjetek javasolták) az előkészítő bizottság, amely 16-án bocsátotta ki választási felhívását. A képviselöválasztások lebonyolítása a részben spontán, illetve a helyi pártok képviselökböl szerveződö közigazgatási szervek a Nemzeti Tanácsok feladata volt.

A létrejött nemzetgyűlés összetétele erős baloldali túlsúlyt mutatott. Kovács Imre a Nemzeti Parasztpárt főtítkárnak véleménye szerint: *„a vegyes összetételü nemzetgyűlés az érdekképviselötek bevetelével némileg korporációs jelleget kapott, ami kommunista érdekeket szolgált, s előre jelezte egy antidemokratikus koalíció összehozásának igényét és machinációját”*.³

Az összetétel jelentőségét azonban egyenlöre több dolog is csökkentette. A nemzetgyűlés által megválasztandó miniszterek egy részének személyéről már előzetesen Moszkvában döntés született. Paradox módon, a moszkvai magyar kommunista emigráció nem kis bosszúságára, a szovjetek, taktikai okokból horthysta személyiségek kormányba kerülését is támogatták, akik részben a Horthy-féle fegyverszüneti delegáció tagjai (Faraghó, Teleki), részben az átállt tábornokok (Miklós, Vörös) közül kerültek ki. Kovács Imre kritikus éleslátással értékelte a kormánylistát: *„... mindjárt láttam, hogy ez egy kéznél levö kormány. A kiválasztottak kéznél voltak Moszkvában és kéznél voltak Debrecenben, s rögtönzött felhatalmazásukkal a kormánynak nem lehetett reprezentatív jellege. A három tábornok kétségtelenül opportunisták, a moszkviták bábukként kerültek bele; Erdei inkább kommunista volt, mint parasztpárti, de annak is gyenge ember. Hasonlóképpen szociáldemokrata álcázással Molnár Erik, aki rövidesen visszavedett kommunistának, Gyöngyösi békécsabai könyvkereskedöböl avan-*

³ Kovács Imre: Magyarország megszállása. Bp. 1990. 150. p. A nemzetgyűlés összetételére vonatkozó adatokat a Magyarország történeti kronológiája III. kötetéböl (Bp. 1982) vettem át. Más munkákban viszont ettöl eltérö adatok találhatók, bár abban valamennyi megegyezik, hogy a kommunistáknak jelentös (relatív) többsége volt. A jórészt szintén kommunista szakszervezeti képviselökkel együtt: 39,13% (Magyar parlament 1944-49. Bp. 1991. 252. p.) Késöböl ez a többség a pótválasztásokon valamelyest csökkent, föleg a szociáldemokraták javára (33,53%)

zsált elő külügyminiszternek, amit megszenvedett az ország... Vásáry István kemény tisztességes ellenzéki politikus volt, Takács Ferenc és Valentiny Ágoston a szociáldemokrata párt legjobbjai közé tartoztak, mindegyikük ragaszkodott eszméihez, a személyi bátorság és a közéleti erkölcs ritka megnyilvánulásával. Teleki Géza, apja Teleki Pál örökében a hagyományos családi magatartást és történelmi perspektívát képviseli. A 12 kormánytagból 4 nyíltan vagy burkoltan kommunista. 2 kiszagda 2 szociáldemokrata párti 4 pedig pártontküüli.”⁴ A nemzetgyűlés jelentőségét tovább csökkentette, hogy a decemberi ülések után, közel kilenc hónapig nem hívták össze a plenáris ülést. Ezidő alatt csak a nemzetgyűlés politikai bizottsága funkcionált. A nemzetgyűlés ebben az időben nem alkotott törvényeket, a kormány pedig rendeletekkel kormányzott. A kormány mozgásterét azonban drasztikusan behatárolta a háborús helyzet, közelebről a Szovjetuniótól és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól (SZEB) való függése. Nagy Ferenc, a későbbi kiszagda-párti miniszterelnök így rögzítette tapasztalatait: „...politikailag nagyon sivár állapotokat találtam Debrecenben. Volt kormány, de azt lehetne mondani, hogy kormányzás már nem volt, mert a kormányzat intézkedései nem jutottak el sehová az országba... Telefon, táviró, posta nem működött. Vonatok is csak azokon a vonalokon közlekedtek, amelyeket a Vörös Hadsereg a lakosság köz munkájával helyreállított, hogy utánpótlását biztosítani tudja... A kormány formális megalakulása után a megszálló csapatok parancsnoksága adott minden miniszternek egy-egy autót. Természetes azonban, hogy 13-14 autóval nem lehetett az ország igazgatását lebonyolítani, a miniszterek is arra használták fel inkább autóikat, hogy eljártak velük családjukhoz, vagy pártjaik népgyűléseire. A pártok közül csak a Kommunista Párt rendelkezett autókkal. A Vörös Hadsereg a kommunista pártot ellátta autókkal bőséges mértékben, így a kommunista pártnak nagyobb volt a hatóereje az országra, mint a kormányzatnak és a többi pártoknak együttléve”.

Nagy Ferenc véleménye szerint ez a helyzet jól mutatta, hogy a „Vörös Hadsereg azért tette lehetővé a kormányalakítást és a nemzetgyűlés összehívását, hogy mindennek, ami ezután történik törvényes alapot vagy a népakarat látszatát tudja biztosítani”⁵A kormány erejének nagy részét mindenesetre az 1945. I. 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény illetve a SZEB elvárásainak való megfelelés emésztette fel. Az egyezmény többek között kimondta, az 1937. XII. 31-i határok visszaállítását, 8 nehéz fegyverzetű gyaloghadosztály felvonultatását a németek ellen, a jövótételi kötelezettséget, a megszálló csapatok és a SZEB ellátásának kötelezettségét, a fasiszta és németbarát szervezetek felszámolását stb.

A fegyverszüneti egyezmény követelményei súlyosságuk ellenére is reálisak voltak. A szövetségesek egyéb deklarált elvárásai pedig többnyire Magyarország demokratizálását irányozták elő. (Kivételet képezett ebből a szempontból pl. a németek kitelepítésének ajánlása.) A kormány azonban a fegyverszüneti egyezmény nyomán mégis igen nehéz helyzetbe került, mivel a Szovjetunió sorozatosan visszaélt a SZEB-ben bírt jogosítványival és túlsúlyával.

Ere hivatkozva ellenőrizte a pártok működését, cenzúrázta a sajtót, beleszólt a fontosabb kinevezésekbe, árfolyam manipulációkkal és a német érdekeltségű magyar vállalatok lefoglalásával elviselhetetlenné fokozta a jövótételi kötelezettségeket, a Vörös Hadsereg és a SZEB ellátásának kívánalmával pedig (főleg a kommunista párt politikai érdekeinek megfelelően) zsarolta a kormányt, lévén a szükséges termékmennyiséget esetről-esetre önkényesen határozta meg. A kormány természetesen teljesen tehetetlen volt a Vörös Hadsereg atrocitásaival, rekvirálásaival, magyar állampolgárok tömeges kényszermunkára hurcolásával (stb.) szemben is.

⁴ U.o. 149. old.

⁵ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I-II. Bp. 1990. 88. old.

Jellemző a szovjet magatartásra a földosztásról szóló rendelet vitája. Nagy Ferenc, amikor elképedve látta, hogy minden ésszerű javaslatára leszavazzák, kérdőre vonta Tildy Zoltánt, aki így felelt neki: „*Tegnap magához kéretett bennünket Vorosilov marsall (SZEB elnöke) és előlta a földreform mértékét és végrehajtásának időtartamát is.*”⁶

Az európai háború befejeződésével azonban lassan megkezdődött a magyarországi állapotok konszolidációja. A kormány Budapestre költözött, a nemzetgyűlést kiegészítették a Dunántúli területek képviselőivel és korlátozták a spontán jellegű Nemzeti Tanácsok hatáskörét. Az államfői jogok egy részének ideiglenes gyakorlására pedig létrehozták a háromtagú Nemzeti Főtanácsot. A nyár végére a jaltai konferencia döntése értelmében Magyarországon is elhatározták a parlamenti képviselőválasztások megtartását. Mielőtt azonban az új választások megtartásával az ideiglenes kormányzás véget ért volna, a nemzetgyűlésre még várt egy fontos feladat. Az immár teljes számban összehívott nemzetgyűlés ugyanis 1945. IX. 5-13. között hat rövid ülésen törvénynyé emelte az Ideiglenes kormány fontosabb rendeleteit, azaz utólag legitímálta önmagát. Ugyancsak ekkor alkották meg a választási törvényt is. A XI. 4-i országgyűlési választásokkal, az új kormány XI. 15-i megalakulásával és az új nemzetgyűlés XI. 29-i megnyitásával véget ért a magyar parlamentarizmus történetének legnehezebb időszaka. A győztesek „megengedték” Magyarországnak, hogy kikászálódjon a háború szakadékból, és elinduljon az új sztálinista szakadékok felé.

Baják László

„Én lettem az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője”

*Vörös Vince kisgazdapárti politikussal
beszélget Sári Katalin*

Vörös Vince Kisbicsérdén született 1911. február 23-án. 1933-1937-ig földműves, aranykalászos gazda; 1937-1942-ig a Kalászos Mozgalom vezetője. 1943-ban részt vett a szárszói konferencián. 1942-ben a Magyar Parasztszövetség kalászos szakosztályának elnöke, 1943-1945 között a Magyar Parasztszövetség alelnöke, 1945-1948 között főtitkára. 1935 óta tagja a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Pártnak, megyei titkár, 1945-1947 között főtitkárhelyettes. Az 1944. december 21-22-én lezajlott Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője, 1947-ig nemzetgyűlési képviselő. 1990-1994-ig kisgazdapárti országgyűlési képviselő, az Országgyűlés alelnöke.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésre 1944. december 21-én került sor Debrecenben, ahol hazánk tiszántúli, alföldi, dél-dunántúli területének felszabadulása után összetült a törvényhozó gyűlés. A képviselők összetétele: MKP 71, FKGP 55, SZDP 38, Nemzeti Parasztpárt 16, Polgári Demokrata Párt 12, szakszervezetek 19, pártonkivüliek 19. A képviselőket a nemzeti bizottságok által összehívott népgyűlések delegálták. December 22-én került sor az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztására, amely 1945. novemberi nemzetgyűlési választások után feloszlott.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormányt az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-én választotta meg a következő összetételben: az MKP 3, az SZDP 1, a Független Kisgazdapárt 2, a Nemzeti Parasztpárt 1 és a pártonkivüliek 4 miniszteri tárcát kaptak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnökétl Dálnoki Miklós Bélát választotta, aki 1945. november 15-én lemondott és az új kormány megalakítására Tildy Zoltán kapott megbízást.

⁶ U.o. 145. old.

IDEIGLENES NEMZETGYÜLÉS

Képviselői igazolvány

Jelen igazolvány telmutatója

Vörös János

úr

az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. Személye sérthetetlen és Magyarország felszabadított területén szabad mozgási lehetőséggel bír.
Debrecen, 1944. december hó 23.

(FKGP), kultuszminiszter – gróf Teleki Géza (pártonkívüli), földművelődési miniszter – Nagy Imre (MKP), kereskedelmi miniszter – Gábor József (MKP), igazságügyi miniszter – Valentiny Ágoston (SZDP), közellátási miniszter – Faraghó Gábor (pártonkívüli), népjóléti miniszter – Molnár Erik (MKP), iparügyi miniszter – Takács Ferenc, honvédelmi miniszter – Vörös János.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának alelnöke Debrecen város polgármestere – Dr. Vásáry István.

• *Beszélgetésünk témája ezúttal nem a négy évnyi parlamenti munka, hanem az 50 évvel ezelőtt történt események felidézése, az Ideiglenes Nemzetgyűlés, illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása, amelyen Ön is részt vett, sőt, megválasztották Önt az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzőjének. Hogy emlékszik vissza azokra a napokra, 1944. decemberére? Mikor tudta meg, hogy Debrecenbe kell mennie?*

Lengyelországban, a 104-es számú személyirányító állomáson dolgoztam és a háború tragikus kimenetele rám is nagyon mély benyomást tett. Amikor vissza kellett vonulnunk, a parancsnoktól szabadságot kaptam, és éppen akkor értem haza falumba – Bakonyára (Baranya megye) –, amikor átvonultak az orosz csapatok. Zaveljev ezredes, a szovjet hadosztályparancsok egy éjszakát a házukban töltött. Másnap értesítést kaptam Kovács Bélától – a Kisgazdapárt főtitkárától, akit 1947-ben Szibériába hurcoltak –, hogy azonnal menjek át hozzá Patacsra, mert onnan mennünk kell Pécsre, mivel a szovjet városparancsnokság működési engedélyt ad a Kisgazdapártnak, a Kommunista Pártnak és a Szociáldemokrata Pártnak. Elmentem Kovács Bélához és a szovjet városparancsnokkal találkozáva elmondtuk a Kisgazdapárt működési lehetőségét. A városparancsnok kifejezte azon óhaját, hogy a három párt működjön együtt; a város és a megye gazdasági, kulturális életét próbáljuk újra beindítani. A beszélgetés után ezen is munkálkodtunk, igaz, nem sok lehetőségünk volt, mert a háború átvonult Baranya megyén is. Kerékpáron, lóháton közlekedtünk, és úgy tartottuk a kapcsolatot.

1944. december 16-án érkezett Pécsre az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottság megbízásából Vas Zoltán és gróf Teleki Géza (Teleki Pál fia), akik közölték, hogy az ország főlzabadult területein mindenütt küldöttek mentek ki. Elmondtuk, hogy megpróbálunk mi is Baranyában (Pécsen) nagygyűlést összehívni, ahol küldötteket választunk az ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulására. A pécsi Nemzeti Színházban december 17-én – vasárnap – került sor a nagygyűlésünkre. Ezen a nagygyűlésen 15 küldöttet választottak a három párt részéről. Igaz, kis vita kerekedett előzőleg, mert akkor még Baranyában a Kisgazdapárt volt túlsúlyban; a Kommunista Párt nem nagyon működött, és a Szociáldemokrata Párt inkább csak a bányavidéken és a város egyes kerületeiben tevékenykedett. Vass Zoltán azt mondta, szó sem lehet arról, hogy

a Kisgazdapárt többségben kerüljön be a nemzetgyűlésbe, mert a szovjet csapatoknak köszönhetjük, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakul. Ennek hallatán mi – kisgazdapártiak – csillapítottuk Kovács Bélát, hogy ne kerüljön sor veszekedésre a számarány vonatkozásában. Azt mondtuk neki: ha a kommunisták 1-2-vel többen lesznek, fogadjuk el; az a lényeg, hogy valóban az országnak legyen Ideiglenes Nemzetgyűlése és kormányja, hogy legyen, aki kézbe veszi az ország ügyeinek intézését. Így történt meg a választás december 17-én a pécsi Nemzeti Színházban. De kérdés volt, hogyan jutunk el Debrecenbe, ugyanis akkor nem járt a vonat, meg semmi. A szovjet csapatok állandóan jöttek Nyugat felé, és a Dráva térségében még harcot vívtak egymással a szovjet és a német csapatok.

A pécsi szovjet városparancsnok felajánlott részünkre két ponyvás teherautót, amivel eljuthatunk Debrecenbe. Örömmel fogadtuk ajánlatát, habár tudtuk, nem lesz valami kellemes az utazás, mert hideg tél volt akkor. Fáztunk a ponyvás teherautón, de fűtött bennünket az a gondolat, hogy valóban új nemzetgyűlés jöhet létre, és végre demokráciát építhetünk, s talán az addigi évek, évtizedek alatti küzdelmeink gondolatát – az új nemzetgyűlés létrejöttével – meg tudjuk a későbbiekben valósítani.

Másnap reggel indultunk. Nehéz volt a közlekedés, mert szembe jöttek a szovjet csapatok. Szege dig jutottunk el. Nagyon lucskos, havas volt az út, és azért is lassan haladtunk előre, mert a két ponyvás tehergépkocsi között személygépkocsi is haladt, amelyben két idősebb professzor utazott, akik nem bírták volna ki a teherautón való utazást, úgyhogy e személygépkocsi miatt – amelyik a nagy locs-pocsban csak lassan haladt előre – meg-megálltunk. Még a szovjet gépkocsivezető rá is szólt a sofőrre: „Malenkov! Miért nem maradt maga otthon?”

• *A kisgazdapártiak közül kik ültek a ponyvás teherautón?*

Négyen jutottunk be Baranyából az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe: Kovács Béla Patacsról, Perr Viktor katolikus pap Pécsről, Kis Tóth József Málomból és én.

• *Tehát Szegeden megálltak útközben?*

Igen, aztán másnap indultunk tovább Debrecenbe igen nehéz körülmények között, mert a hidakat fölrobbantották, és rosszak voltak az útviszonyok.

• *Debrecenben hol volt a találkozásuk?*

Az Arany Bika Szállóban fogadtak bennünket, ott adtuk le a megbízólevelünket, amit Pécsen kaptunk.

• *Milyen sorrendben zajlott a programjuk?*

Először a párt saját képviselőjével tartott megbeszélést, és azt követően került sor a pártközi megbeszélésekre, ahol főképpen a miniszteriségek, államtitkárságok elosztása került szóba.

• *Gondolom, nem volt ez sima egyezkedés!...*

Itt nagy viharok voltak a Kommunista Párttal szemben, mert a Kisgazdapárt szerette volna a földművelési és a belügyi tárcát, ők viszont ragaszkodtak mindkét miniszteri tárcához. Végülis kompromisszum született: ne legyen se a kommunista pártiaké, se a kisgazdapártiaké, hanem a Nemzeti Parasztpárt adjon minisztert Erdei Ferenc személyében; úgyhogy ő lett a belügyminiszter, habár – mint később megtudtuk – ő is nagyon elkötelezettje volt a Kommunista Pártnak.

• *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első napjának mi volt a napirendje?*

December 21-én délelőtt még mindig pártközi megbeszélések folytak. Hogy ezt az időt kihasználjuk, református, katolikus istentiszteleteken vett részt a képviselők nagyobb része. Délután három óra tájban kezdődött meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés.

• *Hol volt az Ideiglenes Nemzetgyűlés helyszíne?*

A Református Kollégium oratóriumában, ahol 1848-ban Kossuthék a parlamentet tartották, ott jöttünk mi is össze. Ilyen nagy áhítattal a Himnuszot még addig nem énekeltek, mert mindannyian úgy gondoltuk, hogy valóban új országépítés kezdődik, ami

később – sajnos – nem úgy alakult, ahogy szeretttük volna. De akkor ott – az Ideiglenes Nemzetgyűlés idején – ez a hit töltött el bennünket!

•*Ki elnökölt?*

Vásáry István volt az első nap elnöke – a bevezető elnök –, aki Debrecen polgármestere volt, és ő volt az elnöke az 1944. december 12-én összeült Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottságnak is. Első ténykedése az első napi ülésnek az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének megválasztása volt. Dr. Szentpéteri Kun Bélát javasolták elnöknek, de vele kapcsolatban a Kommunista Párt debreceni tagjai kifogást emeltek, mondván, ő a régi rendszer híve, és őt semmiképpen nem fogadják el. Szentpéteri Kun Béla is felszólalt és kérte, idős korára való tekintettel mellőzzék személyét. Nagy vihar kerekedett az elnök megválasztása miatt! A parlamenti egyik része Szentpéterit kívánta megválasztani, a másik része meg Juhász Nagy Sándor debreceni professzort. A vita végén Juhász Nagy javasolta, hogy az elnök rendelkezjen ötperces szünetet és az alatt megtárgyaljuk, ki legyen az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke. Az ötperces szünet alatt Szentpéteri Kun Béla eltávozott, mert akkor már semmiképpen sem akarta elvállalni az elnöki posztot. Ekkor az összegyűlt pártközi értekezlet úgy döntött – mivel Juhász Nagy Sándor sem kívánta elvállalni –, hogy Dr. Zsedényi Béla miskolci jogász-professzort jelölik, akit aztán az Ideiglenes Nemzetgyűlés meg is választott elnökének.

Dr. Balogh István beterjesztette az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatát. Ez volt az első napirendi pont, amely a nemzethez szólt; a háború kimeneteléről, amelyben Magyarország nem kíván tovább részt venni. Kifejezésre juttatta, hogy a háborúban való részvételt országunk kényszer hatására tette. Szólt a földreformról és a magántulajdon sérthetetlenségéről, a demokrácia kiépítéséről. Az ország jövőjének kiépítése szempontjából ezt a Szózatot kell elfogadnunk. A Szózat megvitatására minden párt részéről egy-egy felszólaló jelentkezett.

•*Ki szólalt fel a Független Kisgazdapárt részéről?*

Dr. Erdős János nyíregyházi ügyvéd főispán, Kovács Béla és B. Szabó István, aki Békés megyei képviselő volt. Kovács Béla már nem az első napirendi ponthoz, hanem másnap – december 22-én – szólalt föl az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatával és az ország ügyeinek vitelére szóló felhatalmazással. Tehát az első nap a Szózattal kapcsolatos hozzászólások, másnap pedig a Politikai Bizottság megválasztásával kapcsolatos javaslat hangzott el. Másnap viszont a Politikai Bizottság ülése alatt felfüggesztették az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülését azzal, hogy a Politikai Bizottság tárgyalja meg a leendő miniszterek személyét és a miniszterelnökre tegyenek javaslatot. A Politikai Bizottságba 22 személyt választottak, minden párt részéről arányosan. Ekkor nekem szólt dr. Balogh István – mivel én nem lettem a Politikai Bizottság tagja, hanem az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzőjének jelöltek –, hogy én is menjek velük, mert rám fontos feladat vár.

•*Milyen légkörben és hogyan zajlott a politikai bizottsági ülés?*

Rendhagyó módon! Mert nem ültünk az asztal köré, hanem a vezető politikusok csoportosulásai során zajlott le a tárgyalás folyamata.

•*Kik voltak ezek a „vezető politikusok”?*

Gerő Ernő, dr. Balogh István, Révai József. A kormány összeállításánál négy személyt kijelöltek Moszkvában, ahol már előzetesen tárgyalt a magyar küldöttség. A jelöltek között volt Dálnoki Miklós Béla, Vörös János, Nagy Imre és Faraghy Gábor, úgyhogy rájuk már nem kellett javaslatot tenni. Ekkor zajlott le az a bizonyos vita, hogy ki legyen a belügy-, illetve földművelési miniszter: végül belügyminiszternek Erdei Ferencet, földművelési miniszternek – az elkövetkező földreform miatt, moszkvai döntésre – Nagy Imrét kívánta az MKP jelöltetni, tehát a kisgazdapárti elképzelés nem valósullatott meg. Végül is a Független Kisgazdapárt elfogadta ezt az álláspontot.

A következőképpen alakult a kabinet összeállítása: Dálnoki Miklós Béla vezérezre-

des lett a miniszterelnök, a belügyminiszter dr. Erdei Ferenc (Nemzeti Parasztpárt), a pénzügyminiszter dr. Vásáry István (FKGP), a külügyminiszter dr. Gyöngyösi János (FKGP) – habár annak idején nem voltunk biztosak abban, hogy ő nem-e az MKP támogatásával került-e hozzánk –, a kultuszminiszter gróf Teleki Géza (pártonkívüli), a honvédelmi miniszter Vörös János (pártonkívüli), a földművelési miniszter Nagy Imre (MKP), a kereskedelmi miniszter Gábor József (MKP), az igazságügyi miniszter dr. Valentiny Ágoston (SZDP) – ő egyébként Szeged polgármestere volt annak idején –, az iparügyi miniszter Takács Ferenc (SZDP), a közellátási miniszter Faraghó Gábor lett, aki kecskeméti paraszti családból származott és úgy gondoltuk, hogy ő kiszagdapárti szimpatizáns. Eleinte úgy éreztük, de aztán eltűnt a Kiszagdapárt életéből és pártonkívülként működött. Molnár Erik lett a népjóléti miniszter, akit ugyancsak pártonkívülként deklaráltak, de az MKP tagja volt.

•Hogyan alakultak a másnapi, december 22-i események?

Másnap megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, és a miniszterelnök felolvasta az Ideiglenes Nemzeti Kormány a szövegét, illetve nyilatkozatát, amely szerint a felhatalmazást meg kell adni az Ideiglenes Nemzeti Kormányának az ország ügyeinek intézésére, és meg kell kötni a fegyverszüneti szerződést, és a német hadsereggel szemben el kell határozni; a szövetségi viszonyt fel kell bontani. Ezek voltak az Ideiglenes Nemzetgyűlés főbb témái.

Tehát két napig – december 21-22 – tartott az Ideiglenes Nemzetgyűlés. 3-4 órás ülésre került sor mindkét napon a hozzászólásokkal együttesen. Harmadnap – december 23-án – kaptuk meg a képviselői igazolványunkat. Aznap – ugyancsak szovjet teherautókkal – utaztunk vissza, mindenki a lakóhelyére. Mi Pécsre utaztunk és útközben több nagyobb településen, városban megálltunk, és kihirdettük, hogy megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány is, amit nagy lelkesedéssel vett a nép, mert az a bizonytalan helyzet mindenkit aggasztott, hogy nincs vezetése az országnak, mi lesz Magyarország jövője. Az emberek megnyugodva vették tudomásul, hogy megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány.

•Mikor érkeztek haza?

Karácsony estéjére érkezünk lakóhelyünkre.

•Köztudott, hogy a Független Kiszagdapárt volt a németellenes nemzeti ellenállás legerősebb „motorja”. Nem tartották méltatlannak azt, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban mindössze két kiszagdapárti kapott miniszteri tárcát?

Mi azt szeretnénk volna, ha egyenlő arányban kapunk miniszterséget. Annak idején azonban azt láttuk, hogy a szovjet csapatok, illetve kormány támogatásával a Szovjetunióból hazakerült emigránsok kerültek a hatalomban túlsúlyba, és nekünk már akkor engedelményeket kellett tenni azért, hogy a Kiszagdapárt is részesüljön az ország irányításában. Ahogy Vas Zoltán mondta Kovács Bélának: „Ha nem akarjátok elfogadni a számarányt, nélkülöttek is megcsináljuk!” Tehát nekünk alkalmazkodni kellett a helyzethez. Mivel Faraghó Gábort kiszagdapárti közellátási miniszternek tudtuk akkor, az az arány valahogy kiegyenlítődött, de később aztán nekünk kevesebb miniszteri tárca jutott. Annyiban a Független Kiszagdapárt is részesedett, hogy a belügyi államtitkár Kovács Béla, a földművelési államtitkár pedig Vásáry József (Vásáry István testvére) lett.

•Őn milyen pozíciót kapott az Ideiglenes Nemzetgyűlésben?

Én az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője lettem. Az a feladat jutott részemre, amit Balogh István mondott, amikor a politikai bizottsági ülésen megállapodtak a miniszterek személyére vonatkozóan, negyedéves lapot adott a kezembe, amelyen az Ideiglenes Nemzeti Kormány fogadalomtétele volt legépelve. Azt mondta nekem Balogh István, amikor az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke felszólít, ezt a miniszterek előtt olvassam fel és ők utánam mondván fogadalmat tesznek, hogy hűen és becsületesen

szolgálják az ország érdekeit. Most is kedves emlék és örömmel tölt el, hogy az első demokratikus nemzetgyűlésnek jegyzője lehettem, amely bölcsője volt a mostani demokráciának – igaz, a későbbiekben Magyarország élete nem úgy alakult, ahogy mi szeretnénk volna –, és ilyen minőségben jelentős szerepet tölthettem be az ország politikai életében.

Benkő József székely polihisztor (1740-1814)

Légy egészségben jóakaró olvasó! s műveimet üld meg jóakarólag. Írtam 1777-ben május 8-án, Közép-Ajtán, a melyet lovas és gyalog székely határőrök, s kevés nemesi jobbágy – mind tisztességes emberek laknak; de mely az erdélyi főiskolák, valamint a főrangúak könyvtáraitól messze van, s éppen ezért a hazai dolgok megírására nem eléggé alkalmas.

Benkő: Transsilvania – Előszó

A Hargita déli része, a Persányi- és a Baróti-hegységek által körülzárt területet nevezik Erdővidéknek. E kis medencét bal oldalról a magának utat kereső Olt határolja. A sűrű bükkösök rejtékéből előbukkanó Ajta-pataka falvakat összekötve siet az Olt felé, hogy majd egyesült erővel folytassák útjukat. A Kárpát-medence keleti csücskében megbúvó parányi tájegység távol van minden nevesebb szellemi központtól. A zártság azonban csak földrajzi, hiszen e falvak népéből nemzetünknek olyan nagyjai sarjadtak, mint Baróti Szabó Dávid, Benkő József, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Benedek Elek. Most, halálának 180-ik évfordulóján, a felvilágosodás korának székely polihisztorára, Benkő Józsefre emlékezünk.

Benkő József Bardócon született, ahol apja, Benkő Mihály papi szolgálatot teljesített. Gyermekkora és életének java része Középjárához köti. Némelyik életrajzírója előszeretettel ad előnevet neki, pedig ő maga ilyet diákkora óta nem használt, ugyanis nagyenyedi tanára, Ajtay Abod Mihály megtiltotta az Ajtai név használatát. Középkiskoláit Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végezte, ahol teológiát is hallgatott.

A múlt iránti érdeklődése korán megmutatkozott. Diákkorában már régi okmányokat és nyomtatványokat kutatott fel. Elveszettnek hiit, értékes kéziratot tett tanárai asztalára. Növényneveket is gyűjtött, és Bod Péter munkatársa volt Pápai Páriz Ferenc szótárának új kiadásában. Enyedi tanulmányait befejezve, 1767-ben nem a nyugat-európai egyetemek felé vette útját, hanem édesapja gyengélkedése miatt a középjárai papi hivatalt töltötte be. A hazatérés azonban nem jelentett elszigetelődést. A megkezdett anyaggyűjtést tovább folytatta, levelezett és utazott. Gyakran helyettesítette magát és beutazta Erdély nagy részét. Útjai során történeti, földrajzi, botanikai, nyelvészeti és néprajzi adatokat jegyzett fel. Kutatásainak első jelentősebb eredménye az erdővidéki református egyházkerületről írt, kéz-

iratban maradt munkája (*Flora Transilvanica*, 1770.) Szűkebb hazájában tudásával korán tekintélyre tett szert. Például, amikor 1773-ban II. József császár Erdővidéken is megfordult, a miklósvári reformátusok Benkőt kérték fel panaszaik tolmácsolására. Egy évvel később jelent meg Hollandiában Erdély ismeretlen barlangjait bemutató könyve (*Imago Specuum Transilvaniani*. Harlem, 1774.), amelyért a Harlemi Tudós Társaság 1781-ben tagjai közé választotta. E társaságnak sem előtte, sem utána nem volt magyar tagja.

Legjelentősebb történeti művének (*Transsilvania*, 1777-1778) sajnos csak két kötete jelent meg latin nyelven. A kéziratban maradt részből jóval halála után fordították le és jelentették meg a Hunyad megyére, valamint három székely székre vonatkozó fejezeteket.¹ Munkájának jelentőségével maga Benkő is tisztában volt. A *Transsilvania* előszavában így szól az olvasóhoz: „Az igazságos olvasó át fogja látni, hogy én – bár kik s hogy irigykedjenek rám – az erdélyi dolgok ily rendszeres megírásával üresen álló helyet foglaltam el. Ezek előtt nem ismeretlen az, hogy hazánk írói eddigelé vagy csak igen külön álló s magános érdekű tárgyakat írtak meg, vagy inkább érintették a dolgok héját, mint velejét, és senki nem alkotott egy oly teljes képet az egész ország régi és új állapotáról, a milyen az enyém lesz. Tán lesznek olyanok a kiknek tetszeni fog az, hogy e könyvben egy tekintetre látják a hazára tartozó érdekesebb tudnivalókat, valamint az is, hogy a nagyobb fontosságukat az országgyűlések végzéseivel s más hiteles írók emlékirataival látják bizonyítva lenni. Valamint olyanok is lesznek többen, a kik művenet, mellyel a nagy közönségnek akarok használni, komor arccal fogadják. De ezeknek miért igyekezném tetszeni, holott magam magamnak sem tetszem?” Művével hazai és külföldi hímevét egyaránt megalapozta. Maradandó értékét bizonyítja, hogy halála után másodszer is kiadták (Kolozsvár, 1833-1834.) Történetíróink több, mint egy évszázad múlva is forrásként használták.

Történetírói tevékenységével párhuzamosan autodidakta módon fejlesztette botanikai ismereteit is. Már diákkorában megismerte Linné rendszerét, amelyet magyarul elsőként alkalmazott. Középkorai birtokán több száz növényből álló fűvészkertet létesített. Gyűjtőútja-in a növények neveit és a rájuk vonatkozó ismeretanyagot az erdélyi románoktól és szászoktól éppúgy gyűjtötte, mint a székelyektől. A román nép növényismeretéről ekképp vall: „...az oláság igen ismeri a füveket, s azokat haszonra fordítván, más nemzeteket felül halad.”

A botanikai kutatásai összefoglaló műve (*Flora Transilvanica*) elveszett, de rendszerező munkásságának eredményeiről a Molnár János által szerkesztett, Pozsonyban megjelent *Magyar Könyvházban* közzétett botanikai szótári is tájékoztatnak.² Mindkét munkája nagy hatást gyakorolt a korabeli erdélyi szász, román, s természetesen a magyar növénytani és szótárirodalomra. Benkő szójegyzéke a román növénytani irodalom és a román nyomtatott lexikográfia kezdetét is jelenti. Bod Péter nyelvművelő tevékenysége nagy hatással volt Benkő Józsefre. Növénytani szóújításainak java részét, mint például: akác, gesztenye, őszi kőkörcsin, ma is használjuk. A csak Erdélyben meghonosodott *pitjóká* (*Solanum tuberosum*) tájszavunk is Benkőnek köszönhetően terjedt el. A Bod Péter kérésére összeállított *Szótár*³ mellékleteként megjelent szójegyzék nagyobb részét az élőnyelvből gyűjtötte, a szavak többsége a székely nyelvjárásból való. A szójegyzékben román kölcsön-

¹ Hunyadmegyeről. Benkő József *Transsilvania specialis* című kiadatlan latin művéből fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Koncz József*. Déva, 1901. – *Specialis Transilvania. Terra Siculorum. A székelyek és a Székelyföld. Udvarhelyszék. Keresztúrfűszék. Bardocfűszék. Ford. és sajtó alá rendezte Szabó András*. Kolozsvár, 1944.

² *Nomenclatura Botanica* (latin-magyar-német-francia nyelven) In: *Magyar Könyv-ház I. szakasz*, Pozsony, 1783. – *Nomina Vegetabilium* (latin-magyar-román nyelven) In: *Magyar Könyv-ház II. szakasz*, Pozsony, 1783.

³ *Bod Péter* (szerk.): *Franciscu Paris-Papai m.d. Dictionarium latino-hungaricum et hungaro-latino-germanicum, proverbiis selectionibus interspersis. Cibinii* (Nagyszombat), 1767.

szavak is szerepelnek. A *Transsilvania* is számos nyelvészeti fejtegetést tartalmaz. Benkő az első magyar, aki a román és a latin szavakat, kifejezéseket összehasonlítva, a román nyelv latin eredetét hangsúlyozza. Elsőként mutat rá a románban meglévő magyar eredetű szavakra. Vaskos munkájában cigány nyelvi adatokat is közöl. Állást foglal a magyar nyelv eredetéről kibontakozó vitában is. Cáfolta a magyar és a török nyelv közötti rokonságot,⁴ elfogadta *Sajnovics*nak az északi nyelvrokonságról szóló tanítását.⁵

Benkő már első munkáival megalapozta hírét. Mint Erdély híres monográfusát és botanikusát, a tervezett kolozsvári egyetem tanszékére hívták. Ő azonban nem élt az ajánlattal, de a brassói patikusoknak előadásokat tartott a gyógynövényekről. 1785-ben erdővidéki esperessé választották, majd két évvel később, pártfogója, dr. Daniel István biztatására tanári tisztséget vállalt a székelyudvarhelyi Kollégiumban. Teológiát, szónoklatant, történelmet és földrajzt tanított. Rövid idő alatt a tanuló ifjúság kedveltjévé vált, ám hírneve és népszerűsége tanárúrsaiban féltékenységet szült. Pártfogója, aki a kollégium főgondnoka is volt, nemsokára meghalt, s az új főgondnok vetélytársait támogatta, akik nűndert elkövettek annak érdekében, hogy Benkőt elmozdítsák állásából. Az ifjúság hibáit őt tették felelőssé, vádakot koholtak ellene. Kétségbeesésében Benkő alkohol-mámorba menekült. Többszöri feljelentés után lemondatták. Gyötrelmes, gondokkal teli időszak következett életében. Visszavonult birtokára, ahol csekély nyugdíjából próbált megélni. Munkáiért pénzt ritkán kapott, levelezése szerény jövedelmének nagy részét felemésztette.⁶ Családjának eltartása nyomasztó teherként nehezedett vállaira. Ám e kritikus időszakban is rendületlenül dolgozott. Kiadta *Bethlen Farkas históriájának* ötödik és hatodik kötetét.⁷ 1793-ban elvállalta a köpecsi papi hivatalt, de a rosszindulatú feljelentgetések ekkor sem szűntek meg ellene. Különböző felekezettiek összeesküése miatt Batthyány Ignác római katolikus püspök bepanaszolta a királyi főkományszéknél, a köpeciek pedig iszákossággal vádolták. Hat évig tartó védekezés után, 1799-ben visszavonult Középjátra. Utolsó életévének drámája ekkor még nem ért véget. Tiltott összeesküvéséért újból feljelentették, majd életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. A végrehajtást halála akadályozta meg.

E rövid megemlékezés nem mutathatja be teljességében egy tudós életművét. Benkő József munkássága a vázolatnál jóval sokréteűbb. Elvesztett kéziratának címei (A székelyek nemzetségéről, A székely lakodalom) azt sejtetik, hogy a magyar néprajzi leírások egyik korai úttörőjét is tisztelnünk kell benne. Élete és hagyatéka példa arra, hogy kellő akarattal és szenvedéllyel, az egyetemektől és nagyobb könyvtáraktól távoli Erdővidéken is lehet maradandót alkotni, s ezzel Székelyföldet szellemileg is Európához csatolni.

Középjátra népe kegyelettel őrzi tudós papjának emlékét. 1990-ben Benkőre emlékeztető márványtáblát helyeztek a paplak falára, 1992-ben pedig mellszobrát leplezték le a templomkertben. Sírját mindig friss virág díszíti.

Nagy Balázs

Irodalom:

Éder Zoltán: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. Budapest, 1978. – *Ernyey József*: Benkő József természettudományi hagyatéka. Pécs, 1932. (Klny. a Botanikai Közleményekből) – *Mikó Imre*: Benkő József élete és munkái. Pest, 1867. – *Tarnai Andor* (szerk.): Benkő József levelezése Bp. 1988.

⁴ A magyar és török nyelv mely keveset egyezzen [1791-1792]

⁵ *Sajnovics* [János] *Joanes*: Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse. Hafniae, 1770.

⁶ Korának oly jeles személyiségeivel levelezett, mint Aranka György, Christian Gottlob Heyne (Göttinga), Cornides Dániel, Rát Mátyás, Teleki Sámuel.

⁷ *Bethlen* [Farkas] *Wolfgangus de*: Historia de rebus Transsylvanicis Tomum 5-6. Cibinni (Nagyszében), 1792-1793.

HAGYOMÁNY

Honismereti oktatásunk múltja és jelene¹

A honismereti oktatás múltbavesző nyomai csakúgy tisztázatlanok a számomra, mint a magamé, hiszen magam sem tudom, mikor kezdtem el ebbéli tevékenységemet. Talán a Szárszóra vivő Magyar Útban, vagy a Magyar Életben, vagy az új debreceni napilapban: a Tiszántúlban, vagy a Nemzeti Könyvtár sorozatában, ahol is a Móricz, Tamási, Baksay köteteket írtam és szerkesztettem a negyvenes évek elején. Ekkor írtam a *Nem tagadhatjuk meg önmagunkat* (Magyar Út, 1941) és a Tiszántúlban a *Vádol és jövendőt ígér a múlt* című írásomat ugyancsak 1941-ben. A Nemzeti Könyvtárban közöltem a viharos időkben – a német megszállás tavaszán – *Győrffy István s a magyar kultúrpolitika* című tanulmányomat, a Fiatalokban és a Magyar Életben *Az időszertű Kossuth és a Történelemhamisító Kossuth* című tanulmányomat, majd a német megszállás első hónapjaiban – 1944-ben – *Az elsikkasztott magyarság* című tanulmányomat.

A 344 sorszámot kitevő bibliográfiai jegyzékemből 1941-1994 között 60 honismereti tanulmány és 5 honismeret-történelem kötet volt a szigorú mértékkel vett *honismereti termés* eddigi életemben: írásaim hetedrésze. Ám azt is meg kell mondanom, hogy valamennyi kötetem és tanulmányom – lévén nagyrésztük művelődéstörténet – lényegében a honismeret-történelem gyökérzetéből táplálkozott: a nép-, a nemzetudat, a magyarságismeret területével érintkezett.

A levéltáros később már tudatosan vállalkozott arra is, hogy szülőföldjén egy nagyszerű megye ősi levéltárának ablakait kinyissa és közkinccsé tegye belőle az addig elzárt dokumentumokat, ami részben a történelem népszerűsítése volt, ám azon a tájon a honismeret-történelem nyomdokainak a feltárása. Számtalan cikk és tanulmány publikálása után következett 1967-ben – az országban is az elsők között – egy történelmi olvasókönyv anyagának évtizedek alatti összegyűjtése egy nagy középkori gyökérzetű megyében Somogyba: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról* címmel, amely a tanulók és a tanárok kezében egyaránt a honismeret-történelem bibliájává, modelléntekü kézikönyvévé vált a régióban.

Az effajta olvasókönyvek tették szükségessé és kívánatosá, hogy hasábjaikra felvegyük a táj nagy elődjeinek és öregjeinek: Bél Mátyásnak, Palóczy Horváth Ádámnak, Vályi Andrásnak, Romy Károlynak, Fényes Eleknek az írásait és kéziratait, akik tudták, hogy a magyar história nem lehet meg a haza (a hon) ismerete nélkül. Így vált a *Notitia Hungariae*, Bél Mátyás jóvoltából, több mint 250 évvel ezelőtt, a *haza honismeretévé*.

A honismereti kutatók mindenütt keresték a *Notitia Hungariae* nyomait. Akár jártak a régiókban a pozsonyi iskola tagjai, akár nem: *divattá tették* a helytörténet, a falutörténet íróinak, kutatóinak és összegyűjtőinek a törekvéseit. Néhol a megyék jeles nagyjai, – mint Somogyban a nemzeti könyvtáralapító *Széchenyi Ferenc* főispán is – a topographica descriptiók (helyrajzi leírások) elkészítésével bízták meg Romy Károlyt. Földrajztudósok, lelkészek, uradalmi inspektorok és jogászok, geodéták segítének e

¹ Elhangzott a XXII. Honismereti Akadémián, Vácott, 1994. július 4-én. (Szerk.)

korabeli honismereti mozgalom kezdő évtizedeiben. Segítve e szép törekvést a nagy kerületi főispán és könyvtáralapító körül: Hajnóczy József és Ürményi József is.

E korszakban készültek az első *Adatszolgáltató kérdőívek*, azaz a *községi adattárak*, a honismeret-történelem irodalmának *előfutói*, hatalmas helytörténeti ismeretanyaggal. Emlékeztethetünk Pálóczi Horváth Adám jogász és földmérő voltára, mint illet kérte fel a helytartótanács Bél Mátyás kéziratainak a lektorálására 1742-ben, szinte ez volt az első honismereti munka Somogyban. A nagy tudású geodéta 1798-ban már Vályi András kéziratait, *Magyarország leírását* is lektorálta. Joggal van hozzá, hiszen földmérőként a megyében 43 helységet és 34 pusztát mért fel.

A geodéták nagy korszakában – a XVIII. század végén – a térképészek pontos felmérésekkel jöttek a notitiások segítségére. E tájt készült a Josephinische Aufnahme térképrajzai is, Somogyban von Dyke kadétmérnök rajzai. De ekkor készült Mikoviny Sámuel hidrográfiailag is értékes térképe, Rózsás Ferenc, Korabinszky, Fritsch és Kaufmann Balatonnal és a Nagyberekekkel kapcsolatos térképei, később pedig Lóczy Lajos, Bötvös Károly és Bendeffy László munkái. E térképek hasznai voltak: 1. feljegyzéseik szóltak arról, hogy a tó vize itható és éveken keresztül tárolható, 2. a déli part fektete mocsári tölgyerdőről, 3. a fonyódi magas és értékes hársfákról, 4. a déli part 3-4 lábnál nem mélyebb vízéről, amelybe 1000 lépésig be lehetett menni, 5. hírt adtak Boglár dombjának tetején akkor még meglévő hajdani töröksánc romjairól is. Ám e felméréseket követő szöveges részekből értesülhettünk arról is, hogy a parti nép nem szeretett fürödni benne, a halászok sem, hiszen 10 halászból – Jankó János szerint – 9 nem fürdött meg benne, csak élt a tó vizéből.

A múlt honismereti mozgalmi – bármilyen erősek és eredményesek is voltak hazánkban – mindmáig nem tudták elérni, hogy az iskolai oktatásba tantárgyként kerülhessenek. Egyetlen iskolai szinten sem szerepelhettek tantárgyként, csupán mozgalmi tevékenységként, honismereti gyakorlatok és szakkörök keretében. A legeredményesebb munka az általános iskolákban folyt, a középiskolákban már kevésbé, legkevésbé főiskoláinkon és egyetemeken. Nagyon sok energiát kellett kifejteni ahhoz, hogy a Nemzeti Alaptantervbe – önálló fejezetként – bekerülhessen a honismeret oktatása, valamint az, hogy a millecentenáriumra készülődve számos szervezet segítségével meghirdethetjük Mítosz és történelem című középiskolai vetélkedőinket. Örvendetes az is, hogy tanítóképző főiskoláinkon intenzívebben megindulhatott a honismereti tevékenység és ezek egyikén – Zsámbékon – megindíthatuk a honismereti tanszék szervezését és a honismereti szakképzés diplomához kötött tanítását.

A jelenről szólva említenünk kell, hogy nemrég tartotta szövetségünk a honismereti kiadványok szerkesztőinek VI. országos tanácskozását Mezőkövesden. Ezek a kiadványok a szülőföldtörténelem tisztavízű forráskútjai, amelyből felépíthető nemzeti tudatunk és önismeretünk eszmerendszere, a *szülőföld közösségtanteremtő nemzettudata: a honismeret!*

Ezekre a forrásokra épít a Nemzeti Alaptanterv önálló honismeret fejezete is. Nem véletlen, hogy az Alaptanterv az *ember és társadalom* képzési területén, a történelem mellett, *önálló fejezetként* építhette be tantervébe a honismeretet, a hagyományok közösségtanteremtő és megőrző erejének egyik legfőbb motorját. Így válik egyben a *honismeret nemzeti tudatunk környezetvédelmére* is, amely óriási társadalmi szerepénél fogva az embernevelés eszményrendszeréből egy perccig sem nélkülözheti a honismeretet.

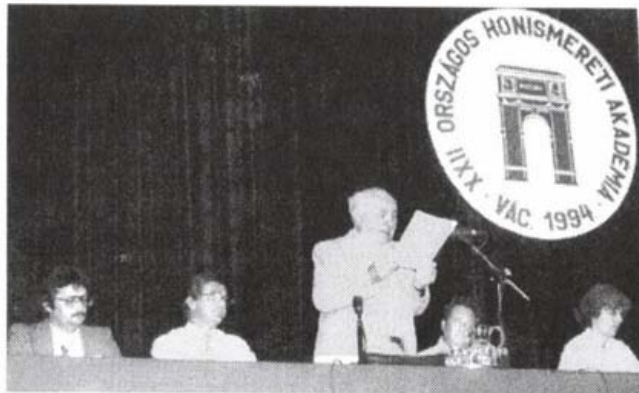
Milyen eszközökre van szükség a honismeret tanításánál? Jó tankönyvekre, jó honismereti irodalomra és jó tanárookra, biztonságos nemzettudatra és megbízható magyarság ismeretre. De az emberré válás tudománya is sokat meríthet a honismeret tudományából. A múlt században leghíresebb honismereti olvasókönyv Losonczy Hányoki István Hármaskis Tükre volt, protestáns tankönyv-kezdeményezés, amelyből az ország katolikusai is tanultak. Ebből tanulta a történelmet Széchenyi csakúgy, mint Kossuth, Deák és Eötvös. Kiadásának Vác volt az első helye (1806), Buda a *második*

(1822), és Pest a harmadik (1850). A magyar jobbágyok népiskolába eljutó gyermekei ebből a szülőföldszeretetet sugárzó kiskönyvből tanultak a „hunnusokról, az avarésekről és a magyarokról” s az „édes emlékezetű hazáról” (Patriae memoria dulcis) A Hármaskis-Tükör már csak azért is figyelemre méltó honismereti tankönyv volt a korban, mert szerzője történeti példatárába már a Dózsa és a Rákóczi neveket is felmerte venni. A legtöbb népiskolai tankönyvből e nevek hiányoztak, s a Habsburg császárok csakúgy nemzeti hőökké váltak bennök, mint akár Hunyadi János, Kinizsi Pál, Dobó István vagy Zrínyi Miklós.

Nagyon fontos, hogy a honismeret-történelem *tantárgyként* kerüljön az *iskolába* és vonzóan megírt olvasókönyvekkel a *társadalomba*. A honismeret súlyának és hatásának a maradandósága a *tanártól függ*. A *hazai történelemtanítás tekintélyét a honismeret tanítása segít visszaállítani*. Ezért nem hiányozhat a történelemtanításból a *szülőföldtörténelem!*

Amikor a honismereti szakember maga is tanúja és mozgatója az értékörző és gyarapító honismereti kezdeményeknek, akkor e korszak dokumentációiban már *saját* közleményeivel, vallomásos írásaival mutathatja be a szülőföldet és annak alakuló történelmét. A régebbi korok felidézésében a *tudós tanár* fogja kézen az olvasót, a jelenben pedig már az aktív *kontárs* a kalauzunk. A kor tanúját mindig a személyesség és a szülőföld hagyományaiból fakadó ihletettség hitelesíti. Itt már a szuggesztív személyiség nyomja rá a bélyegét a honismereti műre, a történelmi olvasókönyvre s bármilyen kiadványra. Ha pedig egyszer a jól felkészült történelemtanár kezében lévő ifjúság megtalálja egymás kezét a honismeret-történelem szolgálatában, a szülőföldtörténelem alkotó ismeretében, akkor nemcsak a honismeret jövője lesz biztosítva, hanem a nemzet jövője is. Ezért igaz az, hogy a honismeret nemcsak az *ifjúságnak*, hanem a *nemzetnek* is a példamutató iskolája! Ezért kell a honismeretnek az *igazságra* épülnie, nem pedig kontinentális ideológiákra és hazugságokra! Az igazságra épülő honismeretnek mindig időtálló a tudománya és tartósan szilárd az ismeretrendszere.

Én az utóbbi időben sokat töprengtem és írtam a honismeret *nemzeti elkötelezettségéről*. Sajnos nagyon sok példa igazolja az utolsó évtizedekben a nemzetnek a történelemtől való elfordulását. Az utóbbi hetekben a *Mítosz és történelem* diákvetélkedők sikere amelyben 720 csapat 2160 tanulója vett részt 400 felkészítő tanár közreműködésével, másról tett bizonyosságot. Büszke voltam a szombathelyi Nagy Lajos, a Hatvani Bajza József, a veszprémi Vetési Albert, a székelyudvarhelyi Tamási Áron, a csíkszeredai Márton Áron és a székelykeresztúri Orbán Balázs gimnáziumok első-három helyezettjére, diákokra és tanárookra egyaránt. Mindez azt is igazolta, hogy nem igaz az a tétel, hogy ifjúságunk egésze elfordult a történelemtől. Ahol ifjúságunk érzi értelmét a honismeret-történelem tanulásának, ott fényes eredményeket tud felmutatni, hiszen diákságunk számára is csak most kezd otthonává válni a nemzet.

Kanyar József

Mándli Gyula felvétele

Szlovák betlehemesek

Dömötör Tekla¹ a karácsonyi játékoknak két fő csoportját emelte ki, egyrészt a kis Jézus születésének bibliai eseményein alapuló betlehemes pásztorjátékokat, másrészt a csillagot követő három király járását. És mint ezekhez csoportosuló többi jelenetként idézi még a szálláskeresést és a paradicsomjátékot.

A szlovákok körében, miként azt kiválóan rendszerezte Ernyey József² – a karácsonyi ünnepkörben mindezek a játékok éltek: 1. a betlehemes pásztorjáték (nálá csak pásztorjáték); 2. a kígyóval való járás; 3. a háromkirály-járas; 4. a bölcsővel-járas.

A magyarországi szlovákoknál a századfordulóig, századelőig valamennyi típus megtalálható. A Szlovák Néprajzi Atlasz³ idesorolja még a különböző szenteket megjelenítő játékokat is, kiemelve a Dorottya-játékot. Ez utóbbi napjainkban igen intenzíven maradt meg az erdélyi bihari hegyekben élő szlovákoknál.

A továbbiakban a karácsonyi játékok közül csak azzal a játékmóddal foglalkozom amelyet mind a magyar, mind pedig a szlovák néprajzi irodalom egyöntetűen *betlehemes játékoknak (betlehemské hry)* nevez.

A Magyarországon élő szlovákok közül a Zempléni-hegyvidékről és a Dél-Alföldről, Tótkomlósról van teljes szlovák nyelvű betlehemes játékunk. A Romániában élő szlovákok két csoportjától szintén gyűjtöttünk teljes játékszövegeket, dallammal együtt. Ebből a térségből összesen 12 betlehemesünk van, ebből 6 saját gyűjtés. (Bodonos, Solyomkővár, Óhuta, Tótkomlós).

A Magyarországon élő szlovákoknál már jórészt elhalt a betlehemezés, csupán Füzéren járnak még. A Romániában élő szlovákoknál viszont a karácsonyi ünnepkörbe szervesen beletartozó, maig meglévő népi gyakorlat. Rendelkezőnk számos betlehemes töredékkal is. Azonban ezek egy részét feltehetően már nagyon régen nem betlehemes játékok keretében adták elő, és így nem is sorolhatók hozzájuk. A szlovákok néprajzi irodalom önállósult koledáknak tekinti őket. Fő megkülönböztető jegyük, hogy nem töredékes emlékek, hanem karácsonyi énekként az ablakok alatt éneklik, tartalmuk nagyon sokszor megegyezik a betlehemes szövegeknek ezzel vagy azzal a szakaszával. Számos példát adott közre belőlük korábban Horváthová, Emilia⁴ újabban pedig Krekovičová, Eva.⁵ Így a Lami István⁶ által Márianosztráról, Forróról, Pilisszántóról és Pilisszentkeresztről, valamint az általam Püspökhatvanról gyűjtött hozzájuk hasonló gyakorlatú énekeket nem egyértelműen tekinthetjük a betlehemes szövegek részmaradványainak. Viszont azokból a helységekből származó töredékeket, amelyekben az adatközlők a hajdani betlehemezés emlékeként őrizték meg, és soha nem koledáltak velük, mint pl. Gyivicsán Anna⁷ által megmentett kiskőrösi vagy az általam Csanádalbertain és Békéscsabán gyűjtött szövegtöredék, a helyi betlehemes játék tanúiként idézhetjük.

¹ Dömötör Tekla: Naptári ünnepek - népi színjátszás. Bp. 1983. 166. old.

² Ernyey József: A szláv karácsonyi játékok főbb típusai. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1904. 1-2. 28-41. old.

³ Etnografický atlas Slovenska. Bratislava, 1990. 92. old.

⁴ Horváthová, Emilia: Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava, 1986. 81-89. old.

⁵ Krekovičová, Eva: Slovenské koledy. (Od Štedrého večera do Troch kráľov), Bratislava, 1992. 16. old.

⁶ Lami, Štefan: Výročné sviatky a ľudové hry. Bp. 1984. 90-94. old.

⁷ Divičanová, Anna: Zákonitostí premien tradičnej duchovnej kultúry na slovenských jazykových ostrovoch. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 6. Szerk: Tóth Emilia. Bp. 1986. 12. old.

A betlehemezés korábbi elterjedése a vallási hovatartozástól függően és tőle függetlenül, illetve a megvalósítás korszakára való tekintettel más és más jellegű. Az evangélikusok általában katolikus szokásnak tartják, mégis viszonylag széleskörű és erős hagyománya van a dél-alföldi helységekben.

Az archaikusabb szokásokat sok tekintetben jobban megőrző nógrádi, Pest környéki és bakonyi evangélikus szlovák falvakban ugyanakkor csak arra emlékeznek, hogy a szomszédos katolikus falvakból és főként magyar betlehemezők jártak át hozzájuk. A *katolikus szlovák települések* nagy részében korábban elterjedt szokás volt a szlovák nyelvű betlehemezés, de a helységek többségében a ma élő nemzedékek előtt vagy gyermekkorukban halt el. A bükki Répáshután pl. az első világháborúig jártak szlovák nyelvű betlehemmel, a mátrai szlovák falvakban csak a szereplők nevét tudják szlovákkul. A pilisi-vertesi-gerecsei és a bakonyi katolikus szlovákoknál is csak halványan él még a szlovák nyelvű betlehemmel járás emléke, és csupán magyar nyelvű változatokról tudnak.

A bihari szlovákok betlehemesének napjainkbeli három pásztor (bačovia) szereplője. Amatőr felvétel (a háttérben több betlehemes alak is látható), Valea Tırnei – Hármaspatak – Židáreni (Sinteu – Solyomkővár társközsége).

Az alföldi katolikus szlovák nyelvű betlehemezés az 1920-as években sorvadt el. Békéscsabán, Kétsoronyban egy ideig párhuzamosan adtak elő magyar nyelvű betlehemest. A magyar nyelvű betlehemezésnek mind az evangélikus, mind a katolikus szlovák helységekben az iskola volt a felújítója és elterjesztője. A templomi éjféli misebeli magyar nyelvű betlehemes pásztorjátékokat pedig az egyház ápolta. A nyelváltás a betlehemes szövegekben voltaképpen csupán a Zempléni-hegységben történt népi kezdeményezés által. Ennek köszönhetjük, hogy játékokban a szereplők szlovák neveit máig megőrizték. Az *evangélikus szlovák nyelvű betlehemezés Nagylak és Tótkomlós körzetében* az első világháborúig volt eleven. E tájegységben a nagylaki szlovákoknak volt kisugárzó szerepük. Helyi kutatók (Koppány János) és saját gyűjtésem bizonyítják, hogy Tótkomlóra a XX. század első éveiben az itteni iparos legények Nagylakról hozták, s néhány évig jártak is a betlehemmel. Nem tekinthetjük véletlennek azt sem, hogy a rokoni szálakkal oly erős Nagylakhoz fűződő környékbeli kisebb

településeken (Ambrózfalva, Csanádalberti, Nagybánhegyes, Pítvaros) is volt helyi betlehemes játék. Békéscsabán feltehetően az itteni katolikusok is befolyásolták az elterjedését az evangélikusoknál, amiként más vegyes vallású községekben is (igaz, magyar betlehemesekkel). Pl. Csömörön, a bakonyi Ösküben a katolikus betlehemes szereplők között szép számmal voltak evangélikusok is, és mind a két vallású családokat felkeresték.

A tótkomlói betlehemes teljes szövege, dallama – melyet gyűjtésem nyomán közreadtam⁸ – beleértve Manga János által az 1960-as években gyűjtött töredékeket is, a közép-szlovákiai (gömöri) betlehemes játékok sorába állítható. Első változatukat Kollár, Ján adta ki 1835-ben⁹ és 1880-ban ugyanennek szinte szó szerinti variánsát jelentette meg Došinský, Pavel is¹⁰. A tótkomlói változat azok közé tartozik, amelyeknek a tartalmát teljesen áthatja a középkori betlehemesek mély vallásos szemlélete. Szinte humor nélküli. A szlovákok körében erre a XIX. század első felében tudatosan is törekedtek.

A mai nagylaki evangélikus szlovák betlehemes játék jellemző alapkaraktere viszont a vaskosabb népi humor, végigvonul rajta a nyílt vagy kétértelmű szókimondás. Nyelvezete könnyed, napjainkban beszélt nagylaki nyelvjárás, de átszövik a bibliai csehizmusok és magyarizmusok is. Mind részleteiben, mind összességében sajátosan lokális és önálló játék, még ha sok vonzást őrzött is meg a gömöri alaptípusból. Az országhatár meghúzásával viszonylag elzártág állapotában került a nagylaki szlovákság, ez is egyik okozója lehet a betlehemezés továbbélésének, bár a Ceaușescu-éra idején az is félt, aki betlehemezett, s az is, akihez bementek.

A hazai katolikus szlovák helységek közül a betlehemezés vonatkozásában kivételes helyet foglalnak el a Zempléni-hegyvidékiek. Feltehetően nem csupán relatív elszigeteltségük az oka, hanem az is, hogy ezen a nagytájon valamennyi etnikumnál a kedvelt népszokáshoz tartozott. Az innen Amerikába, Toledóba kivándorolt magyarok Fejős Zoltán szerint a mai napig *abatíji betlehemesnek* nevezik ottani játékaikat.¹¹

A játékok korábbi intenzitását az akkori északkelet-magyarországi, illetve az abatíj-zempléni szlovákok körében az is mutatja, hogy Lanner János és Schermann Samu 1904-ben Eperjesről és a szepességi Bindt-Márkusfalváról két szlovák nyelvű betlehemeset adott közre dallamukkal együtt¹². Ez volt erről a újról az első szlovák nyelvű betlehemes-közlés. 1956-ban Ěatko, Rudolf szlovák folklorista számol be a régióban élő szlovák nyelvű betlehemezés gazdaságáról¹³. Egyébként abban is tükröződik, hogy a tótkomlói változaton túl a hazai szlovákok között gyűjtött betlehemesek közül ebből a régióból származik az összes többi. Hét itteni helységben gyűjtöttek teljes szlovák nyelvű betlehemeseket: Füzér, Hollóháza, Kishuta, Nagylhuta, Óhuta, Rudabányácska, Vágáshuta. Az itt talált variánszövegek és dallamok nem csupán az egymással való összevetést teszik lehetővé, hanem pl. Füzéren az 1958-ból és 1980-ból származó változat alapján az egy falun belüli nemzedékváltásból fakadó módosulásokét is. (Füzéren azóta televíziós felvétel is készült.)

⁸ Krupa, Ondrej: Chodenie s betlehemom v Slovenskom Komlóši. Ludové noviny 1986. dec. 25. 3. old.

⁹ Kollár, Ján: Národné spievanky I-II. Bratislava, 1953. 93-102. old.

¹⁰ Dobšinský, Pavel: Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské, Turč. Sv. Martin, 1880.

¹¹ Fejős Zoltán: Szokás és jelkép: betlehemesek, kántálók, karácsony Magyar Amerikában. In: Kultúra és tradíció I. Red: Viga Gyula. Miskolc, 1992. 293. old.

¹² Lanner János – Schermann Samu: Bindt – Márkusfalvi betlehemes játék. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1904. 1-2. 21-27. old.

¹³ Ěatko, Rudolf: Príspevky k štúdiu slovenských betlehemeských hier III. Dve betlehemeské hry z Maďarska. Slovenský národopis. Bp. 1956. 119-120. old.

A betlehemezéssel párhuzamos s má' is népszerű karácsonyi Dorottya-járás szereplői (hóhér a karddal, Dorota, király, Deofil, órdög). Amatőr felvétel, Valea Tırnei – Hármaspatak – Židareň (Šinteu – Solyomkővár társközsége)

E betlehemesek megmentése azért is jelentős, mert Podolák, Ján¹⁴ szerint Kis- és Nagyhután az 1920-as évekig, Vágáshután 1938-ig volt szlovák nyelvű betlehemezés. Gyűjtésem szerint Középhután, Óhután és Rudabányácskán még az 1940-es években is szlovákul betlehemeztek. Óhután az 1940-es évek második felében két *banda* járt, az egyik szlovákul, a másik pedig magyarul adta elő betlehemesét. Ugyanakkor Rudabányácskán még az 1950-es évek elején is csak egy csapat váltott kérésre nyelvet. Füzéren – Gyivicsán Anna 1990-es felmérése alapján – a lakosok 70 %-a még igényelte a betlehemeseket, s több mint a fele szlovák nyelvűvel várta őket¹⁵. Óhután annak köszönhető az utolsó szakaszból való betlehemes megmentése, hogy az egyik hajdani betlehemező a feleségével együtt a karácsonyestén, a karácsonyfa égő gyertyái mellett a férfi kézírásával rögzített szöveg alapján a maguk kedvére el szokták játszani, énekelni a betlehemes játékokat. Így került 1990-ben a magnetofonkazettámra.

Míg a Zempléni-hegyvidéki betlehemesek öltözetében az apróbb eltérésektől eltekintve viszonylagos azonosság tapasztalható, s ezt több nemzedéken át megőrizték, sőt, a nyelv-váltást követően is megtartották (pl. az 1904-beli eperjesi jaszlicskárok álarcra, öltözékszínre, rekvizituma szinte mind megmaradt), szövegük azonban mindegyik helységben más és más. A szlovák betlehemesek alapszerkezetét meghagyták ugyan, de nem közvetlen rokonai egymásnak. Már Ernyeynek is feltűnt¹⁶, s ezt Dömötör Tekla¹⁷ is megerősítette, hogy a

¹⁴ Podolák, Ján: Tri textové varianty betlehemských hier z Abovskej stolice v Maďarsku. Slovenský národopis. Bp. 1959. 115-116., 125. old.

¹⁵ Gyivicsán Anna: Egy kétnyelvű közösségi szokás modellje: a füzéri betlehemes játék. In: Kultúra és tradíció I. Red: Viga Gyula. Miskolc, 1992. 283. old.

¹⁶ Ernyey József i.m. 28-41. old.

¹⁷ Dömötör Tekla i.m. 169. old.

szlovák és a lengyel betlehemes játékok eltérnek egymástól, mégis vizsgálat alá kellene venni a környékbeli lemkék, ruszinok és lengyelek szövegeit is, noha más játéktípusba tartoznak. Annál is inkább, mert az újabb közreadott kelet-szlovákiai betlehemes változatokkal sincsenek közvetlen kapcsolatban. Mindez arra is felhívja a figyelmet, hogy az intenzív helyi népi gyakorlat milyen erős hatással lehet a lokális variánsok megteremtésére.

Az általunk gyűjtött óhutai betlehemes az itteni betlehemes játékok között egyike a legkidolgozottabbaknak. Az invokációja kettős jellegű, mint a füzérié, tréfád párbeszédei, hódoló versei közvetlenek, szintén vetekszenek a füzérivel, de nem azonosak vagy hasonlóak, bár több közeli adat található bennük. Az óhutaihoz képest a rudabányácskaiban van viszonylag a legtöbb hasonló vagy közeli rokon verses szövegrész. A vágáshutai és a kis- s a nagyhutai variánsnak pedig meglehetősen kevés a kapcsolata az óhutaival. A betlehemezők szabad átvételi cseréje érzékelhető mindben: az óhutaiak mindegyik fenti betlehemesből átvettek, illetve ebből a változatból készülhetett a többinek egy-egy szövegrészlete. De ez ma már nem mutatható ki pontosan és hitelesen.

A bihari hegyekben élő szlovákok betlehemesei a XIX. század első felében idetelepült lakosság heterogenitást tükrözik. Felfedezhetők bennük a sárosi-zempléni, a gömörizolyomi, valamint a trencséri-árvai betlehemesek elemei. Főként az énekek verseiben találunk hasonló, szinte szó szerinti szakaszokat. De a recitált verses szövegek meglehetősen egyéni, lokális hangzásúak. Azonban a bihariak egymásnak sem rokonai: a bodonosi és a sólyomkővári betlehemes külön fejlődés eredménye, csak a szlovák betlehemesek közös panelemei rokonok bennük. A sólyomkővári két változat jobban tükrözi a nemzedékváltásból fakadó módosulásokat is. Ez elsősorban a kihagyások és a bővítések terén ragadható meg. A fiatalabbak inkább elhagynak szövegrészeket, vagy másként adják elő őket. Megváltozott a nyelvezetük is: korábban a helyi nyelvjárásban adták elő őket, a fiatalok az iskolában tanult köznyelvre tették át. Mindez egyúttal tükrözi, hogy a bihari szlovákoknál milyen eleven ez a szokás. A néhány száz lakosú községekben egyszerre több csapat is járt, s a fiatalok nemzedékei egymástól sajátítják el. Aki bevonul vagy megnősül, megtanítja újabb barátját, ismerősével. Klasszikus módon zajlik le a hagyományozódás: szájról szájra, idősebből fiatalabbra száll át a tudás.

Valamennyi csoportra jellemző a gyors, hadaró recitálás, a dallamok pergő ütemű előadása. Ezt akár az eperjesi jaszlicskárok őseitől is örökölhették, ugyanis 1904-ben azok is hasonlóképpen sietősen hadartak¹⁸. Itteni oka elsősorban az, hogy a betlehemezőknek csaknem huszonnégy óra alatt kellett bejárniuk a több kilométeres átmérőjű község írtványtanyáit.

Ami közös a hazánkban és a Romániában vizsgált szlovákok valamennyi tárgyalt betlehemes játékában, az a szereplők száma és neve. A számbavett 13 helységben általában öten vannak, s mindegyikükben kisebb névmódosulásokkal állandó szereplő az *angyal* (anjel, anhel, andel), *Fedor* (Feder), *Kuba* (Kubo, Gubo, mladi Kubo, Gaba), s majdnem mindegyikükben szerepel *Stacho* (Stach, Stah, Sta, Stachu) vagy a váltótársa, *Iván* (Ivan), illetve *Kivad'*. S ugyancsak változik az *örög* (Stari, stari Guba, Guba stari) vagy a *bača*. Ez és sok más jellemző elem – minden eltérés ellenére – a szlovák betlehemeseknek meghatározott integráltságát is mutatja. S ha összevetjük őket a magyar, osztrák, cseh, horvát, szlovén betlehemes játékokkal, minden bizonnyal igazat adunk Dömötör Teklának, aki szerint „a XIX-XX. században egy nagyjából egységes paraszti játékgyománnyal alakul ki a volt Osztrák-magyar Monarchia országaiban”¹⁹.

Krupa András

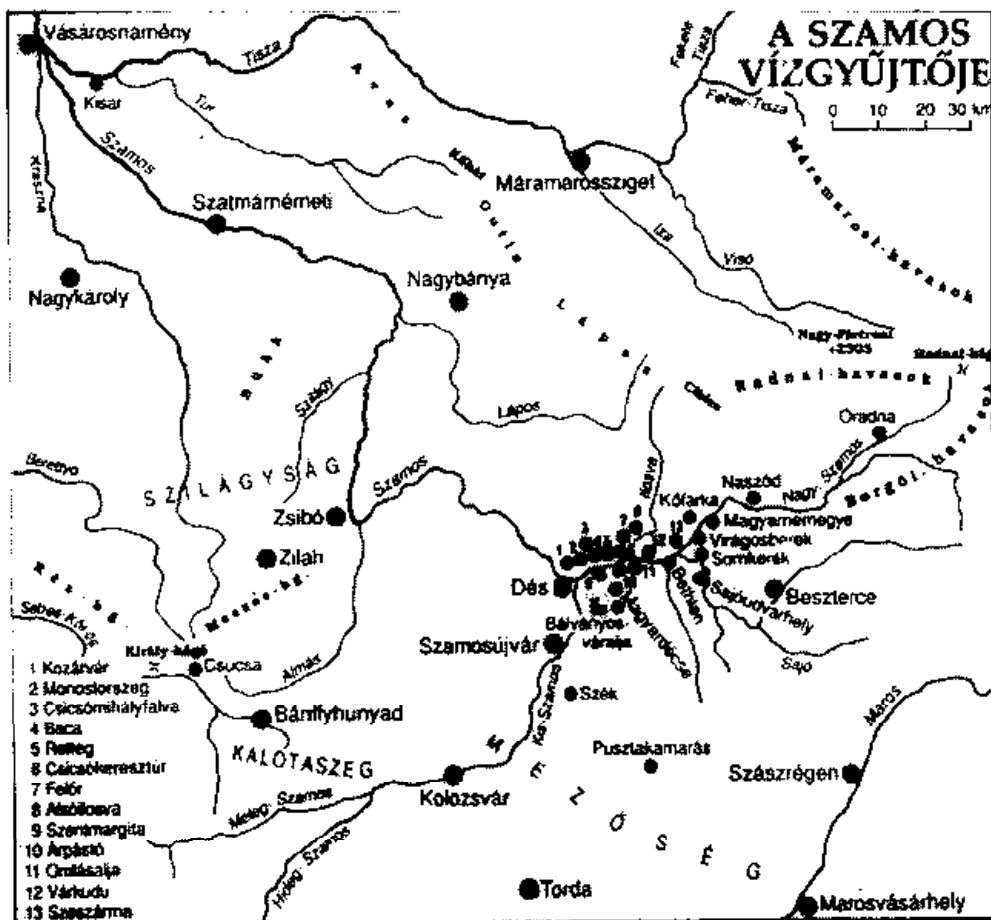
¹⁸ Lanner János – Schermann Sámu i.m. 21-27. Tarczai György: Az eperjesi jaszlicskárok. Amagyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1904. 1-2. 8. old.

¹⁹ Dömötör Tekla i.m. 169. old.

SORSKÉRDÉSEK

Magyarok a Nagy-Szamos völgyében

1. A Vásárosnaménynál a Tiszába torkolló Szamos Désnél két ágból egyesül, a nyugatról Kolozsváron át érkező Kis-Szamosból és a Keleti Kárpátok vízváltatója táján a Radnai hágó alatt eredő Nagy-Szamosból. Az utóbbi völgyének felső szakaszát északon a Radnai havasok, lejjebb a Cibles vulkáni hegyének nyúlványai, délen a Borgói havasok és a Mezőség dombjai kísérik. Mind a Kis-, mind a Nagy-Szamos völgyében nagy számban élnek magyarok, de szórványban, ami a fennmaradás szempontjából mindig és mindenütt veszélyhelyzetet jelent. A Nagy-Szamos völgy alsó felében még sok magyar él az egykori Belső-Szolnok megye területén, amely 1876-ban Doboka keleti harmadával egyesítve Szolnok-Doboka megye lett, Dés székhellyel, a Nagy-Szamos völgyében Betlen járási székhellyel. A Betlen feletti egyetlen magyar többségű falu, Magyar-nemegy Beszterce-Naszód megyéhez került.

A Nagy-Szamos völgy északi oldalán fekvő falvak magyarjai veszélyeztetettebb helyzetben vannak mint a déliek, az utóbbiak mögött a Mezőség néhány magyar falva bizonyos támaszpontot jelent. Betlen alatt a völgy déli oldalán csak két olyan falu van, amelyben sok magyar él, míg északon négy. Északon a Cibles felől lenyúló völgyekben alig vannak magyarok, szinte csak románok. Eleinte innen a Radnai havasokon és a Ciblesen túl fekvő Máramaros felől árasztotta el fokozatosan Észak-Erdélyt a román-ság. Több, a XVI. és XVII. században írt, Szent László máramarosi telepítésével kapcsolatos eredetmondájuk utal arra, hogy akkor még élt a Máramarosból való szétáramlás emléke. A valóságban IV. László telepített Máramarosba románokat.

A Nagy-Szamos völgyét a honfoglalás után szállta meg a magyarság. A XII. században felső részének több településére szászok is költöztek. A tatárjárás előtt is kultúrtáj volt ez a vidék, amit több, ekkor épült román stílusú temploma mutat. A völgyre az első, legnagyobb csapást a tatárjárás mérte. A tatárok egyik serege a Radnai hágón, tehát a Nagy-Szamos völgyén át tört Erdélybe. Közismerten Erdély lakóit pusztították ki a legerősebben. Megyényi területek lakosságát szinte teljesen kiirtották.

A tatárjárás után a Nagy-Szamos völgy alsó fele újra magyarokkal népesült be. Ekkor kevés szász is költözött ide, akik idővel elmagyarosodtak. A környező mezőségi és hegyvidéki tájakon pedig, majd a völgy alsó részén is, megjelentek a románok.

A késői középkor virágzó kulturális életéről több, szinte épségben fennmaradt gótikus templom, valamint az egykor hatalmas Bálványosvár emléke és Csicsóvár romja tanúskodik. Csicsóvár a völgy északi oldalát „uralta”. Izabella királyné 1544-ben leromboltatta, hogy ne lehessen újra a moldvai vajdáé, aki 1484-től Mátyás király hűbér-adományaként birtokolta. Bálványosvár a völgy déli oldalán uralkodott. Utóljára Fráter György volt, feltehető, hogy ő romboltatta le. Kőeit felhasználták Szamosújvár építésénél, amely szintén az övé volt. A reformáció már az ő életében erősen terjedt. Később Észak-Erdély magyarsága szinte teljes egészében a kálvini református hitre tért.

A középkori fejlődés a török világ alatt fokozatosan megszakadt. Petru Rares moldvai vajda és a tatárok néhány betörése után 1601-1603-ban Basta és a havasalföldi Mihály vajda „császári kormányzó” zsoldosainak dúlása szinte a tatárjárásnál is kíméletlenebbül pusztította el a vidéket. Egy túlélő szerint „Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe ... rettenetes nagy ínségben ... erdőben is felkeresték őket ... szíjat metszetenek játékból soknak a hátokból ... sokat hajoknál fogva fölakasztottak, szalmatüzet raktak alájuk, az asszonyembereknek gyermekeiket, fiokat előttük megégették...” A dúlással járt éhínség és pestis is pusztította a lakosságot. Makkai László becslése szerint Doboka és Belső-Szolnok megye magyarjainak 85, szászainak 88, románjainak 45%-a pusztult el ekkor. Az előző erős magyar többség (17.500:13.200) csaknem háromszoros román többségre (2500:7200) változott. A kortársak Mihály vajdát tették felelőssé a borzalmakért, aki a dúlásokat eleinte kifogásoló Bustának állítólag azt mondta: „Rudolf császárnak elég országa van, nem szűkölködik Erdély nélkül, ezért ő meg akarja bosszulni az erdélyiek által rajta esett sérelmeket.” Halála után a szörnyűségek fokozódtak.

Több más dúlás után a II. Rákóczi György tragikus lengyelországi kalandját követő tatár támadás 1658-ban hozott a völgyre pusztulást; majd sokkal nagyobb 1661-ben a Kemény János seregét üldöző Ali basa, akinek török-tatár hadai felégették, kirabolták a völgy falvait, sok lakóját rabláncra fűzték. Ekkor egy szemtanú szerint „az egész ország elpusztult, a török anyai lakost hajtott el, hogy Erdély csaknem sivatagnak látszik”. Nagy rombolást végzett 1704 telén báró Tiege labanc serege, amely felégette a völgy falvait. Lakosait ennél is erősebben pusztították 1717-ben, a Nagy-Szamos völgyén át Erdélyre támadó tatárok, akik nemcsak felégették a völgy falvait, hanem lakóik közül sokat el is hurcoltak rabszolgának. Az egyes pusztítások után a völgy magyarsága csak részben egészült ki a beköltözőkkel, és érthető, hogy nem etnikai egység, hanem a

már említett Magyarországi lelkészének 1922-ben leírt szavaival élve „összeverődött emberekből” áll.

A románok nagyobb számban akkor jelenhettek meg tartósan a Nagy-Szamos völgyéig addig teljesen magyar falvaiban, amikor Mihály vajda 1599-1601 évi erdélyi uralma idején kötelezték a falvakat, hogy ugaron hagyott földjeikre engedjék rá a román pásztorokat. A románok a dúlásokat, rabszolgaszedéseket félreeső falvaikban kevésbé szenvedték meg, mint a magyarok. Nagyobb arányban a szatmári béke után költöztek románok, főleg Moldvából, az addig túlnyomóan magyar falvakba. Ekkor hamarosan erős elrománosodás indult meg, amely ellen Bölöni Sámuel somkeréki református lelkész 1721-ben mozgalmat indított azzal, hogy átok minden magyarra, ki a maga nemzetségét megutálja, s a maga nyelvét nem szereti, és más nép „elhatalmazását kívánja, melyet az Isten e helyben ne engedjen soha”.

Ekkor 1721-ben egy statisztikai becslés szerint Belső-Szolnok megye lakosságának már csak 18,22%-a volt magyar, a többi román. A magyar földesurak szívesen fogadták az „alázatos” román jobbágyokat, akik nem ismerték, nem követelték úgy meg a jobbágyok jogait mint a magyarok. Ezt 1784-ben aztán már hiába sajnálták.

2. A Nagy-Szamos völgyében a már Déshez tartozó *Kozárvár* az első falu. Vára 1540-ben még állt, de 1580-ban csak kúria volt a helyén. Csúcsíves református templomát 1770 körül újjáépítették meg. Románok 1730 körül kaptak engedélyt a betelepedésre az addig magyar faluban, és számuk az 1850 évi császári katonai népszámláláskor már 4,5-szöröse volt a magyarokénak, és ez az arány 1941-ben már 5,7-szeresére nőtt. Feljebb *Kismonostorszeg* magyarjait Basta hadai pusztították ki, ma hatvanan vannak. Az utóbbival szomszédos Csicsó Mihályfalva és Baca, az újabbban Petru Rares nevet kapott, több faluból álló egységhez tartoznak, amelynek *Retteg* a székhelye. Rettegnek 1405 és 1857 között mezővárosi rangja volt. Nagy temploma a XIV. században épült. Gótikus jellegű csillagboltozatos szentélyével, támpilléreivel ma is őrzi. Hajóját 1807-1812-ben barokká alakították. Az 1968-1969-ben végzett restaurálás során kibontották a csúcsíves oromzati bejáratot, jól láthatóvá tették az eredeti diadalívét, gótikus sekrestyeajtót, stallumot és néhány freskót. Rettegen a magyarok száma kerekén 500, 54 éve 1430 volt. Az igen erős csökkenés fő oka a helybeliek elköltözése, egykezése, a egyes házasságok. A faluban négyosztályos összevont magyar iskola van, tanítónője magyar költők estjeit szervezgeti, de a gyerekek fele alig tud magyarul, nem ír-olvas anyanyelvén. A legutóbbi konfirmandusok 50%-a nem értette az előkészítő oktatást. A lelkész házaspár énekkart működtet, különféle rendezvények is vannak néha a templomban, de sajnos szerény részvétellel. Kolozsvári, marosvásárhelyi színészek, színésznők színvonalas előadásai iránt sem sokan érdeklődnek. De magyar kántálás még van Rettegen.

Nem jobb a magyarság helyzete a többi, Retteg környéki, egykor részben erős magyar többségű faluban, Csicsó Mihályfalván, Bacán, Felőrön sem. *Csicsó Mihályfalva* román faluként szerepel egy 1410-ben kelt okiratban, később magyar leu, majd ismét román. 1666-ban csak 6-7 lakosa volt, mint a többi falunak. 54 illetve 143 éve csak 17 illetve 20%-a volt református magyar, de ebből az arányból nem vesztettek annyit mint a rettegiek. Az utóbbi években kalákában új templomot építettek, amiben a baciaiak is segítettek őket. A Mihályfalvánál nyíló rövid völgy felett áll Csicsóvár romja.

Bacát régebben tisztán magyarok lakták, a románok 1711-ben kezdtek beköltözni. 1771-ben a katolikusokat pártoló Kornis gróf sok református jobbágytól elvette a földet és görög katolikus románoknak adta. Ekkor sok magyar elköltözött, de többségük a legutóbbi időkig megmaradt. Számuk az utóbbi 50 év alatt 25 %-kal, 400-ra csökkent. Baca tatárjárás előtt épült református templomát, többek, köztük Kós Károly tiltakozása ellenére 1933-ban lerombolták, és újat építettek. Később tönkrement a régi várkastély helyén álló díszes Kornis-Lázár kastély, köveit széthordták.

A Szamos-völgyben Retteg felső szomszédos falujának, *Felőmek* 600 magyarja ma is a népesség kétharmadát teszi ki. 1850-ben lakosainak 65, 1941-ben 77 %-a volt magyar. Református templomában eredeti alakjában maradt meg a középkori karzat, kőszószék és szentségtartó fülke. 1622-ben már volt református magyar iskolája, tanítóját 1848 őszén románok megölték. A szomszédos Csicsókeresztúr művelt földbirtokosának, Torma Józsefnek 1844-ben kelt írása szerint „a magyar nyelv itt is szorongatást kezd szenvedni”. Ma, noha 8 osztályos magyar iskolájuk van, mégis csak otthon beszélnek magyarul, és természetesnek veszik, hogy a házon kívül már románra fordítják a szót. Számukat erősen csökkentik a egyes házasságok és az egykezés.

Felőr fölött már nem a Szamos, hanem az Hlosva patak völgyében fekvő *Alsólostván* 1850-ben még 205 magyar élt, 1941-ben 194, 1991-ben csak 54. 30 éve még volt papjuk. A falu helyén római katonai tábor volt, ezért találtak itt római kori leleteket, köztük Jupiter és Ceres szobrocskát. Románjai 1717-ben lettek görög katolikusok. Ekkor, február 25-én templomuk Jézus és Mária képe könnyezett, mintegy jelezve a vézes tatár betörést.

Bacával szemben Szentmargita, Felőrrel szemben Árpástó fekszik a Szamos déli partján. *Szentmargita* magyarjainak száma az 1941 évi 546-ról 50 év alatt 400-ra csökkent, nem nagyobb arányban mint a magyarországi falvakban, korszerűtlen összetételük sem változott hátrányosabban, mint nálunk. A szentmargitai magyarok számára kedvező, hogy a Mezőségen három magyar többségű falu veszi őket körül, köztük Magyardéce és a túlnyomóan magyar Bálványosváralfa. A Szamos völgyében felette pedig *Árpástó* fekszik, ahol a többségi románok is szívesen beszélnek magyarul, és teljesen magyar iskola is van. Árpástón a magyarok száma 800. Szorgalmasan látogatják csücsíves ablakú, támpilléres középkori templomukban az istentiszteletet.

Árpástó fölött a Mezőség peremén, 200 m-rel magasabban, a csak magyar lakosságú *Magyardéce* házai bűzödnak meg gyümölcsfák között. Gyümölcsfák között, mert itt nemcsak a kertek, udvarok, hanem a határ, a szántóföld nagy része is gyümölcsfákkal van beültetve. Többnyire gyümölcsfák között termelik a búzát, máltát (kukoricát), pityókát (burgonyát) stb.-t is, amelyeket állandó örködéssel is alig tudnak a vaddisznóktól megvédeni. A korai cseresznyéktől a téli almáig folyamatosan sok gyümölcsük terem, amellyel Temesvártól Nagyváradig, messzi piacokat is eljárnak. Már az 1895 évi mezőgazdasági összeírás szerint 2,5-szer annyi gyümölcsfa van a faluban, mint az ebben következő közeli Somkeréken. A századfordulón is nemesített fajtákat termesztettek. A hazai termesztők, kutatók, nemesítők bizonyára több hasznos fajtát vehetnének tőlük át. Cseresznyefajuk van a legtöbb (1895-ben 4888), ezért a falu Dicea helyett Cirisoaia=Cseresznyés román nevet kapta az utóbbi időkben. A gyümölcsstermesztés kifejlesztésében nagy érdeme Kiss János egykori esperesnek volt, nélküle „ezeken a dombokon... alig tengődne néhány lélek, és mi mind valahol gyárakban hanyódnánk, és csúfolkodnánk velünk”. Szőlőt, és nemcsak „magatermőt” is sikeresen termesztenek itt 450 m körüli magasságban, amikor hazai kutatók szerint 300 m felett már nem érdemes szőlővel foglalkozni.

Nyelvjárásuk szerint részben székelyek, akik az 1600-as évek közepén költöztek ide. Magyardéce lakosainak száma mintegy 2000, gyerek van elég, az iskolások 240-en vannak. A vasárnap délelőtti istentiszteleten is 300-400-an vesznek részt, a délutánin több mint ezren, hétköznap is sokan járnak templomba. Daloskörüik 1863-ban alakult, tánckaruk később, mindkettő ma is működik. Mint a legtöbb más faluban, itt is kántálnak karácsonyeste, 7 órától a gyerekek, éjfélől a legények. De a „jánosozás-istvánozás” ma már sajnos elmaradt, mert nincs aki vezesse. Ez abból állt, hogy a legények karácsonyeste éjfélkor a legmagasabb hegyen, harangozás mellett énekeltek, és utána mentek kántálni.

Árpástó felett a völgyben a román lakosságú *Omlásalja* következik. Vele szemben az északi parton a Felőrrel szomszédos Csicsókeresztúr és feljebb Bethlen előtt Várkudu sorakozik. *Keresztúr* erős román többségű. Régi magyar lakosait Basta zsoldosai, Ali basa

török-tatárjai, báró Tiege labancjai, 1717-ben pedig a tatárok pusztították, elhurcolták. Magyarjai római katolikusok, akiket néhány várkudui családdal együtt feltehetően az egykor itt működő ferencesek térítették át a református hitről. Plébánosuk gondozza Bethlen 200 katolikus magyarját is. A tatárjárás előtt román stílusban épült templomát később gótikussá alakították. Gótikus jellegéből a déli kapu és a támpillérek maradtak meg. Főoltárát Szent István szobra díszíti. Értékes mellékoltára és Pieta szobra is említést érdemel.

Várkudun a megmaradt magyarok túlnyomó része református. Ők 380-an vannak az 54 évvel korábbi 541-hez képest. Templomuk padjait mindig megtöltik, de a magyar nyelvel itt is baj van. A múlt században már csaknem teljesen elrománosodtak, alig értették papjukat. Ezt a folyamatot – mint több más faluban is – az 1875-ben felállított állami iskola állította meg.

Betlen egykori mezőváros és járási székhely, ma város. Nevét alapítójáról kapta. Szigeeten álló várának építését Albert király 1338-ban engedélyezte, négy sarkában a Fejér, Kugylós, Kerek és Szeges bástya állt. A várból semmi sem maradt meg. Gótikus temploma is a középkorban épült, tornya csak 1854-ben. Vára 200 székely védőjének Basta szabad elvonulást ígért, de „levágatta mind”. Református iskolájáról az első említés 1622-ből maradt fenn. A XVII. században szinte teljesen magyar volt, szász lakosai és az 1660-ban érkezett unitárius lengyelek (Lengyeldomb) elmagyarosodtak. Az 1704 évi labanc dúlás után és az utolsó rabszolgaszedő tatár betörés előtt 1713-ban összesen 26 ház állt benne, szemben 1641-gyel, amikor csak jobbágyház 78 volt Betlenben. A dúlások nagyon megritkították magyarságát. 1750-ben mégis már hat céhe volt. Közben azonban a múlt század közepére a románok erős többségbe kerültek. Később ismét a magyarok lettek többen, 1869-ben takarékpénztárat, 1886-ban Társalgó és Olvasó Egyletet alapítottak. Számukat gyarapította, hogy a zsidók fele is magyar anyanyelvűnek (másik fele jiddisnek) vallotta magát. A magyarok száma az 1941 évi 1623-ról – egyházi adatok szerint – 1300-ra olvadt. Közben a románok száma erősen gyarapodott. Betlenben ma kevés magyar szót lehet hallani. A Bethlen család külföldön élő tagjai nem feledkeztek meg egykori falujukról, segítették őket 1970-ben a nagy árvíz után és 1990 januárjától a Ceausescu diktatúra bukása után.

A szomszédos, de már nem a Nagy-Szamos, hanem legnagyobb mellékfolyója, a Sajó mentén fekvő *Somkeréken* ma is sok magyar lakik. Somkerék 1661-ig teljesen magyar volt. Lelkésze indította 1721-ben az említett mozgalmat az elnemzetietlenedés ellen. Ennek bizonyára volt hatása, de a falvak románosodásának folyamatát nem állította meg, ebben a magyarok elnemzetietlenedésénél nagyobb szerepe volt a románok beköltözésének és nagyobb szaporaságának. 1850-ben már a románok voltak többségben. A század végére a magyarok száma ismét fölülmulta a románokét, és 1941-ben 622 magyar és 455 román élt Somkeréken. Mára főleg a fiatalok elköltözése, és nem kis mértékben az egykezés miatt, olyan kevés a magyar gyerek, hogy megszűnt a magyar iskola. A falu új, görög katolikus, román temploma közelében már épül a görögkeleti is.

Somkerék nagy református temploma az erdélyi gótika egyik jelentős alkotása. A középkor végén épült, és többszöri átalakítás ellenére, merműves ablakaival, támpilléreivel, tornyával megőrizte eredeti jellegét. 1909-ben a Műemlékek Országos Bizottsága restauráltatta. Évekig nem volt papja. A szomszédos Sajóudvarhely ma is álló temploma a tatárjárás előtt épült román stílusban.

Feljebb a Sajó völgyében régóta szász és román többségű falvak sorakoznak. A szászok jelentős része Németországba költözött.

A somkerékieknek sok kapcsolata van a Nagy-Szamos völgy legfelső magyar többségű falujával, *Magyarnemegyével*, ahol a magyarok végig tartották erős többségüket, ma is helyesen beszélnek nyelvüket. Itt a románok is szívesen beszélnek magyarul.

A nemegyciek életrevaló, ügyes emberek. A XVIII. században a szomszédos virágosberkiekkel együtt fazekaskodtak, amit századunk elejéig folytattak. Mivel földjük nem volt elég, a múlt században ácsokként kezdtek dolgozni a környéken és távoli városokban, falvakban. A faépítkezés elmaradásával többségük áttért a kőművesmunkára, és a vándoriparosok nehéz sorsát élve igyekezett a családnak megkeresni a mindennapit. Közben az volt a vágyuk, hogy kis földet szerezhessenek. Erre inkább az Amerikából hazatérteknek adódott lehetősége, meg a völgyben feljebb fekvő román falvak lakóinak, akiknek volt havasuk, és így jövedelmező állattartásuk. Sok nemegyei magyar földje került így románok tulajdonába, amiben nagy szerepe volt a magyarok rátartóságának is. Restelltek hogy megszorultak, és szégyelltek magyarnak szólni, hogy földet kell eladniuk. Így 1942-ben a határnak 16,5%-a havassal rendelkező román falvak lakosainak tulajdona lett. Ez most, a földek magántulajdonba való visszaadásával ismét súlyosan érinti a nemegyeieket, köztük különösen a sok nincstelent, akik a tsz-ek idején az egész határt használták.

Magyarnemegye valamikor a Szamos mentén alatta fekvő, ma román *Virágosberék* református ekléziájának filiája volt. Tehát akkor a virágosberkiek nagy része magyar volt. Itt 50 éve még éltek olyan öregek, akik emlékeztek arra, hogy a faluban magyarul beszéltek. A középkori református templom romját 1890-ben hordták el, helyette „egy ágason egy harangja” maradt. 1991-ben egyetlen magyar lakosa volt, Rus Annus néni, aki templomba már nem tudott elmenni, ezért néha meglátogatta a nemegyei lelkész.

Virágosberékkel szemben a völgy északi partján fekvő *Kőfarkán* 1850-ben 25, 1941-ben 21 magyar élt. Ma itt csak a Nemegyéről való Mártonné Forrai Róza magyar, Dani fia beszél is magyarul, János fia csak ért.

A Bethlen fölé eső többi három faluban mindkét említett népszámlálás idején elenyésző volt a magyarok száma. *Szeszárma* 28 református magyarja főleg zöldség- és virágkertészetből él. Néhány éve kijavították templomukat.

A völgyben feljebb csak *Naszód* városban és *Óradna* bányásztelepülésen élnek jelentős számban magyarok. Többségük katolikus, plébánosuk is van. Az óradnai plébános többször összegyűjti a falu minden magyar gyecrét és mesél, filmeket vetít nekik. A naszódi reformátusok már olyan kevesen vannak, hogy templomukat a szász templom sorsától féltik, amelyet másfél évtizede lebontottak. De néhány faluban talán megmaradnak addig, amíg szilárdan áll Csicsóvár öregtoronya ma, amikor

...érted oh te széttiport hon
Még csak könnyezni sem szabad.
(Medgyes Lajos, 1850, Kolozsvár)

Gábrriel András

Irodalom:

Gábrriel A.: *Magyarnemegye. Összefoglalás az 1941-43-ban végzett társas falukutatósról. Kézirat. Néprajzi Múzeumi Etnográfiai Adattára.* – Kiss I. - Péter M.: *A Nagy Szamos mentén. Felebarát. Kolozsvár, 1991. 2-3 sz.* – Köpeczi B.(szerk.): *Erdély története I-III Bp, 1986.* – *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. KSH. Bp. 1886* – *Makkai László: Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása. Kiny a Hítel 1942 júliusi számából.* – *Uő: Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII század elején. Kolozsvár, 1942.* – *Tagányi K. - Réthy L.: Szolnok-Doboka vármegye. monographiája I-VII. Dés, 1901. Beírt az egyes falvakra vonatkozó részt Kádár József írta.* – *Tamás L.: Az erdélyi oláhság. In A történeti Erdély. Bp. 1936. 1-39.* – *Vékony G.: Dákok, románok, románok. Bp. 1989.*

„Szabadon szolgál a szellem”

Keresztúry Dezsővel beszélget Tóbiás Áron

Ennek a 26 esztendővel ezelőtt történi beszélgetésnek a szövegét Keresztúry Dezső 90. születésnapja alkalmából, Őt köszöntve tesszük közzé.

1968. február 7-e, péntek, Keresztúry Dezső dolgozósobájában vagyunk. Az első kérdésem arra a kézenfekvő visszapillantásra vonatkozik, hogy az a nemzedék, akinek most már Keresztúry Dezső lett az irodalomtörténet-írója, műveinek gondozója, évfordulóinak számontartója, hogyan és milyen reménységekkel és milyen hittel indult és indulhatott neki az életnek.

• Az én nemzedékem, elég nehéz körülmények között indultunk az életnek. Nagyon sokat le is kaszált közülünk az élet, lekaszáta először az általános nyomorúság József Attilát, lekaszáta a fasizmus Szerb Antalt, Halász Gábort, Sárközi Györgyöt és még annyit, lekaszáta a háború, kedves tanítványaim és barátaim egész sorát: Mikes Lászlót, kedves tanítványomat, akiről lassan elfeledkeztek a világ, pedig kár, nagy reménységekkel indult a háborúba. És azt a nemzedéket, amely derékhadát jelenti azoknak a nemzedékeknek, akiknek éppen most próbálunk megint egy emlékkövet állítani. 1945-ben hozzáfogtunk Böka Lászlóval, aki azóta már szintén eltávozott, hogy összehozzunk egy antológiát kis életrajzokkal azoknak az emlékezetére, akiket elvitt ez az iszonyatos örvény. Magyar mártír írók antológiája révén meg is jelent.

Ennek a szörnyűségnek az elmúltával volt egy pillanat számunkra, mikor azt gondoltuk: ha a világ nem is a miénk, de mégis miénk a lehetőség. 1945 után valóban csodákat hozott létre néhány év, s hogy aztán ezekre a csodákra újabb aszály, újabb jégverés következett, ez az én nemzedékem másik nagy élménye. Amikor legutóbb Illyés Gyula 65. születésnapjára kértek tőlem megemlékezést, lobogó embernek neveztem őt, olyan zászlóhoz hasonlítottam, amely akkor is él, jelent valamit, ha becsavarják, s amely nem a frissen kibontott zászlók selymének a fényességével ragyog, hanem lövészek sebeivel, sárba is meghurcolva – hát ezt nemzedékem java íróiról azt hiszem, bizvást elmondhatom.

Ez a nemzedék, amely az 1930-as évek táján indult az életnek, mindjárt belekerült valamibe, és az érzélem nemzedékéből mindjárt az értelem nemzedékévé is kellett, hogy váljon.

• Azért is szokták az esszéírók nemzedékének nevezni, nem mint hogyha mást nem írtak volna, de az esszé, mint műfaj, csakugyan ennek a nemzedéknek egyik középonti műfaja volt, egész más jelentősége van az esszének itt, mint egy közönséges irodalmi műfajnak. Kelecsényi Dezső mondta egyik írásában, hogy az esszé a lelkiismeretvizsgálat műfaja, Németh László: az esszé a tájékozódás műfaja, egyszóval ha az előbbi kérdésre térek vissza, egyszerre az érzelmi tisztulás, az erkölcsi mérleg és az értelmi áttekintés, a műveltségbeli felelősségnek a műfaja. Ezek a legfontosabb ismérvei vagy intenciói ennek a nemzedéknek.

1904-ben születtem Zalaegerszegen. Kisváros volt még akkor, apám az ottani értelmiség haladó szellemű embere volt, amikor meghalt, úgy is búcsúztatta a város, amelynek a legnehezebb időben, az első világháború idején elvállalta a polgármesterséget, abba is pusztult bele szegény nem utolsó sorban, 50 éve. Egyik tervem az, hogy írok az emlékére egy gondolati-erkölcsi élménybeszámolót tartalmazó emlékkverset. Az én gyermekkorom – ezt kevesen mondhatják nemzedékem többi tagjai közül – majd-

nem felhőtlen volt. Boldogok voltunk. Súlyosabb anyagi gondjaink nem voltak. Komoly probléma a háborúval és a háború utáni időkben kezdődött számomra. Zalaegerszeg csak egyik szülőföldem, a másik szülőföldem, lelkem szülőföldje a Balatonvidék, anyám családja tudniillik, Őriek, ott, abban a tapolcai medencében, annak a községeiben élt azt hiszem, az Árpádok óta, tehát én ott nőttem fel, mert gyermekkoromban ott voltunk nyáron mindig és aztán 14 éves koromban oda is költözött a család, és onnan – az év nagy részét ott töltve – nevelődtem Pesten iskolában.

Elég korán elkezdtem irodalom, költészet iránt érdeklődni és pedig a modern költészet iránt. Mint egy kis érdekes mozaikot elmesélhetem, hogy az érseki Katolikus Főgimnáziumban és a mellette lévő Rákóczi kollégiumban nevelődtem, nyolcadikos koromban a studium-teremben Nyugat példányokat olvastam, amit elkobzott tőlem a megrökönyödött, különben nagyon derék felügyelő pap-tanár. A kormányzó aztán visszaadta nekem ezeket, mondván, hogy én benned megbízom, de azért ne olvassd a többiekkel ezeket a folyóiratokat. Hozzá tartozik, hogy érettségi magyar tételemben Ady Endre költészete volt, tisztelendő urak körében Ady-verseket szavaltam és magyaráztam, ami elég nagy feltűnést keltett ebben az időben. Azóta az Eötvös Kollégium tagja lettem, azt végeztem, közben két évig tanultam Bécsben, ez igen nagy, egy életre elkötelező tartalmat, erkölcsi, magatartás-eszményt adott az életemnek. Az Eötvös Kollégiumot elvégezve Berlinbe kerültem, az ottani Magyar Intézet könyvtárosa voltam és a berlini egyetemnek a magyar lektora. Ott tanultam meg a világot, a politikai és a művészi világot ismerni, hiszen 1928-ban kerültem oda és 1936-ig ott voltam. A szemem előtt játszódott le a weimari Németország félelmetes gazdaságának kibontakozása, alkonya, lehanyaglása és a hitlerizmus kibontakozása is.

És a locarnói tűzijáték...

• Onnan nagyon sok minden olyat láthattam, és olyasmit olvashattam, ami a hazaiak számára hozzáférhetetlen volt. Ott láttam az első nagy szovjet filmet, láttam a Piscator rendezéseit, olvastam a politikai iratokat, azon kevesek közé tartozom, akik el is olvasták a Hitler Mein Kampfját, de elolvasták az ellenkező szöveget is, Magyarországon általában ezekről csak beszélni szokás, vagy volt szokás, de nemigen ismerték őket. 1936-ban hazajöttem, nagyrészt azért, mert nem voltam hajlandó az ottani föltételeket vállalni, szeretnék volna, ha elvállalom az ottani Collegium Hungaricum igazgatását, de én már torkig voltam a hitlerájjal, itthon az Eötvös Kollégium magyar tanára lettem, sok ma is élő és sok sajnos elpusztult kiváló fiatalember nevelődött a kezem alatt. 1945-ben az Eötvös Kollégium igazgatója lettem, aztán nem politikusként, hanem szakemberként – a parasztpárti barátaim behúztak a csőbe – elmentem kultuszminiszternek, elég nehéz körülmények között helyt álltam ott. Aztán visszatértem az Eötvös Kollégiumba, annak a megszűnte után pedig az Akadémia főkönyvtárosa lettem, és onnan most már több, mint 15 évvel ezelőt kerültem a Széchényi Könyvtárba, ahol először lettem független tudományos kutató, aztán pedig ezeknek a területeknek a főosztályvezetője. Ez röviden pályám külső képe. Elég későn, de azért makacsul írtam verseket, és ezek jóformán szándékom ellenére, 60. születésnapomra megjelentek összegyűjtve. Tanítványaim és barátaim erőszakának engedve gyűjtöttem össze őket, s végül egy egész nekem is kedves kötetű kerekültek.

Mindig gyűjtöttél belső reflektorokat, amelyek azt hiszem az Eötvös Kollégiumi iskolának a műhelyében készültél valamikor. Nem innen való az egész módszer és az egész iskola?

• Az Eötvös Kollégiumra érdemes egy pillanatra visszatérni, mert nem tudom, emlékszel-e, a Kodály Zoltánról kellett nekem egyszer emlékverset írni. Ez úgy történt, hogy Balatonfüreden voltunk, és egy reggel telefonálnak, hogy Zoltán tegnap meghalt és áll a gép, várják, hogy én is írjak valamit. Holtra válva leültem és körülbelül egy óra, másfél óra alatt leírtam úgy, ahogy a csőröm szólni engedte. Akkor ott minden szándék

nélkül egyszerűen csak az Eötvös Kollégium volt előttem és világos lett számomra, hogy annak a korszaknak az egyik nagy nevelőiskolája, lényegesen nagyobb, lényegesen távolabbra mutató, lényegesen többet eredményező iskolája az volt, mint ami a Nyugat körül kialakult. Ezt senki meg nem írta, meg kellene írni, de így van. Nemcsak a legjelentősebb tudósokat bocsátotta szárnyra, hanem a magyarságnak, a nemzeti létnek, a magyarság kérdéseinek kutatásának, a nemzet nevelésének az egész koncepcióját, problematikáját ott dolgozta ki egy előttünk járó nagy nemzedék. Bartók és Kodály is elképzelhetetlen nélkül, bár Bartók sose volt ott, Kodály Eötvös kollégista volt, de ennek a korszaknak igazán jelentős nagy tudósai onnan jöttek. Gombocz Zoltán, Horváth János, Paizs Dezső, aki még él közöttünk, és Bárczi Géza és más nyelvészek, de a természettudósok közül is számtalan.

Szekfü Gyulán át Szabó Dezsőig...

•Szabó Dezsőig. A kollégium 50 éves jubileumára készültünk, én arra vezettem – akkor még megtehettem, volt ennyi befolyásom – verettem egy emlékérmet. És ezt az emlékérmet Pátzay Pál csinálta meg: erős, majdnem viharos szélben álló nőalak, aki egy galambot, egy madarat bocsát szárnyra. És ehhez kellett valami felirat is, és akkor én ezt fogalmaztam: „szabadon szolgál a szellem”. Persze akkor ezt elég sokan rossz néven vették tőlem, mert más volt a közfelfogás erről a kérdéstről...

Más volt a szavak csengése.

•Más volt a szavak csengése, de meggyőződésem, hogy ez az Eötvös Kollégium legfontosabb mondanivalója, azon kívül még az, hogy igen nagy a kettős erkölcsi kötelesség: egyik a tudományos tisztesség, ennek a kötelessége, hogy csak olyat mondjunk, olyat állítsunk, aminek a hitelességéről, bizonyosságáról erőnkhez képest bizonyosságot szereztünk, a másik pedig, hogy ennek a tudományos kutatásnak legfőbb célja az, hogy ezt az elhagyatott Magyarországot valamiképpen európaivá emeljük. Ez megmaradt körülbelül életem vezéreszméjének az Eötvös Kollégiumból, annak köszönhetem ezt.

(Az interjú hangfelvétele a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében található.)

Mándli Gyula felvétele

TERMÉS

Régi csíki regösök

I. A regölés az egyik legnagyobb múltú magyar népszokás. Pogány kori termékenységvárázsló rítus, amely leginkább a téli napfordulóhoz kapcsolódott, de a kereszténység elterjedése után karácsony másodnapjához, Szent István vértanú ünnepéhez, sőt, úgy látszik magának Szent István királynak a napjához is kötődő néphagyomány lett. A középkorban ügylehet széles körben ismert volt. „A regölés a télközépi szerencsekívánó köszöntés Kelet-Európában mindenütt ismert szokásának magyar változata.”¹

A regösök házról-házra járó, köszöntőt, éneket mondó személyek voltak. Énekeikben, mondókáikban a mulattatásnak fontos szerep jutott. Hivatásos énekmondókként a középkorban királyok, főurak mulatságain a regösök is feltűnnek. 1552-ben Heltai Gáspár is említi a regölést. „A mi Ünneink Jézus Krisztusnak születésének napja után következik az ördögnek nagy ünnepe a regélő hét... A sok duska italtnak, a sok regélésnek nincsen semmi vége.”²

A reges, regös, valamint a rege, regöl szócsalád vitatott eredetű. Az egyik felfogás úgy tartja, hogy ezek hangutánzó szókként keletkeztek, és a *rekeg* szó rokonságába tartoznak. E szavak eredetileg a regösök hangoskodására, zajongására, nyers előadasmódjára utalhattak. Mások úgy vélik, hogy a magyar nyelvben a *reg* alapszó annak a finnugor kori, vagy uráli ősi örökséget jelentő szótótnak a származéka, amely a *rénül* szónak is az alapja volt. A szó e magyarázat szerint összefügg a sámán (varázsló), a magyar táltos extázisát, átszellemülését, révülését jelző szóval. Sőt olyan vélemény is van, hogy a regös, a magyar sámánt jelölő egyik kifejezés lett volna.³

A népszokást a múlt században a Dunántúlon, Udvarhelyszék némely falvaiban még ismerték, gyakorolták. A dunántúli regösök – gyermekek, legények – legalább négy fős csoportokba szerveződve járták a falut, rázták a félelmetesen hangzó láncos botjait. Egyéb hangszereik: a köcsögduda, furulya, a regössíp voltak. Míg az udvarhelyszékiek 15-20 fős csapatban inkább a fiatal házassokat köszöntötték, addig a dunántúli regösök főként a lányos házakat látogatták.⁴

Bár a magyar néprajzkutatás sokat vizsgálta a regölés, a regösének kérdését, eldönteni mindmáig nem sikerült, hogy létezett-e vagy nem a honfoglalás előtt olyan ének a csodaszarvasról (vagy egyébről), amelyet a téli napfordulón adtak elő. Az sincs kizárva, hogy a magyarságnál a mai hazájába való költözés után, az itt élő, és a szomszédos népek hatására alakult ki ez a mágikus rítus.⁵

A regösének rokonságának kérdése a magyar népzene erősen vitatott témája. Eurázsiai gyemekdalok, ráolvasó énekek, mondókák, a magyarral rokon északi népek zenéje, a hasonló tárgyú balkáni dallamok, középkori egyházi zene, valamint európai táncdallamok tartoznak többé-kevésbé a számba jöhető, szétágazó rokonságba.

¹ *Balassa Iván – Ornatay Gyula*: Magyar néprajz. Bp., 1982. 620. old.

² *uo.* 620-621. old. – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. k. Bp., 1976. 365. old. – Magyar Néprajzi Lexikon. IV. k. Bp., 1987. 329-330. old. – Magyar néprajz. V. k. Bp., 1988. 572-573. old.

³ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. k. 365-366., 404. old.

⁴ *Diószegi Vilmos*: A pogány magyarok hitvilága. Bp., 1978. 125-127. old. – Magyar Néprajzi Lexikon. IV. k. 329-331. old. – Magyar néprajz. V. k. 574. old. – A *kénosi* (Udvarhelyszék) regösöknek nincsen hangszerük.

⁵ Magyar néprajz. V. k. 574. old.

II. A Csíkszcedai Állami Levéltárban Csíkszék XVII. századi törvénykezési anyagában négy peres irat a régi csíki regösökről tartalmaz figyelmet érdemlő adatokat.

1. A legrégibb csíkszentgyörgyi, és az 1636. március 16-i dátumot viseli. A jegyzőkönyv (protokollum) a csíkszentgyörgyi Simon János ellen szóló tanúvallomásokot tartalmazza, amelyeket az ugyanoda való Márton István kérésére rögzítettek. A XVII. századi szövegek közlésekor pontot, vesszőt, kettőspontot, az értelem kérte esetekben tettünk. Néhány rövidítést kiegészítettünk, 1-2 szót pótolunk. Ez esetben zárójelt használunk. A regölésre vonatkozó részeket szövegűen igyekeztünk idézni.

„3. (tanú): *Zatha Janos*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus)... Tudom aztis, hogy Fileop Thamast megh werthe (werw?) it Georgico(n) megjis Fizete. Aztjs latam ez *karacsonba*, eyel, (hogy) az Tompos Andras kwttiat be tölte Faval teobekkel egiut.

5. (tanú): *Tanczios pal*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus). Tudom, azt, hogy Simon Janosek hozank ieöttek volt *Karacson eyn*, hogy be nem ereztök, az Kutunkba fat liant volt, mi törvényhez akarok hini, nekünk megh Fizete, hogy ne perellük, ket napi kazalassal wegeze el.

6. (tanú): *Zatha Georgy*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus). Tudom azt, hogy *regeliü(n)k uala Simon Janossal*, hogy az Georgyni hogy be iutank egy rajtoriat Fel veön es az Feoldheöz úgy ütte, hogy el romlek, az kútbays uagy ketzer wete (?) Fat, azt megys Fizete”.⁶

Simon János, Zatha György és Zatha János Csíkszentgyörgyön 1634 és 1635 karácsonyán regöstársak voltak. Simon János az 1634-beli „viselt dolgai” okán Tanczos Páléknak 1635 nyarán kaszállhatott, hogy hibáját „Jerója”.

2. A korabeli csíki regölésről a legtöbbet, de fájdalom, így sem eleget, a csíkszatószegek révén tudunk meg. A csatószegei Lakatos Jeremiás kérésére Petki István csíki főkapitány vizsgálatot rendelt el. A szentmártoni Potyó István Deák és az ugyancsak szentmártoni Balázs Benedek által megejtett kihallgatás anyagából kiemeljük a minket érdeklő, tárgyunkhoz tartozó szövegrészeket. Az elmondottak 1640 karácsonyának éjjelén történtek:

„1. Testis: *Erős Benedek*, Alfalui primip(i)l(u)s. Annor(um) 16. Jur(atus) Fass(us) est: fatet(ur) hoc modo: Lattam az Simo peter oduaran hogj *be megjünk uala regelni*, Lakatos Jeremias is uttanunk ieö vala, monda Demeter Jannos (!) Jeremiasnak: ne iöi uttanunk, azon Demeter Jannos (!) üttni keszde Jeremiasat. Jeremias monda: *en keresz eneket mondok*...

2. Testis: *Miklos peter* de Cziato Szegh. Annor(um) 20... az Cziato Mikos hazaban lattam, hogj Demeter Jannos (!) igen ytte hatba az palcziaual Jeremiasat, az palcziaiat le bocziata s monda: ki üttni Jeremiasat, mertt ő en baratom, az öczieis, matte, az Demeter Andras fia igen ütte Jeremiasat, oztan hatrab alla, az Füstös Anna fiais ütte, az is hatrab alla, az Korodi gergeli fiais, pall igen vtte, azis hatrab alla, az pacziajat az hona ala foga, hogj ne lassak, Jeremias melle alla, hogj ne lassa Jeremias, kik venik, en azkor Jeremiasnak semi vettsegitt ne(m) latta(m).

3. Testis: *Menyhart pal*, de ead(em) pedes pixidar(ius). Annor(um) 25... *Karaczion estin en hozam jeövenek* az füstös Anna Fiát: Ferenzc (!) s Miklos, töbekkel egütt (!) mondak, hogj Jeremiasat igen megh vertek:...

4. Testis: *Simo peter* de ead(em) nobilis. Annor(um) 45. J(uratus), f(assus) est, fatet(ur): hallotam, hogj kerkedett vele füstös Ferenzc (!), hogj Jeremiasat ketzer igen ütte...

⁶ Csíkszcedai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/4-es számú iratcsomó. Protokollum. 1636-1637-es évek. a többi vallomást, mivel Simon János egyéb „viselt dolgairól” szól, kihagytam. Z: Georgy – Szentgyörgy; Zaz Georgyni – Szász Györgyni, de eadam – ugyanonnan való; pedes pixidarius – a székely gyalogkatoná latin megnevezése, juratus, fassus est – esküt, vallomást tevő személy; rajtorja – latorja, létra.

5. Testis: *Mattias Görgy* (!), Alfalui, fodor Görgy (!) Szolgaia. Annor(um) 15... *Karaczion estin* ualank az Cziato Mikos hazanal, oda Jeüue Jeremiasis, az aztalnal ül uala. Vetekedik uala Füstös Miklos Jeremiással, Füstös Ferenzc (!) ez tüznel ül uala, fel kelle, oda mene, Jeremiast igen ütte...

6. Testis: *Erös Jánnos* (!). Alfalui nobilis. Annor(um) 22... ut precedens ac (et?) plus: füstös Miklost en fogam megh, hogy Jeremiast ne banczia...

7. Testis: *Erös Ferenzc (!) fia Jannos (!)*. Annor(um) 16., az Cziato Miklos hazaban mikor tuszakodnak uala Jeremias(es) Darius Istuan...

8. Testis: *Pataki András*, demeter Andras hazaban lako. Annor(um) 16... ut precedens...

9. Testis: *Nagy Istuan*, peter miklos Szolgaia. Annor(um) 25... *Reglünk uala karaczion estin* az Cziato Miklos hazanal, lattam, hogy füstös Ferenzc (!) Jeremiast egy baltaual igen ütte, az öczieis Miklos igen ütte, Demeter Jannosis igen ütte. Veteknelkült...

10. Testis: *Jáko Istuan*, szentsimoni, az Nemzetes Farkas Ferenzc (!) Vram iobagia. Annor(um) 40...

11. Testis: *Ohla Istuan(n)e. Anna*, Cziato Szeghi. Annor(um) 45. J(urata) F(assa) est. *Karaczion estin* az Szeretre menek Cziato miklosni, lattam, hogj Jeremias (és) Darius Istuan tuszakodnak...

12. Testis: *Darius Peter*, Cziato Szegyi nobilis. Annor(um) 36. *Az en hazamnal* hallam, hogj kerekedik uala füstös ferenzc (!), hogy Jeremiast kett Szer ualoba hegh ütette, harmadszor ugj vtte az boltauai, hogy az ködmönibe bele ragadott uolt az balta: azt hallia, hogy Szabliaual iar uttanunk, de ha uttanunk Jeü, az Szabliat el veszem töle, az niakatt el rouom uele, az Szabliat kette töröm, uagion vram, jönön ki, pelerien (?) megh erte.

13. Testis: *Darius Peterne. Katalin*, Annor(um) 27 (?) ...

14. Testis: Madar Andrasne, Orszolia, de ead(em) darabant szemeli. Annor(um) 20...

15. Testis: *Erös Bartalis*, Alfalui nobilis. Annor(um) 20... *Karaczion estin reglünk uala* Cziato Miklos hazanal, Jeremias oda Jöwe *negied magauai*, ökis *regett monnak uala*, mondanak közüllünk (köszvlvük?) de nem tudom ki: *ritoke, az uagi regett mondatok*, monda Jeremias: hazud az, az ki azt mondgja, hogy mü (mv) *riünk*, mert mü *regett mondunk*, monda füstös ferenzc (!): ne haszuztasd az öcziemett, mert megh hazuttatad korodi Gergeljitis, azt eltürem, monda Jeremias: teszis hazuczc (!), azon fel kelle füstös ferenzc: hazuczc temagad, beczie (!) kurua fia, oda mene az aztalhoz, egj boltauai igen ütte Jeremiast, monda Jeremias Darius Istuannak: roszc ember uagi, hogj nem tamaczc mellettem, mert atyamfia uolnal, monda darius Istuan: melletted tamadnek, he Veteknelkült bantana ualaki, de mind te uagi az oka, azon egibe kapanak, üstökbe menenek...

16. Testis: *peter Andras* Cziato Szegi nobilis. Annor(um) 16... *Karaczion estin reglünk uala*. Cziato Miklosni menenk (?) Jeremias oda Jeüue többekkel, az asztalhoz ülle, s monda: hazudnak azban, az kik azt mondgjak, monda füstös ferenzc: ne haszudtazc azeöcziemett, azon fel kelle füstös ferenzc, az boltauai hozza ütte..."⁷

Forrásunk név szerint említi 16 regőt. Közülük négyen a Lakatos Jeremiás csoportjába tartoznak. A többiek egy vagy két csapatot alkothattak.

A regölők közül heten a lófők, ketten a gyalogosok kategóriájába tartoznak. Kettő jobbágy (esetleg zsellér), 1 zsellér. A két szolga esetében társadalmi csoportjuk, amelybe tartoznak, nem ismert. Két legényről még ennyit sem tudunk. Ők valószínű, hogy katonai rendűek. A regölés, úgy tűnik, nem osztotta meg társadalmi csoportok szerint a falu fiataljait.

⁷ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/7-es számú iratcsomó. Protokollumok. 1641-es év. testis – tanú; Alfalu – Csatószeg egyik régi neve, a másik neve Egyházásfalu volt, annorum 20 – 20 éves, primipilus – lófő, a székely lovaskatona latin neve, nobilis – itt lófő nemes, ut precedens – mint az előző tanu, pelerien – helyesen: pereljen (tollhiba!)

A meglévő adatokból arra lehet következtetni, hogy a regösök majdnem mindenkit meglátogattak, nem csupán a fiatal házásokat. A többször is említett Csató Miklósnak 1643-ban egy felnőtt és több kiskorú fia, Darvas Péter gyalogkatonának ugyanakkor egy felnőtt és egy kistia volt. Nem állapítható meg, hogy Madár András új házasa-e vagy nem. 1643-ban fogadott fia van.

Simó Péter lófőnek, 1643-ban a két fia még kiskorú.⁸

A négy legfiatalabb regös (Erős Benedek, Erős János, Péter András, Pataki András) 16, a legidősebb, Nagy István 25 éves.

Miklós Péternek, a második számú tanúnak a vallomásra kell kitérnünk. Durva tréfa formáját öltő alakoskodásuk legfőbb indítéka a versenytárs regöscsapat félreállítása lehetett.

A Lakatos Jeremiás megvertetésével végződő vetélkedésből nem zárható ki az ital szerepe sem. Bár erre nemigen történik világos utalás.

3. A továbbiakban a kozmási Balázs Péternek Márton János elleni panaszát idézzük. Alcsík törvényszékén a bánkfalvi Gábor István terjesztette elő: „...nem tudatuk miokból ugimint (...) 1641 karacson ejjn töb tarsaimmal edgiüt mentem volt hozzád *regleni*, és en kin marada(m) az ereszedbe(n) az kalaczial, te, I(nctus) oda Jeöwen engemet sine ulla Justa ratione megh fogal, és 24 forint kezesegeen bocziattal osztan el...”

Márton János prókátora bánkfalvi István Péter segítségével így válaszol: „...en hozzam Jötenek uolt emberseges emberek *regleni*, mikor azok ot mulattak uolna embersege(n) hazamba(n), megh azok onna(n) el ne(m) menve(n), teöb emberseges emberek is erkesztenek, s azokis ugyan *regleök uolta(n)ak*, igi mikor azok haza(m)ba(n) be jötenek uolna embersege(n), az tobbi el indulta(n)ak, es azokkal, én, Gazda leve(n), kimenue(n), lattunk egi embert ot, az eöröksegeme(n) allani az ajto előtt, azokis kerdetek, s magamis kertem, ki vagi, de te ahoz egiet se(m) Szollotal, annak utana osztan megh fordulua(n), hogi az embereket el kesertem, megh akartam latni: ki legi, miert ne(m) tudhatta(m) mi szandekba(n) uagi, te pedig ezt czielekedzeted, s ezzel bünöse teted magadot: ne(m) hogi szot attal uolna, hanem be mentel az ereszembe, s engemet, Gazdat ki koczioltal, es Igi osztan mas ajtomon be kerülue(n), azmint be mehettem ugi uittelek be az haza(m)ba, hogi meghercedje(m), mi az oka czielekedeted(n)ek, montam osztan(n): nier czielekszed ezt, mert en ezert tegedet megh tartoztatlak. Igy osztan(n) az tobbi Iffiak, az kik ot uoltak, Szollani kezdenek, hogi kezese(n) el bocziassalak (bocziassalak?) es ugi bocziatalak el...”

A törvényszéken Balázs Péter tanúi „referalliak hogi eö *reges* tarsok volt uolna, Kü(n) maradot volt az kalaczial”. Vagyis a felperes a regölés során összegyűjtött ajándékkal, a kaláccsal kinn maradt.⁹

4. A negyedik protokollum datálása nehezebb. A törvényszéken 1655. november 12-i dátumot írtak rá. Az évszám nem egészen világos. A papíros rongált.

1. (...) *Tamus* Szent symoni Nobillis, Annor(um) 16. (...) napan paior Janosnenit ualank mulatasban, egh atalag (...)tunk uala egi(?)nehenian, hogi azt megh ihatok fel alank, hogi (...)iunk, az mihalj András fia is ot leven, Doczi Janos monda neki: Thamas vram boczustas el bennuket, nagioib uagi nalunknal, házasa ember is uagi, boczustas Szepen, mert ha Szepen nem buczustacz, en hatba uilek, de cziaak tréfa kepen monda. Dudar Thamas megh haraguek raita, ki mene az ajton, mu annak utanna sokaig mulatánk ot, el annira, hogi Dudar Thamas hasza mehetet uolna, le is feketet uolna, onnan mü, hogi el

⁸ Az összehasonlító adatokat az 1643-as székely katonai összeírásból, Iustrából vetjük. Eredetije a Magyar Országos Levéltárban, F. 136. Másolata a Csíki Székely Múzeumban. A „karácsony estin, karácsony ejjn” kifejezés karácsony első és második napja közötti estére, éjjelre vonatkozó kifejezés. Ez volt, általában, a regölés ideje. A kénosi idős regösök is így tudják.

⁹ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/8-as számú iratcsomó. Protokollumok. 1642-es év. A „sine ulla Justa ratione” – „minden igaz ok nélkül, semmi okadás nélkül” írják magyar változatokban. Actor – felperes, ictus – alperes.

menenk, Benkes ferenczni *menenk regelni*, de eo nem bocziata be, onnan hogi ki iouenk az kapun, hat Dudar Thamas, Estergar ferencz az Kapu elot alnak, ketten ket palcziaual, Doczi Janosnak egyik kesiben az *Szip* uala, masikban az palcziaia. Doczi Janoshoz hosza utenek mind a ketten, hogi lata Doczi János, hogi le akariak utni, az *Sypiat* az kert touibe hanita, eois maga oltalmaban utni keszde hoszaiok...

2. *Czeke Istuan*, de ead(em). Nobilis. Annor(um) 18... ut primus Testis...

3. *Hollo peter*, de ead(em), primipillus. Annor(um) 18...

4. *Paior Janosne*, margit, de ead(em). Nemzetes Vduarhelszeki, bogoszi farkas ferencz Vram jobagia. Annor(um) 40... Az en haszammal mulatanak *Szenü Istuan napan* az Veres mihalj jobagi: Doczi Janos es Benkes Janos tob emberseges Iffiakkal egiut (egut?). Dudar Thamas is ot uala kosztok (kosztok?), eo onnan az en haszamtol el mene, megh a tobi az utan kesen (keszen?) menenek el, Doczi Janos buczustata el...10

Szükszavü forrásunk alapján 1655. évbeli Szent István király napjára valószínűsíthetjük a Csíkszentsimonon történetek. A protokollum, tévedésből az 1675-ös iratok között található, mert az 1655-ös évszámot 1675-nek nézték.

A tanúvallomásokat a csíkszentkirályi Bors Lukács és a csíkszentgyörgyi Csiszér Ferenc jelenlétében rögzítették, de nem datálták. A protokollum hátlapjára az alsíki törvényszéken az 1655. november 12-i dátumot írták. Ebből arra következtetünk, hogy a tanúságtevők nem karácsony másodnapját, Szent István vértanú ünnepét, hanem Szent István király napját említették.

A jegyzőkönyv hátoldalán van még egy jóval később, talán a XIX-XX. században, színes ceruzával írt keltezés. Ezt vagy valamely más, akkor még létező, és erre az ügyre vonatkozó forrásból vette az illető, vagy a már említett „Die 12 9bris 1655” téves olvasatából. Ez utóbbi állításunk kevésbé valószínű. Ez azért fontos csupán, hogy megerősítsen abban a feltevésünkben, miszerint a dokumentumban említett Szent István napja nem karácsony másodnapja, hanem az 1655. évbeli Szent István király napja. És az is regösnapnak számított. Figyelmet érdemel az is, hogy az egyik regölőnek, Dóczi Jánosnak hangszere: sípja volt. A regösök erőszakossága, durva tréfái miatt nem egyszer előfordult, hogy nem fogadták őket. De gátat szabhattak a családok anyagi lehetőségei is. Nem engedhették meg maguknak a regölők fogadását, megvendéglését. Az énekmondók szilajságát, szentelenkedését kiválthatta a regölés során elfogyasztott ital. Az elősorolt levéltári emlékek alapján állítható, hogy a XVII. század első felében, közepe táján Alsíkon a regölés általánosan ismert népszokás volt, sőt feltételezhető, hogy az egész Csíkban az.

A XVII. század második felében vagy a XVIII. században Csíkban is megszokadt egy nagy múltú tradíció. A csíki regösének, sajnos, nyomtalanul eltűnt, pedig igazi magyar poézis volt. Nem került itt akkor egy íródeák sem, aki legalább az utókor számára megörökítette volna a csíki regösének szövegét és dallamát. Fenti adatainkkal letűnt idők örökre elnémult szóbeli költészetéről adtunk hírt.¹¹

Szőcs János

¹⁰ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/20-as számú iratcsomó. Protokollumok. 1673-79-es évek. A Bors Lukács nevével 1656 után, a Csiszér Ferencével 1659-et követően nem találkoztam. A legények egy átalag, vagyis egy kisebb hordó italt, legvalószínűbb, hogy sört vásároltak és ittak meg. Amint a szövegközléskor is jeleztük: a levél rongált. Innen is a pontatlanság.

¹¹ A regölés nyomait, maradványait véljük felfedezni az alsórákosi legénysereg, valamint a havadi legények *hajnalozásában* (V.ö. *Imreh Barna: Az alsórákosi sereg. Népismereti dolgozatok. 1978., Nagy Ödön: Népszokások múltja és jövője Havadon. Népismereti dolgozatok. 1980.*). Alapos, hozzáértő vizsgálatot érdemelne a *lövetei betlehemesek pásztortánca*. A regölés hagyatékából valónak tűnik. Nincs tudomásom róla, hogy eddig ilyen vizsgálódásra sor került volna.

Fásángo-túringe

Egy bátyai téli népszokás¹

Ha azt mondom, hogy a Kalocsai Sárközben fekvő kétnyelvű (magyar-rác) Bátya népének „fásángozás”-áról szeretnék beszélni, tudom, sokan farsangi szokásokról várnak tőlem előadást. Nem erről lesz azonban szó. A fásángozás szokását én magam megfigyelhettem, mint helybéli disznótoros gazda, s néprajzi gyűjtőként az adatközlők szövegeit is tanulmányozhattam. Így egyszerre két kultúrában élve adhatok számot a témáról. A bátyai fásángozást a téli munkához fűződő, ezen belül a jelmezes-maszkos-alakoskodó-köszöntő-adománygyűjtő-dramatikus jellegű szokások közé kell helyeznünk.

Funkciójában azonos az alföldi köszöntő-adománygyűjtő *disznótoros kántálással*, a maszkás-jelmezes-alakoskodó szereplők miatt rokonságban van a dunántúli *nyársdu-gással*. Az előadott jelenetek viszont a farsangi adománygyűjtő *dramatikus játékokból* ismertek más tájakról. Az 1960-as években a Magyar Néphit Topográfia „Mire mondták azt itt, hogy ez népszokás?” kérdésre az egyik példa ez volt: „*Disznótorba maszkába menni.*” Ugyanitt a „legrosszabb, legcsúnyább szokások” közé is bekerült, mert mint mondták: „*Disznótorba maszkába öltöztek és vacsorára mentek ismeretlen egyének. Ezzel a kisgyereket megijeszítik.*”

A fásángozás regulatív szerepe abban áll, hogy általa a bátyai társadalom igyekezett a – különben nem jelentős – társadalmi differenciálódást nivellálni, a gazdag-szegény, fiatal-öreg, férfi-nő ellentéteket humorban föloldani. Visszatükröző funkciója révén pedig „az egész társadalmi környezetét arra készíteti, hogy a szokás által hordozott értékeket az őket hordozó formákkal együtt tartsa meg és hagyományozza át az utódoknak”.² A disznótoros ház népének el kellett viselnie a fásángosok agresszivitását, durvaságát, sőt mindehhez jókedvűen asszisztálnia kellett. Ilyen zaklatásokat, sértéseket más körülmények között (a szokáson kívül) nem tűrtek volna el. Ugyanakkor a fásángosok sem engedtek volna meg maguknak efféle szabadosságot máskor.

A kétnyelvű Bátyán így beszélnek a szokásról: „*vótam fásángba*”, „*ja sam bila u fašange*”, „*ja sam bila po fašange*”. Az elnevezés magyarul és rácul azonos, benne a német eredetű „farsang” szavunk található. A „fásángos” a szokás szereplőjét jelenti, s a szó a „farsang”-s képzős alakja. Az elnevezés miatt gondolhatnánk arra, hogy az alakoskodók eredetileg nem a főképpen karácsony előtti disznótorok vendégei lehettek, hanem a vízkeresztől hamvazó szerdáig tartó farsangi multságokon szerepeltek. Erre utalnak szabadszájú mondókáik, dalaik, amelyek egyáltalán nem illenek az ádventi időszak áhitatához. A szokás keletkezését azonban Guzsván Mihály adatközlőm érdekes módon magyarázta.

„*Ez (a szokás) félig-meddig vallási eredetű, bármilyen furcsán hangzik. Ezt én a nagyapámtól hallottam a következőképpen. Valamikor ugye nagy szegénység vót. Nem mindenki vághatott disznót, csak a jobbmódúak. Na, most a szegények is szerettek volna részesülni belőle. Most mit csináltak? Karácsonyi időszakba vót legtöbbször disznóvágás. Beötöztek ugye, hogy ne ismerjék őket föl, a nő Máriának, a férfi Szent Józsefnek. És a Mária csinált egy rongybabát. És ezzel kezdték, ezzel mentek oda, ahun tudták, hogy disznótoros vacsora van. Na, aztán milyenek katolikus helyen, ugye? Mária, József! Megvendéglétek őket, meg adtak is, haza is ihetnek. Ez aztán később egy kicsit eldurvult. Később má – így mondom –, akik szerették a hasukat, ugye, összeálltak má akkó többen, és azok is beötöztek, hogy ne ismerjék őket föl. Mer az szegény lett volna, hogy oda-mennek és koldulnak...*”

¹ Elhangzott az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárásgyűjtők XIV. Országos Találkozásán, 1994. június 18-án, Jászberényben.

² *Németh Imre: szokás szócikk.* In: Magyar Néprajzi Lexikon 5. Bp. 1982.

Az idézett adat jellegzetes szokáseményt magyarázó szöveg. Az adatközlő a szokás adománygyűjtő jellegét emeli ki, a társadalom anyagi szükségletét teszi meg a kialakulás okának. Hasonló véleményt mások is hangoztattak. *A szegények számára, akik disznót nem vágta, ez kóstólószerszám alkalom volt.* Ugyanez a vélemény negatív formában is megfogalmazódott. *Mink azér a szálláson tehetősebbek voltunk. Apám mondta, nehogy valamelyikőtök elmenjen maszkába. Nem vagyunk rászorultva, hogy kéregezzünk.*

Valóban az első világháború előtt Bátya volt a környék legszegényebb községe. *Száz hát se volt, ahol disznót vágta. Egy tíz tagú család évi huszonöt liter zsírt fogyasztott.* Nem csoda, hogy Simonyi 1882-ben azt írta, hogy a lakosság táplálkozása főképpen növényi eredetű.³ Nem tudjuk, hogy Guzsván Mihály előbb idézett szokáseményt magyarázata valószínű tapasztalatból származik-e, vagy pusztán tudálékosság. Más azonban ilyen határozottan nem beszélt a vallási eredetről.

Szent József és Szűz Mária szállás- és adománykérése ádventi időben a szentcsalád-járás máig élő szokását juttatja eszünkbe. A szomszéd vagy rokon asszonyok ádvent első vasárnapjától karácsonyig kilenc házhoz mennek el. Eléneklük a „Szállást keres a szent család” kezdetű sok versszakos szenténeket, majd az „örvendetes rózsafüzért” imádkozzák, ezután a szent családról szóló imádságokkal, énekekkel fejezik be az ájtatosságot. A résztvevőket a gazdasszony szerényen megvendégeli. Ezt a „kilencedet” nevezik szent család-járásának. Ebben azonban profán alakoskodásnak nyoma sincs.

A szokáseményt kísérő szövegek mégis tartalmaznak a fásángozásban olyan elemeket, amelyeket akár Szent József vagy Szűz Mária is mondhatott volna, Guzsván Mihály szerint például: *Az úgy kezdődött, hogy én vagyok a Mária, itt a kisded. Most szültem. Szállást kérünk, mer éhesek vagyunk. Így kezdődött. Szépen kezdődött, de később elmalackodták.* Maros Péter pedig ezt mondta: *A passzusba az is benne volt, hogy szállást adjanak a gyerekes anyjának. Hogy befogadják-e. Hogy megszületheti-e ebbe a házba. És megszülte. Egy kisbaba vagy rongybaba pottyant ki. Nem a kis Jézuska hanem... magyarul valami maskarra.* Vida Miklósné önéletrajzában így ír: *De csak egy éjszakára kérték szállást, mert a felesége várományos, és már nem bír továbbmenni, és majd holnap folytatják tovább az útjukat, de most még csak arra kéri (a gazdát), mivel nagyon fáradtak és éhesek ha egy kis maradék ételt, ha volna nekik szivesek adni.* Az idézett szövegek előadói már nem Szent József és Szűz Mária. A fásángos házaspár szálláskérése a „megbabázás” című jelenet bevezetője, amit az adománykérés követ.

A fásángozás színhelye a disznótoros ház szobája, ahol a vacsora folyt. Ahol disznót vágta, biztosan számíthattak a fásángosok megjelenésére. Az est közeledtével különösen a gyerekek, akik ezen a napon iskolába sem mentek, emlegették borzongva: Mikor jönnek? A vendégek már a szobában a megterített asztal körül ülve borzongtak. Az udvaron csak a kondérok körül maradt kinn egy-két asszony a hurka abálására, mosogatás vagy a zsír kisütése végett. A gazdasszony vagy a böllér már elkészítette a fásángosoknak szánt tréfás ajándékot. A gazda is tudta, hogyan „toljon ki” a hivatlanokkal, esetleg, hogy éppen velük tréfálja meg egyik vendégét.

A fásángosok nem mehettek túl korán. A vacsora általában nyolc óra körül kezdődött, ezért leghamarabb kilenc óra tájban állíthattak be. Még szerencsésebbek voltak, ha tíz-tizenegy óra körül érkeztek, hiszen akkor a vendégek hangulata magasabbra csapott, szivesebben fogadták őket, jobban sikerültek a tréfák. Másfelől viszont kockázatos volt később menni, mert akkor esetleg egy másik csoport már megelőzte őket, s nem nyertek bebocsátást. A fásángos banda az egy utcában lakó, nagyjából egyivású fiatalokból, esetleg fiatalokból és idősebbekből, de mindenkor férfiakból és nőkből szerveződött. Éppen a nemek és korcsoportok különbözősége miatt nem voltak azonosak a legény és lány ban-

³ *Simonyi Jenő*: Kalocsa környéke. Földrajzi Közlemények, 55. 1882.

dákkal. Vida Miklósné szerint egy banda összetétele a következő volt: *Összesen tízen voltak. Férje, felesége, egy lány, hat gyerek meg egy Jóska.* Olyanokról is tudunk, akik 30, sőt ötven éves korukban is jártak fásángába. A szervező a „főcinkos”, a „szómondó” vagy „a Jóska”. Ő kéredezkedik be, ő mondja a passzust. Kiemelt szerepe volt még a menyasszonyvőlegény, (férj-feleség), a terhes cigányasszony- teknővájó cigány párnak, s a kártyavető-jövendőmondó szép cigánylánynak. Ők szerepüknek megfelelően beszéltek, de a többieknek nem volt szabad megszólalniuk, hogy hangjukról ne azonosíthassák őket.

Minden szereplő maszkot viselt. Arcukat belekvározták és tollpíhét szórtak rá, korommal kenték be, bajusz szakállt akasztottak a fejükre, fejüket ronggyal tekerék be, s kifesteték, harisnyát húztak rá, egy esetben gyári álarcot viseltek. Jelmezüik szerepükhöz igazodott. Fontos volt azonban, hogy a férfiak nőnek, a nők férfiaknak öltözzenek. Gyakran a nadrág elé sárgarépat és két krumplit függesztettek a genitáliák jelzésére. Általában a ruhákat kifordítva húzták föl. A „nők” kitömtek mellüket, a terhes asszony a hasát. A kellekek között ott volt a cigány hátán a teknő, amiben megfürdették az ott megszülető kisbabát. A cigánylánynál kártya volt. A szómondónál ott volt papíron a passzus. Volt, aki nokedliszaggatóból tambrát csinált. Mindenkinél volt zajkeltő eszköz: csengő, kolomp, tepsi, fődő, fazék, lánc, fakanál, bot. Mindezzel iszonyú lármát keltenek.

Az előadás a bekéredezéssel kezdődött. *Szabad-e a fásángosoknak bejönni? Hetedmagammal, egy szülő anyával beléphetünk-e ebbe a házba?* – kérdezték. A belépők köszöntek illedelmesen: *Dicsértessék!* Jó étvágyat kívántak. A gazda megkérdezte: *Kik vagytok? Mit akartok? Hunnan gyűttetek? Mire a válasz: Cigányosan élünk, szegények vagyunk. Duna alul gyűttünk, Mamacsárjárás, Pinurka vármegye. Vagy: Sonka utca kolbász tér, a házszámot elfújta a szél.*

Megkérdezik: *Hun a passzusotok?* A leírt passzust felolvasta a szómondó, majd a gazdának is átadta. Ezek közül egy szemérmesebb vereszet részletét bemutatom: *Császár-király rendelet. fene ögve mög a beledet, hitőfán száradj mög, úgy nézz rám, hogy vakulj mög... A passzusokat a nagyapától, dédapától tanultuk* mondta Maros Péter. *Elmondták nekünk és leírták nekünk ezt a szöveget. Magyarul írták, de néha vót benne egy-két rác szó is. Rácul beszélt a község kilencven százaléka, de a passzust magyarul írták.* Azt hiszem, hogy ezzel a „hivatalosság” látszatát akarták kelteni. Némely passzus termékenység és szerelmi varázsszövegeknek is felfogható. Az egyik szöveg végén a szerzőket így nevezik meg: *Luktágitó András és Szöglágyító Borbála.* (Mindkét szent neve a karácsony előtti időszakban található.) A passzus után adományt kérnek. *Alamizsnát kérünk! Segítsenek rajtunk!* A gazda megígéri, de kéri a fásángosokat, hogy előbb daloljanak, táncoljanak, vagy mutassanak valamit. A fásángosok már nyújtogatják a demizsont és a kosarat. Egyikük kint az udvaron már ellopta a hurkákat.

A jelenetek a következők lehetnek: a cigánylány jósol, a cigányasszony szül vagy a menyasszony szül. Ezután a fásángosok énekelnek, s a szűk helyen topognak, táncolnak. Ekkor hangzik el: *Fasange, turinge, ko nema kužuva, i tamu je zima, posrala ga suinja* (Fásänge-turinge, akinek nincs bekecse és fázik, szarja le a disznó). Gyakran tréfás alamizsnát adnak. Becsomagolt csontokat, marharépaival töltött hurkát, stb. Ezenkívül azonban kapnak igazi hurkát, kolbászt, pogácsát, s egy-két pohár borral is megkínálják őket.

A szobában tartózkodásuk alatt *minden szabad vót.* A „nők” a férfiak ölébe ültek. A vendégek a férfiakat tapogatták, hogy megállapítsák valódi nemüket. *Kitül van a gyerek?* kérdezték a cigányasszonytól. *Vitéz Keménytitül* hangzott a válasz. A házigazdától megkérdik: *No, Haszán, csúszik a faszán?* A böllértől: *No, a maga farka is ujan vékony, mint ez a kolbász? Hányat szúrt máma, Jani bácsi? Kettőt felel a kérdezett. Egyet az ágyba, egyet az udvaron,* Ha felismerték valamelyik fásángost: *Ó, te vagy az Julis. A fene egyen meg!*

Elvonuláskor köszönés, nóta. S a kifelé haladók sorban belépnek az ajtó elé odatett vizes teknőbe, vagy fölbuknak a kifeszített madzagban. Ez a bentiek tréfája a hivatlan vendégekkel. Amire fásángosok tromfja a sarkából kiemelt ajtó, az abaléből ellopott hurka, a kemencéből kiszedett rétes. A banda tagjai mindezt közösen fogyasztották el újból felidézve az est eseményeit.

Fehér Zoltán

Kalotaszeg vándor háziiparosai

A kalotaszegi Körösfő – a vidék egyik reprezentáns községe – száz éve jellegzetes háziiparos falu. A köves-sziklás talajon folytatott mezőgazdaság a faluban régóta csak melléküzemág, a település tartját arculatát a faragó és varrottas háziipar határozza meg.

Körösfőről azt tartják, hogy „ahány ház, annyi műhely”, ahol nap mint nap reggeltől késő estig együtt dolgozik az egész család, ahonnan meghatározott időben, a kialakult szokásoknak és üzleti érdekeknek megfelelően kiradjik a háziiparosok csoportja szerte Romániába, a szélrőzsa minden irányába. Száz éve járják Erdélyt, a Regátot és a szomszédos államokat, hurcolják hímes tárgyaikat, varrottasait, keresik a piacot, a vevőt. Romániának nincs olyan városa, fürdő-üdülőhelye, de talán nagyobb falusi települése sem, ahol a körösfőiek ne próbáltak volna szerencsét.

A következőkben a kalotaszegi háziiparszerű faragás megjelenésével, a körösfői háziiparosok vándorútjaival és áruik értékesítésének különböző formáival foglalkozunk. A körösfői faragó háziipar Bánffyhunyadon alakult ki. Kalotaszeg központjában 1879. tavaszán létesítette az Erdélyi Háziipari és Iparfejlesztő Egylet az ország első „gyermekjátékkészítőtanműhely”-ét.¹ A hároméves szakiskola Bánffyhunyadról és környékéről, elsősorban Körösfőről toborozta tanulóit. A körösfői hagyomány szerint a faluból a hunyadi szakiskolában tanult: Márton István (1866-1934), Kovács György, Mihály György, Antal István és Péntek György.

A tanműhelyben a tanítással párhuzamosan termelés is folyt és az itt készült gyermekjátékok, a faszobrocskák nagy sikert arattak. Az 1879-es székesfehérvári iparkiállításon ezüstérmet nyertek, árusították őket Erdély nagyobb városaiban, Budapesten, Bécsben és Csehországban.² Ezek a fából készült gyermekjátékok, faszobrocskák voltak a Kalotaszegen megszervezett faragó háziipar első termékei. A szakiskolát később iparvállalattá alakították, de az intézmény, mint önálló vállalkozás életképtelnek bizonyult és 1886-ban megszűnt.

A tanműhely a látszólagos kudarc ellenére elérte célját: az ott végzetek elsajátították az asztalos mesterséget, az esztergályozást és ezáltal kiemelkedtek az átlag földművesek rendjéből. A bánffyhunyadi szakiskola elindította a kalotaszegi faragó háziiparosok első nemzedékét.

A következő években a faragást háttérbe szorította az országos hírvé vált kalotaszegi varrottas.³ Ez idő alatt végbement a faragás metamorfózisa: a faragók ekkor kezdtek a gyermekjátékok helyett az idegenből jött tanítómesterek hatására hímes tárgyakat, faragott székeket, kazettákat, hatszögű asztalkákat stb. készíteni. Egy utolsó próbálkozás még történt ugyan a gyermekjátékkipar felélesztésére, de Jakab Benjámint

¹ *Sebestyén Kálmán*: A kalotaszegi faragás története. Korunk Évkönyv (Kolozsvár) 1979. 227-235. old.

² Az Erdélyrészi Iparfejlesztő Egylet Évkönyve (Kolozsvár) 1883-1884. 7. old.

³ *S. Bartha Éva*: Kalotaszeg nagyasszonya. Korunk. 1973. 11. sz.

1892-ben létesített hunyadi „gyermekjáték-gyára és díszműasztalossága” a megalakulása évében megszűnt.⁴

A hagyományos kultúrának az anyag természetéhez igazodó rendjétől eltérve a fafaragók, a festett famenyezetek, a varrottások mintáit másolták, és kezdetét vette a faragó háziipar másodlagos korszaka. A kalotaszegi falvak közül fokozatosan kiemelkedett a fafaragás két központja: Körösfő és Magyarbikal, majd később Körösfő lett a kalotaszegi faragóművészet egyedüli örököse. A magyarbikali fafaragók többsége ugyanis az első világháború után visszatért a földműveléshez és csak néhányan faragták tovább „hímes” tárgyaikat „mellékfoglalkozásként”.

A XIX. század végén az országos méretű néprajzi érdeklődés újabb lendületet adott a háziiparnak. A Kalotaszegen időközben kialakult stílusban készült *körösfői-faragott* bútorok árusítására *Supka László hunyadi kereskedő* vállalkozott, akinek mintagyűjteménye állandó kiállításnak is beillett.⁵ A Supka László által kiállított, Kalotaszegen készült bútorok az 1896-os budapesti és az 1897-es Magyar Kereskedelmi Múzeum háziipari kiállításán nagy sikert arattak. Ezen részt vett faragott bútoraival a körösfői Márton János is.⁶ Körösfőn 1898-ban már 15 család foglalkozott faragott bútor készítésével, évente átlag 150 darab bútor készült kb. 250 forint értékben.⁷

A századforduló idején megkezdődött a kalotaszegi bútoroknak házalás útján történő értékesítése. Az alkalmi kiállításokat követő megrendelések ugyanis már nem tették lehetővé a megnövekedett árumennyiség értékesítését. A tevékenység teljes mértékben árutermeléssé vált. A körösfőiek életrevalósága felülkerekedett a nehézségeken, nekivágtak a nagyvilágnak, elindultak áruiknak házalás útján piacot keresni. Ekkor kezdtek könnyen szállítható, szétszedhető faragott tárgyakat készíteni: *hatszögű hímes asztalkákat* székekkel aminek már végképp kevés köze volt a kalotaszegi hagyományhoz.⁸

A század elején a körösfői háziiparosok országúton és vasúton hosszú és fárasztó utakat tettek. Az erdélyi és partiumi városokon (Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szegben, Brassó, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Nagybánya, Zilah stb.) kívül beharagolták Magyarorszáig többi városát Budapest, Debrecen, Miskolc, Szeged, Székesfehérvár, Pécs, Sopron stb., és a balatoni nyaralókban is megjelentek. Felkeresték Pozsonyt, Komáromot, Kassát, Cseh-Morvaországot (Prága, Brünn, Karlovy-Vary), Kárpátalját (Munkács, Beregszász) a Vajdaságot (Újvidék, Szabadka).⁹

A XX. századi első évtizede Erdélyben a szövetkezeti mozgalom kibontakozásának időszaka, ekkor kezdődött a kisárutermelő háziiparosok szövetkezetekbe tömörülése. Kalotaszegen is megkezdődött a szövetkezetek szervezése: Körösfőn 1908 nyarán húsz alapító taggal – állami támogatással – megalakult a Körösfői Háziipari Szövetkezet, mely egy év múlva *Kalotaszegi Háziipari Szövetkezetekre* változtatta nevét.

A szövetkezet igazgatója, Bokor Imre, a piacszervezés kitűnő szakembere volt, nagyszabású kiállítási programot valósított meg, megvalósítva a rendelések folyamatosságát. A Kalotaszegi Háziipari Szövetkezet négy és fél év alatt 72 vándorkiállítást rendezett Szebentől Bécsig és Újvidéktől Kassáig. György Károly a szövetkezet körösfői telepének vezetője szerint a kalotaszegi hímes bútorokat az amerikai kontinensen is árusították.¹⁰

⁴ A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1892. 203. old.

⁵ A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1895-1897. 250. old.

⁶ *Dr. Kovács Gyula*: A magyar háziipar törzskönyve. Bp. 1898.

⁷ U.o.

⁸ *Malonyai Dezső*: A kalotaszegi magyar nép művészete. Bp. 1907. 37., 167. old.

⁹ A körösfőiek kereskedelmi útvonalait több család visszaemlékezése alapján rekonstruáltam.

¹⁰ *Sebestyén Kálmán*: in. 235. old.

A kiállításokat a megrendelések özöne követte, a körösfői háziiparosok megállás nélkül dolgoztak. A szövetkezet Magyarország háziipari szövetkezetei közül a legnagyobb munkadíjat adta, s ekkor a házalás teljesen megszűnt. Ájegyzőkük 110 féle háziipari faragott tárgyat sorolt fel, elsősorban nagybútorok: irodák, ebédlők, hálószobák, szalonok és előszobák berendezései készültek. A konjunktúra kb. öt évig tartott, az első világháború azonban derékba törte a virágzó háziipart, a fafaragókat behívták katonának, az áruk értékesítése megszűnt, a szövetkezet felbomlott. Trianon után a kalotaszegi magyarság teljesen új helyzetbe került, a hatalom által elnyomott nemzeti kisebbség lett. A román állam nem támogatta a kalotaszegi háziipart, az értékesítés egyetlen lehetősége újra a házalás lett. „A nagybútor elvitte a világháború – emlékezik id. Mihály János – ekkor a kisebb, könnyen szállítható tárgyakat készítettük”.¹¹

A megváltozott határok miatt a háziiparosok új tájakat kerestek fel: a Kárpátoktól délre és keletre fekvő városokat (Bukarest, Ploiești, Craiova, Constanca, Galati, Iași, Suceava stb.), a jelentősebb romániai üdülőket (Sinaiát, Govorát, Olăneștet stb.). Ezek a területeken is fokozatosan kialakultak útvonalai: „Megfordultam én kérem sok helyen – emlékezik Mihály János – nincs az az olyan városka Turnutól Craiováig és Căciulátától Caracălig, ahol nem jártam volna, de bizony sokszor faluról-falura gyalogosan cipelkedtem”.

A körösfőiek később a régi piactéren visszaszerzésével is próbálkoztak, áruikat Magyarországon, Csehszlovákiában, Jugoszláviában. Albert István gazda 1926 és 1936 között 10-15 háziiparos társával Beregszászon kalotaszegi faragóműhelyt nyitott.¹² Helybeli asztalosoknál megrendelték fehérbe a garnitúrát, majd a kialakult technológia szerint politúrozták, „hímeztek”. Összejártunk majd minden várost – emlékezik Kovács György – árusítottunk Munkácsra, Ungváron, Kassán, Pozsonyban, Brnóban, Prágában, Karlovy-Varyban stb.¹³ Később Albert István Gazda és Antal György Depó Ausztria és Németország nagyobb városaiban – Bécsben, Salzburgban, Lipcsében, Berlinben stb. próbált szerencsét.

Az 1930-as évek elején Korpos György újjgazda és Péntek György a franciaországi Rouenben nyitottak faragóműhelyt. A régi fényképek tanúsága szerint itt is „hímes” garnitúrát készítettek ekkoriban, de készültek tálcák, kazetták is.¹⁴ Ezekben az években az agilis Mihály Bori György (1891-1971) Mexikóban dolgozott, de faragóműhelye csak rövid ideig működött.¹⁵

A két világháború között a körösfőiek természetesen otthon is dolgoztak, Kovács György bandi – az egykori szövetkezet alapító tagja – faragott bútoraival, tárgyaival több erdélyi kiállításon aranyérmét nyert. Kovács György dolgozott Goga Octavian költőnek, három társával a huszas évek elején az egykori Boncza-kastély nagytermének mélyfaragású mennyezetét és fallburkolatát készítették, ők hímeztek a kastély bejárati kapuját és a költő kalotaszegi motívumokkal díszített íróasztalát.¹⁶

A második világháború után a kalotaszegi háziiparosok számára nehéz esztendők következtek. A körösfőiek ekkor Nagykároly vidékére, az Alföldre jártak árulni. A garnitúrát búzáért és egyéb gabonáért adták, egy hímes garnitúráért fél-fél véka őrlőnivalót kaptak.

1954-ben a faluban új fafaragó szövetkezet létesült, amely Szabó János Kula vezetésével, 13 taggal látott munkának. Ebből a kezdeményezésből később a kolozsvári „Arta

¹¹ Adatközlő: *Mihály János* Cika, 1975-ben 70 éves fafaragó, Körösfő, 195. szám.

¹² Adatközlő: *Albert István* Gazda (1897-1975)

¹³ Adatközlő: *Kovács György* Gyurkó, 1975-ben 84 éves fafaragó, Körösfő, 275. szám.

¹⁴ Adatközlő: *Mihály Jánosné* Bori, Körösfő, 194. szám. Az említett fényképek a szerző birtokában.

¹⁵ Adatközlő: *id. Mihály István* Bori, Körösfő, 194. szám

¹⁶ Adatközlő: *Kovács György* Gyurkó, Körösfő, 275. szám.

Decorativa Termelőszövetkezet farnegmunkáló részlege" néven 150 munkást foglalkoztató, gépekkel felszerelt kisüzem lett, amit a helybeliek egyszerűen csak „szekciónak” hívtak. Ez a szövetkezet az 1970-es évektől kezdve csaknem teljesen külföldnek dolgozott – az Egyesült Államokba, Hollandiába, az NSZK-ba, Angliába, Olaszországba szállított esztergált gyermekbútorokat, irodagarnitúrákat, amelyeken azonban már nyoma sem volt a kalotaszegi díszítőkinces motívumainak.

A körösfőiek kezűgyességét, szaktudását a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet mint melléküzemágat hasznosított, melynek 1979-ben 70 állandó és 170 szerződéses munkása volt. Ők elsősorban sakkdobozokat és figurákat gyártottak és a szövetkezeti hálózat útján ellátták a belföldi piacot.

1975-ben Körösfőn kb. 25 család készített faragott tárgyakat, közülük 150-en egyéni iparendélyt váltottak és mint önálló háziiparosok a Fekete-tenger partján, fürdő és üdülőhelyeken, ipari övezetekben árultak. Egy családon belül gyakran „szekciós”, melléküzemágas és önálló háziiparos is akadt.

A vándor háziiparosok eladásra kerülő faragott tárgyai: az ún. „kollekciónak” doboz, mely három egymásba helyezett hímes kazettából állt, szivartartó és trükkös doboz, a titkos doboz, valamint a garnitúra voltak. Természetesen a faragott tárgyakon kívül varrottásokat is árusítottak.

A háziiparos-kereskedő körösfőiek útvonalai ebben az időben behálózták egész Romániát Nagyváradtól a Fekete-tengerig és Máramarostól Caracalig. A háziiparos családok rendszeresen felkerestek egy-egy vidéket, körzetet, ahol termékeiket 2-3 hétig árusították. A kiválasztott térséget üzleti szempontból alaposan feltérképezték, tudták, hogy mikor kapják a fizetést Galacon, Vajdahunyadon, a Zsil-völgyében és a többi iparvárosban, az országos építőtelepeken, ismerték a hagyományos vásárok, ünnepek időpontját stb.

A Fekete-tenger partjának kiépülése az 1960-as években, idegenforgalmának ugrászerű növekedése valóságos „üzleti sokkot” váltott ki a körösfőiek között. Ettől kezdve a nyári szezon elején szinte elnéptelenedett a falu, a háziiparosok leköltöztek a tengerpartra, ahol késő őszig árultak. A tengerparti kereskedelem a lakosság jövedelmének legjelentősebb forrása volt.

A körösfői vándor életmód fárasztó életet, nehéz sorsot jelentett, de évtizedeken keresztül jövedelmező vállalkozásnak bizonyult. A falu házai, a lakásberendezések, az emberek öltözete anyagi jólétről tanúskodtak.

Az 1989-es romániai események és az azt követő politikai-gazdasági változások kedvezően helyzetet teremtettek a körösfői háziipar számára. A biztos kenyérkereseti lehetőséget jelentő szövetkezet, a „szekció” termelése napról-napra csökken, munkásainak száma egyre fogy, a falubeliek véleménye szerint hamarosan meg is szűnik. A gazdasági gondokkal küszködő országban a kalotaszegi háziipar termékeire egyre nehezebben kerül vevő. A felfűtött nacionalista hangulatban a vándorutak egyre veszélyesebbé válnak. A csaknem három évtizedig tartó konjunkturális korszak véget ért.

Sebestyén Kálmán

Halottas szokások a kárpátaljai Ráton

Rát magyar település, Homok és Szürte között, 12 km-re fekszik Ungvártól, bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár-Csap országúthoz.

A falu néhány évtizede még Kis- és Nagyrátként volt ismeretes. Különálló községek voltak, csak a második világháború után egyesítették őket. A két falu mára teljesen

összenőtt. Az emberek csak vallásukat tekintve különböznek egymástól. A kisérti reformátusok, a nagyisérti pedig római illetve görög katolikusok.

A falu első írásos említése 1263-ból, majd egy későbbi 1284-ből való, amikor királyi adományként a Baksa – nemzetségé lett. A „Rát hn. pusztja személynévből keletkezett magyar névadással. Az előzményül szolgáló szn. egy Rátony, Rátót-féle szn. rövidült változata lehet” – írja Kiss Lajos Kárpátaljai helységnevek Ungvár környékéről című munkájában (Magyar Nyelv 199. 2. 39. old.) Kisért 1523-tól a Dobó és Demelky családé, 1552-ben a Demelky-rész Ráthy Imrécé lett zálogjogon. A falu birtokosa hosszú ideig a Ráthy család volt, amely több tekintélyes embert adott a vármegyének.

Nagyisért 1550-ben átlagon felül álló falu 9 portával, kb. 45 jobbággal. 1612-ig Bocskay Istváné, akitől azonban elkobozták és 1675-ig a kamara kezeli. Ekkor a király a Vécsey testvéreknek adományozta. A Rákóczi szabadságharc leverése során lakossága kipusztul. 1725-ig lakatlan terület, ekkor teleptül be magyar jobbágyokkal.

1940-ben Kisért lakosainak száma 580, akik 2 rutén kivételével magyar anyanyelvűek. Római katolikus és református temploma van, valamint római katolikus és református elemi iskolája. Nagyisértnek ebben az időben 590 lakosa van, akik közül 577 magyar, 1 német, 3 szlovák, 4 rutén. Görög katolikus temploma és községi népiskolája van.

Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Rátón 1470-en élnek, közülük 1240 magyar. Az ukrán lakosok betelepülését a helyi gazdaság vezetői szorgalmazták, munkaerőhiányra hivatkozva. Mivel a város könnyen megközelíthető, az ingázók száma igen nagy. Főleg a fiatalok keresnek a városban munkalehetőséget.

A faluban 1945-től magyar tannyelvű általános iskola és óvoda működik. Hagyományörző közösség él itt. Az 144 férőhelyes művelődési otthon gyakori magyar rendezvények színtere.

Tanulmányomban átfogó képet akartam nyújtani a falu temetési szokásairól. Ezek nagy része felekezettől független, csak a szorosan vett egyházi szertartásban és a hozzájuk fűződő szokások némelyikében van eltérés. Ezeket az eltéréseket megpróbáltam érzékelteni. A szokások hasonlósága azzal magyarázható, hogy a katolikus és református lakosság egymástól el nem határolható egységet alkot a faluban. Az egymás szomszédságában élő különböző vallású emberek szokásai egybefolynak, ugyanazon hiedelmek, babonák ismeretében cselekszenek, hiszen ezek a hagyományos dolgok mellett, máig erősen befolyásolják szokásaikat. A gyűjtött anyag elsősorban a Rátón élő római katolikusokra vonatkozik, de esetenként utalok a református lakosság körében tapasztalható sajátosságokra is.

A tanulmányban bemutatott anyag az 1940-1950-es évek temetési szokásait ismerteti. A szokások nagy többsége azonban máig megmaradt eredeti formájában vagy csekély változáson ment keresztül, ezért jelen időben beszélünk róluk. Múlt időt csak akkor használok, ha olyan szokásról van szó, amely már csak az idősebb emberek emlékezetében él.

Előjelek, jóslatok a halál közeledtére

A halál az emberi élet természetes velejárója, így igen sok hiedelem ismeretes arról, hogy milyen jelek figyelmeztetnek a közeledtére.

Már az élet két másik nagy fordulóján, a születéskor és a lakodalomkor is megjósolják, hogy hosszú vagy rövid életű lesz-e a gyerek vagy a házaspár.

– Aki búrokban születik, az kőtélen hal meg.

– Ha a lakodalom hetén halott van a faluban, akkor a házaspár közül a hasonló nemű hal meg hamarabb.

Leggyakrabban álmok figyelmeztetnek a halál közeledtére:

– Foglúzással álmodni biztos halált jelent. Azt jelenti, hogy valaki *elmegy*. Ha nagyon fáj, akkor közeli rokon, ha nem, akkor távolabbi hal meg.

– Disznóval álmodni, amely pocsolójában hempereg, vagy házat meszelni is halált jelent.

– Nem jó *sok nippel*, lakodalmassal menettel álmodni, aki pedig látja magát menyaszszonyként, az meg fog halni.

Más jelekből is a halál közeledtére következtek:

– Halált jelent, ha *vonít* a kutya és lefelé tartja a fejét.

– Ha kinyílik az ajtó valaki után, azt jelenti, hogy meg fog halni.

– Ha igen fúj a szél, akkor valaki fel fogja akasztani magát.

– Halált jelent, ha *kuvikkol* a bagoly. A bagolyt *halálmadárnak* is nevezik. *Elszállott a kuvikk. el fog vinni* – tartja a mondás. Akinek rászáll a házára, az meg fog halni.

– Ha *halottasan, búsan* szól a harang, az is halált jelent.

– Ha a halott arca megfiatalodik, akkor fiatal *vész* maga után, ha megöregedik, akkor öreget.

Ha haldokló, a halál

Az idős ember, ha *sáppad*, sorvad, dagad a lába, *megpöffed*, érzi, hogy közel a halál. A hozzátartozók is látják, hogy *halálán van*. Aki *nagybeteg*, ahhoz elhívadják a papot. A faluban is szétfut a hír és a rokonok, ismerősök elmennek meglátogatni a beteget, a pap elmegy megnézni, meggyóntatja, megáldoztatja és feladja az *utolsó kenetet*.

Hogy a haldokló ne szenvedjen sokat, a hozzátartozók és esetenként a pap, imádkoznak mellette. Feszületet tesznek a mellére, az *olvasót* a kezébe adják és két szentelt gyertyát gyújtanak a feje mellett. Haldokló mellett tilos hangosan zokogni, jajgatni. *Nem szabad melegen siratni, mert visszasírják* és nehezen fog meghalni. Akit visszasírnak, az még két-három napig is élhet, de ez már csak kínlődás.

Úgy vélik, hogy aki jó *keresztvén* volt, annak szép halála van, aki pedig rossz, annak csúnya. A tapasztalat azonban nagyon gyakran ráczáfol erre.

Általánosan elfogadott az a vélemény, hogy a halál akkor következik be, amikor *kiszalad a lélek a testből*. A lélek az utolsó sóhajtással száll el és az élet megszűnik. Amikor valaki meghal, akkor *lecsik egy csillag az égről*. A házban megállítják az órát, leterítik a tükröt egy fehér lepedővel, hogy a halott *meg ne lássa magát benne*.

A halott körüli teendők

A halál beállta után az első teendő a halott *fürösztése, mosdatása*. A mosdatást bárki elvégezheti, aki nem fél a halottól. A férfiakat férfi, az asszonyokat asszony szokta lemosni. Minden utcában van egy idősebb asszony vagy férfi, aki már más alkalommal is végzett ilyesmivel és annak szólnak. A mosdatással kapcsolatosan megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint csak a halott lábát, mások szerint az egész testét megmossák. Legtöbbször egy *rossz edényből, lavorból* mossák, amit aztán el lehet dobni. A vizet a *szulák*¹ mellé öntik napnyugat felé, hogy a halott *nyugodjon*. Szokták *csorgás* alá, kerítés mellé, sáncaba önteni, hogy folyon el, ne járjon rajta senki. Ugyanaz a személy öltözteti a halottat, aki mosdatja. Először a *halálinget* adják rá, amit már előre elkészítenek. Erre kerül a ruha. Asszonyokat általában fekete ruhában *teszik el*. A lábára harisnyát húznak, a *fejét bekötik* fekete kendővel. A férfiakra nadrágot, *ujjast* adnak, a kalapot a mellére teszik. Ők is *mezíkláb* kerülnek a koporsóba, csak zoknit húznak a lábukra. A halott kezébe fehér zsebkendőket tesznek.

¹ *szulák* (kapszulák) = fából készült vastag oszlop, amely a kaput, kerítést tartja.

Előfordult olyan eset is, hogy a haldokló meghagyta, melyik ruhájába temessék el. Az egyik adatközlőm édesanyját, saját kívánsága szerint, a *bekötő*² ruhájában temették el. Fiatal lányokat menyasszonynak, a legényeket vőlegénynek öltöztették. A lánynak fehér ruhát varrattak, a fejére *slájert*, koszorút tettek. A kezébe menyasszonyi csokrot adtak. A halott legényeknek fekete öltöny, fehér ing volt a viselete. A mellére *vőlegényi csokrot*, kalapjára bokrétát tűztek. A halott mosdatásáért és öltöztetéséért fizetni nem szoktak. Megkínálják őket egy kis pálinkával, étellel. Néha felajánlják a halott egy-két ruhadarabját, de ilyesmit nem szívesen fogadnak el.

Még a mosdatás előtt *lefogik a halott szemét és felkötik az állát*. Ablakot nyitni, huzatot csinálni nem szabad, mert *feljön, felpuffad a test*.

A halott fölgravatálása

Míg a halott körüli teendők folynak, addig valaki a családtagok, rokonok közül elmegy a templomba a ravatalért. Abban az esetben, ha nincs ott idejében a ravatal, akkor leteszik a halottat a *házfödjire*, hogy hidegen legyen és a végtagjai úgy merevedjenek meg, ahogy kell. Tehetik ágyra vagy asztalra is. A kezét összekulcsolják a mellén, hogy *így hűljön ki*.

Amikor elhozzák a ravatalt, akkor *kiterítik* a halottat. Az *első házban*, tehát a legszébb szobában ravatolozzák. A ravatalra fehér lepedőt vagy terítőt tesznek. A halottat lábbal az ajtó felé kell a ravatalra tenni, mert *lábbal megy ki az ajtón*. A katolikusoknál a fejénél két szentelt gyertya ég. A szobában általában mindig van valaki. A rokonok, családtagok imádkoznak, sírnak a halott mellett. Nem szabad a halottat egyedül hagyni.

A halál hírüladása

A rokonokat a halál bekövetkeztéről egy családtag értesíti. A falu népe a harangszólból tudja meg, hogy halott van a faluban. Ha a harang halottnak szól, akkor mindenki találgatni kezdi, hogy ki halhatott meg. Átszaladnak a szomszédokba, kiállnak a kapuba és arra jövőtől megkérdezik, hogy kinek harangoznak. Így aztán lassan az egész falu tudomást szerez a dologról. A harangozónak rögtön a halott felöltöztetése után szólnak. Reggel, délben és este harangoznak a halottnak. Az esetek nagy többségének, vallási hovatartozástól függetlenül, mind a három templomban *meghúzzatik* a harangot. A temetésig minden nap megismétlődik a harangozás.

A harangszólból következtetni lehet a halott nemére is:

– Ha hármat *kondítanak* vagy *csendítnek* *egyessel*, nagyharanggal, utána pedig kettessel, kisharanggal is, akkor férfi halt meg.

– Ha kettőt *kondítanak* a nagyharanggal, utána *kettessel* is kettőt, akkor asszony halt meg.

– Ha pedig egyet *csendítnek*, akkor a halott gyermek.

Amikor halottnak szól a harang, akkor az ember meghajtja magát és azt mondja: *Én Istenem, nyugtasd meg*. Harangozáskor nem szabad enni, mert *kieszik a halottal az ennivalót*, ezenkívül még azt is mondják, hogy aki ilyenkor eszik, azon *hóttetem fog nőni*.

Halottnézés, síratás

A halottat nem hagyják egyedül, mindig van mellette valaki a hozzátartozók közül. A rokonok, ismerősök, de csak az asszonyok, elmennek *megnézni* a halottat. Virágot vagy *koszorót* visznek a halottra. A virágot, koszorút elhelyezik a koporsón és pár vigasztaló szót mondanak a családtagoknak. Elmondanak egy imádságot és elköszön-

² *bekötő ruha* = fekete ruha, amibe a menyasszonytánc előtt az újasszonyt öltöztették.

nek. A halottnézők egymást váltogatják. Egyszerre két-három asszony jön. Aki fél, annak meg kell fogni a halott nagylábujját.

Az elhunytat a hozzátartozók hangosan *fajgatva* siratják. Idősebb adatközlők emlékeznek arra, hogy régen siratóasszonyokat fogadtak, hogy *elsirassa* a halottat. Az ilyen asszonyok nagy jól *irtették a dögukat*, azért hívták őket. Kötött szöveg nem volt, legtöbbször a halott jó tulajdonságait és a hiánya miatt érzett fájdalmat sorolták el.

A katolikusoknál *imádkozni* mennek az asszonyok. Általában négy-öt óra körül indulnak, másfél-két órát tartózkodnak a halottas házban imádkoznak a halott mellett. Úgy is mondják, hogy *siratóba* mennek. Imádkozni az asszonyokat egy közeli rokon vagy egy idősebb asszony hívja meg.

A virrasztás

A *virrasztó* az esti harangszó után kezdődik. Csak a férfiak, idősebb emberek mennek a virrasztóba. Megnézik a halottat, utána pedig egy másik helyiségben, ahová előzőleg lócákat, székeket hoztak, leülnek. A *virrasztók* körülbelül egyidőben érkeznek a halottas házhoz. Énekelnek, beszélgetnek, a halott életéből elevenítenek fel eseményeket. A virrasztónak kalácsot, sőt, bort adnak. A katolikusok általában reggelig, a reformátusok éjfélig maradnak a halott mellett.

A halott koporsóba tétele

A halál beállta után a család egyik tagja megrendeli a koporsót. Vagy a városból hoztattak koporsót, ilyenkor szekérrel mentek érte, vagy a helybéli asztalossal készítették el. A koporsó hossza 1,70-2,00 méter volt, a vállnál széles, a lábnál pedig keskenyedik. Gyerekek fehér vagy ezüst színű a koporsója, felnőttek fekete, bronzal díszítve. A koporsó fedelét a katolikusoknál kereszt, a reformátusoknál kehely díszíti. Az oldalára a koporsókészítő búzaszemekből díszítést rak és lefesti bronzal. A koporsót csak akkor viszik be a házba, amikor már bele is teszik a halottat. A *koporsóba tevis* általában harangszó mellett történik. A koporsó aljába *fodróc*, azaz gyaluforgács kerül, amit a koporsókészítéskor a deszkáról legyalultak. Esetenként a halott ruhadarabját is beletették a koporsóba. A fodrócra lepedőt tesznek, erre kerül a párna, amely szintén forgáccsal van megtöltve.

A halottat bárki beteheti a koporsóba, de közeli rokonnak nem szabad a halotthoz nyúlni, mert nem lesz *nyugalmas a sírban*. A koporsóba pénzt is tesznek. Katolikusok szerint a lábához kell tenni, azért hogy *megválthassa magát*. Ez a pénz *belépőjegy a mennyországba*. A reformátusok a halott zsebkendőjébe kötöttek pénzt, hogy a *vámon tudjon fizetni*. Legutóljára a *szemfedele*t teszik rá a halottra. A szemfedő fehér csipkéből vagy selyemből készül és teljesen betakarja a halottat. Amíg nem szögezik le a koporsót, addig visszahajítják a szemfedelet, hogy az arca látszódjon. A koporsót a temetés napján, a pap jelenlétében szögezik le.

A temetési szertartás

Aki a nap folyamán hal meg, azt eltemetik másnap, aki azonban *nem ír harangszót*, tehát este, éjszaka hal meg, azt csak harmadnap temetik el. A halottnak *24 óráig be kell tőnie a földön*.

Előkészületek a temetésre

A legfontosabb feladat a temetés előtt, hogy valamelyik rokon szóljon a papnak a halálesetről. Ilyenkor megbeszélik, hogy mikor lesz a temetés, mikor tud jönni temetni a pap. Temetés előtt egy nappal elhozzák a templomudvarról a lócákat. Sorbaállítják

őket az udvaron és letakarják pokróccal. A temetés napján *vájják* a sírt. A sírásóknak előre szólnak. Közeli barátokat, szomszédokat hívnak el *sírt vájni*. A sírt csak a temetés napján vájhatták, mert *a sírt iccákára nem lehetett üresen hagyni*. A sírásók ebédet kaptak a munka befejezése után.

A temetés

A temetési szertartás kezdetét a harangszó jelzi. Fél órával a temetés megkezdése előtt *gyíllői* hívnak. A temetésre indulók nagy többsége ilyenkor már elkészült. Leggyakrabban egymástól tudják meg az emberek a temetés időpontját. Ha megkondul a harang, az emberek elindulnak a *halottas ház* felé.

A temetésre igyekvő asszonyok fekete ruhát vesznek magukra és fekete kendővel kötik be a fejüket. Ez azonban csak a *front után* (II. világháború után) vált általánossá. Addig mindenki csak a *kapó* ruhájában ment. A férfiakon öltöny, kalap van. A temetés ideje alatt az emberek a kezükben tartják a kalapot.

A temetésre érkezők elhelyezik a virágokat és a koszorúkat. A virágokat ráteszik a halottra, a koszorúkat pedig a szőlőlugasra vagy a tornácra akasztják fel. A férfiak az udvar hátsó részében keresztbe állított lócákon foglalnak helyet. Ők így a pap háta mögé kerülnek. Az asszonyok, főleg az idősebbek, az udvar két oldalán hosszában végigállított lócára ülnek le. A fiatalabb asszonyok és férfiak az utca felüli részen állnak. Ahol sok ember összegyűl, ott még a kapuban is állnak. A kapukat jóval a temetés megkezdése előtt kinyitják. Az udvar közepére asztalt és két széket állítanak a pap és a kurátor számára. Az asztalra két szentelt gyertya, virág kerül.

A pap megérkezéssel kezdetét veszi a temetés. Először bemegy a halotthoz, imádkozik, énekel mellette. A katolikusoknál *befüstöli, tömjénez*i, a halottat. Református adatközlőim gúnyos megjegyzése szerint *az ördögöt füstölik el, hogy ne jussanak a pokolra*. Ezután kerül sor a koporsó leszögezésére. A halottra teljesen ráteszik a szemfedelelet, amit az arcán kereszt alakban felvágznak. A koporsót a sírásók szögezik le, majd kihozzák az udvarra. A ravatal az asztal elé kerül. A koporsót úgy helyezik rá, hogy a halott lábbal az utca felé feküdjön. A családtagok, közeli rokonok körülállják a koporsót. A távolabbiak hátrább kerülnek. A katolikusoknál elhozzák a templomból a *lobogókat* és a keresztet. A lobogókat a koporsó négy sarkára, a keresztet pedig elébe, a halott lábai elé teszik. A pap a halott fejénél a kurátorral együtt. A pap először imádkozik, majd ígét hirdet, prédikációt mond, közben énekelnek is. A prédikáció után a pap elbúcsúztatja a halottat. A búcsúztató hosszúsága a család igényeitől függ. A temetés előtti napon az egyik rokonnak össze kellett írni, hogy az elhunytat kitől akarják elbúcsúztatni. Valakit csak a családtagoktól, rokonoktól, szomszédoktól búcsúztattak, de előfordult olyan eset is, hogy a halottat elbúcsúztatták a *fél falutul*. A búcsúztató után imát mondanak a halott lelki tidvéért és elviszik *utolsó útjára*, a temetőbe.

A temetési menet

Amikor a *temetési menet* elindul, hogy elkísérje az elhunytat az utolsó útjára, megszólalnak a harangok. Harangszó mellett *kísíri ki* a halottat a temetőbe a tömeg. Az udvarról katolikusoknál a *Rózsafüzér-társulat* tagjai viszik le a koporsót. Asszonyokat asszonyok, férfiakat férfiak visznek. A temetőből azonban már a férfiak viszik ki a koporsót. Reformátusoknál, függetlenül attól, hogy milyen nemű a halott, mindig férfiak viszik le az udvarról is. Fialat halott esetében a lányt fiúk, a legényt pedig lányok viszik ki a temetőbe. A fiúknak és lányoknak kis bokróta van készítve, mint a lakodalomban.

A halottat, bármilyen messze volt is a temető, rúdon vitték víg a falun. Ha nehéz volt a koporsó, akkor váltották egymást az emberek. A halottas menet élén a keresztet viszik, amelyre fekete szalag van kötve. Elöl megyen a pap az egyházi személyekkel, utána a férfiak. Temetési énekeket énekelnek. A férfiak utánuk viszik a koporsót. A lobogókat a koporsó előtt, illetve utána viszik. A koporsó után a családtagok, rokonok mennek. A hozzátartozókat az asszonyok követik. Amikor a temetési menet elérkezik a temető kapujához, akkor elhallgat a harangszó. A koporsót elviszik az előre kivájt sírgödörhöz és ráhelyezik úgy, hogy a halott feje egyirányban legyen a szomszéd sírokban nyugvókkal.

A halott elföldelése

A hozzátartozók körülállják a sírt, a pap pedig még egy rövid búcsúszót mond a halott nevében. A pap imádkozik, a gyülekezet énekel. Ezután a két rúd mellett, amelyen a koporsó nyugszik, a sírásók két hosszú kötelet húznak keresztül. Felemelik a koporsót, a rudakat elveszik, a koporsót pedig a sírba eresztik. A családtagok egy-egy rögöt dobnak a koporsóra. Fiatal leány illetve legény halott esetében a fiúk és lányok a számukra készített bokrétaát dobják be a sírba. Ezután a sírásók *bekaparják* a sírt. A sírra fejfa kerül. A katolikusoknál kereszt alakú, a reformátusoknál téglalap alakú faragott fa. A fejfára a halott neve, életkora van ráírva. A reformátusok verset is írhattak a fejfára. Sajnos ilyen fejfa már egy sincs a temetőben.

A tor

A temetői szertartás után egy rokon minden férfit meghív a halottas házhoz, a torba. Az otthon maradottak közben összerakják az asztalokat, mellé lócákat állítanak. Az asztalra régebben csak kalács, só és bor került. A kapuban, egy székre vízzel telt lavór tesznek, mellé törölközőt. Mindenkinek meg kell mosnia a kezét, hogy a halottnak *tisztuljon a lelke*.

A férfiak a pappal együtt felmennek a torba. A papot ilyenkor fizetik ki. A férfiak letúlnak a megterített asztalhoz. Megisznak egy pohár bort, esznek a kalácsból, közben elénekelnek két-három éneket és távoznak. Csak az 1950-es években terjedt el az a szokás, hogy a tor: kolbászt, töltött káposztát, különféle salátákat, süteményt készítenek.

A sírásóknak és a szomszédos falvakból, illetve a városból érkezett rokonoknak ebédet főznek. Levest, húst, pecsenyét, töltött káposztát készítenek. A családtagoknak egy pohár bort vagy pálinkát kell meginniük, hogy ne féljenek. Az italt az első *hőközipső ablakán* adják ki nekik, amikor jönnek fel az udvarra. Akik nagyon félnek azoknak rá kell ülniük a halott ágyára és a félelem elmúlik.

Tecendők a temetés után

A temetőből való hazatérés után elsősorban kiszellőztetik a házat. Kitakarítják a szobát, ahol a halott fel volt ravatalozva. Kiviszik a szemetet, mert míg halott van a házban, addig csak a ravatal alá seprik be a szemetet. A szemetet a *halottal együtt viszik ki*. Elmosás és a helyükre rakják az edényeket.

A temetés napjának estéjén egy bádoggásban vizet meg egy törölközőt tesznek az asztalra. Ha a törölköző vizes lett reggelre, azt jelentette, hogy a *lilek visszajött megmosakodni*. A temetés másnapján kimossák az ágyneműt, a ruhákat, függönyöket, terítőket. Kitakarítják a házat, de egy évig tilos meszelni.

Előfordultak olyan esetek, hogy az aprójószág: tyúk, kacska, liba, néha a nyúl is megdöglik, *elhullik* a temetés után. Megtörténik ez lóval, kutyával is. *Elmegy a gazdája után, viszi a halott maga után* – vélik az emberek.

A halott személyes holmijait, az ágyneműt, néha a *trüzsákat* (szalmazsákokot) is el-
égetik. A holmikát csak napszálltakor égethették és le kellett vinni a kert végébe.

A gyász

Az elhunytat a hagyományok szerint illendően meg kell gyászolni. A gyász színe a fekete. A gyász ideje alatt a közeli rokonoknak, főleg az asszonyoknak, fekete ruhában kell járni. A gyász ideje attól függ, hogy ki milyen rokonsági viszonyban áll az elhunytal. Feleséget, férjet, szülőket, gyermekeket és testvért *egy esztendeig* gyászolnak. Távolabbi rokont, nagyszülőket három hónapig. Ez alatt az idő alatt kötelező a *feketében járás*. Tilos zajos multságokon: bálon, lakodalmakon, egyéb összejöveteleken részt venni, illetve ilyeneket tartani.

A falu követelménye még napjainkban is számon tartja, hogy ki hogyan gyászol. A látszat kedvéért, hogy meg ne szólják őket, még akkor is be kell tartani a szokásokat, ha nem nagyon hiányzik az elhunyt. Aki vét a törvény ellen, arra könnyen ráfognak, hogy nem szerette az elhunytat és hamar *letette a gyászt*. Napjainkban persze ennek már nincs olyan nagy jelentősége, de régen mindenki tartott a falu közvéleményétől. A gyász betartását illetően csak azok a megözvegyült férfiak jelentettek kivételt, akik a feleség elhunytával egyedül maradtak a gyermekekkel. Az ilyenek hamar asszony után kellett nézni, hogy legyen ki gondoskodik a gyerekekről.

A gyász ideje alatt, de néha még utána is, az özvegyiségre jutott, illetve gyerekeiket elvesztett asszonyok minden alkalmat kihasználnak, hogy megsirassák a szeretteit férjet, gyereket. Ilyenkor a legjobb tulajdonságait, a legjellemzőbb szokásait elevenítik fel.

Megemlékezés a halottakról

A temetés után, amikor a sír már *megszállt*, megformálják. A földet úgy igazítják el, hogy téglalap alakú legyen, a széleit pedig körülrakják *gyeptéglákkal*. A tetejére virágokat ültetnek és gyakran eljönnek gyomlálni, locsolni. A temetéskor hozott virágokat és koszorúkat, ha már megcsúnyultak, leszedik.

Vasárnap és ünnepnapokon, temetések alkalmával meglátogatják a sírokat, ilyenkor virágot is visznek rá. A temetés után pár hónappal a tehetősebb családok emlékművet csináltatnak a halottaknak. Ez az utóbbi 25-30 évben vált általánossá.

A halottakról való megemlékezés legfontosabb dátuma november 1. és 2. minden-szentek, illetve halottak napja. Pár nappal az ünnep előtt mindenki kimegy a temetőbe, megkapálja a sírhalmot és virágot tesz rá. Azon a héten, amelyre ezek a napok esnek, *nem szabad mosni*, mert a halottak vízben állnak.

A reformátusok mindenszentek napján látogatják meg a szeretteiket a temetőben, a katolikusok pedig halottak napján. Virággal, koszorúval díszítik a sírokat. A katolikusok gyertyát égtenek a halottak lelki üdvösségéért. A távol élő rokonok is hazatérnek a hozzátartozóik sírjának meglátogatására.

Az elhunyt halálának évfordulóján a katolikusok misét mondanak érte, a reformátusok pedig *adakoznak*. Pénzt adnak a templomnak Isten dicsőségére.

Hutterer Éva

A kisiskolások helyismereti neveléséről

A honismereti periodikák, kiadványok szerkesztőinek Mezőkövesden 1994. március 26-án tartott VI. országos konferenciáján – több dicséretes iskolai kísérlet és az új nemzeti alaptanterv apropójából – került napirendre a kisteleptülések helytörténeti munkafüzeteinek jelentősége. A témát érdemes kicsit tágítani, hiszen a *helytörténet* helyeit célszerű a szélesebb jelentéstartalmú *helyismeret* vagy *honismeret* szót használni, továbbá kívánatos a valóban elengedhetetlenül fontos munkafüzetek körén túl a nevelés tágabb körére tekinteni. A kisteleptületekről s azokon belül a kisiskolásokról azonban kiemelten kell szólni. Ott ugyanis több szempontból is nehezebb az élet és a nevelőmunka, mert kevesebb a szakmai segítség, s mert helyzetükben nem ritka bizonyos alávettettségi érzés. Előrebocsáthatjuk azt, ami véleményem szerint a honismeretnek egyik lehetséges haszna, hozadéka, hogy az egyedi jellemzők és értékek felmutatásával egészséges helyi öntudatot fejleszthet ki, így – közvetve – a megtartó erői gyarapítja.

Amikor azonban a helyismeretnek a személyiség fejlődésében, így tehát a nevelésben betöltött szerepét vizsgáljuk, nem a település jellege vagy adottságai felől közelítünk témánkhoz, hanem a település ifjú lakója (jobb esetben: szülőtte) felől. És akkor aligha van jobb kiindulásunk, mint *Németh Lászlónak* (általam mindig szívesen idézett) megállapítása: „*Ép lelki élet nincs szülőföld nélkül.*” A Bogárdi diófa című írásában kifejti, mennyire komoly lélektani valóság a szülőföld, hiszen – különösen a gyermekkorban – a nyelv elvon, amire akkor még a lélek képtlen, s mindent a maga élményein próbál megérteni. Németh László számára például: „Táj: felsőgödi Duna-kanyar; ház: zöld lomb közt egy sáv eternítettő; domb: erről eresztettünk sárkányt; férfi: itt van a fülemnél a zúzos bajusza. A nyelv egyezményes jelei mögött a lélek múltra és múltból fordít; ami a nyelv tág körében: a világ, az az ő szűk körében: a szülőföld.”

Azt is hozzátesszi: „Akinék nincs szülőföldje, 'nyelvében él', ami a lehető legsivárabb dolog. Szerencsére a legtöbb ember nem él a nyelvében; van egy föld, amely a föld köldöke a számára, van benne lakó vidék, amely elnyomja emlékezetében a többi megismert vidéket.” Mindnyájan igazolhatjuk ezt a gyermekkori élményekkel, de történelmünk is sok példával szolgál – századunkban is – arra, hogy micsoda tragédia, ha valaki „Szerte nézett, s nem lelé Honját a hazában”, amint azt Kőlcsey Himnuszunkban írja.

Miből építkezhet a formálódó lélek? Az otthonlét nyugalmaiból és védettségéből. Abból, hogy ismerjük környezetünk jellemzőit, hogy kiszámíthatók számunkra a történések és a hatások. A saját tapasztalata mindenkit megerősíthet: akinek része van abban az áldásban, hogy gyermekkorában élvezhette a kiismert szülőföld biztonságát, az felnőtt korának viharait könnyebben állja. Irodalmi példák sorát mondhatnánk el annak alátámasztására, hogy – miként a föld a mondabeli Anteusnak – a szülőföld (vagy a gyermekkori lakóhely) micsoda erőforrás. Ha tehát a terhelést is bíró ép lélek kifejlődését kívánjuk elősegíteni, kövessünk el mindent, hogy megajándékozzuk gyermekeinket, unokáinkat a valóban feltáruló szülőföld élményével. Egészséges személyiségfejlődés e nélkül aligha képzelhető el.

De – és ez már a következő alapkérdés – nemcsak az egyénnek, hanem a közösségnek, a nemzetnek is szüksége van arra, hogy az egyes embernek, a polgárnak élményt adó szülőföldje legyen. Ugyanis a lakóhely vonzása nélkül nem alakulhat ki a családon túlmutató közösség és a haza iránti szeretet, amely – bár korunkban ezt sokan kétségbevonják – még modern világunkban is fontos eleme az egészséges társadalmi mozgásnak, sőt a gazdasági folyamatok szerveződésének is.

Ilyen alapállásból tartom igen-igen nagyra a helyismeret jelentőségét a nevelésben. Ezen a ponton pedig az iskola szerepe látszik egyre inkább meghatározónak. Hiszen miképp is ismerte meg régen például egy falusi gyerek lakóhelye jellemzőit? Azáltal, hogy jobban benne élt a tájban, ahol telehet őrzött, ahová szüleit munkába elkísérte, amely pajtásaival játszóhelyül szolgált számára. Erre minden honismereti kutató mondhatna sokféle példát. Ma azonban – mint sok más téren – a család az iskolára hárítja át a feladatot (akár a beszédnevelésben, s sokszor a házi-háztartási munkák megtanításában is). Gondoljunk például arra, hogy a szülőföld dalait, meséit könyvből s nem élőszóbeli hagyományozás útján tanulja meg a gyermek. Ez nyomatékot ad az iskolai helyismereti nevelésnek.

Azt mondják: nem lehet új nemzeti tantervünkben külön, önálló tárgy a honismeret. Ne tekintsük ezt tragédiának vagy vereségnek. Nem a tantárgyi rendszeren, hanem az iskola helyi nevelési programján, modelljén múlik a dolog. S ezen a ponton kap új megvilágítást a lakóhelyismereti munkafüzet, amely programot, vezérfonalat, feladatsort, szempontokat, forrásokat, olvasmányokat, illusztrációkat ad a tanításhoz.

Hogy milyen a jó munkafüzet, azt a gyakorlat mutatja majd meg. Akadnak máris példák – ha úgy tetszik: minták –, amelyek követhetők. Pozhai Dezsőné kázmárki munkatankönyvét a Honismeretben is bemutattuk, s magam érdekes törekvésekről szereztem tudomást a Csongrád megyei Mindszenten, amelyet érdemes lenne ugyancsak szélesebb körben bemutatni. A lényeg az, hogy feleljen meg mind a didaktika, mind a szaktudomány követelményeinek. Jellemezze komplexitását, tehát a helytörténeti adalékok mellett jelenjen meg a földrajz, a néprajz, a helyi történeti és irodalmi hagyomány, a folklór-örökség is. Igazodjon az életkori sajátosságokhoz; annyit nyújtson, amennyit a gyermek előismeretei alapján be tud fogadni, s úgy nyújtsa, hogy könnyítse meg ezt a befogadást. A játékos és a munkáltató elemek változatai szolgálhatják ezt eredményesen. Elmaradhatatlan az élettel, a valósággal való kapcsolat, hogy az elvontabb tartalmak a konkrét érzékelésből indulhassanak ki.

Tanítóképzős tanárként alkalmam volt régebbi idők oktatási anyagait, nevelési módszereit megismerni, továbbá helyi tapasztalatokat szerezni. Az a meggyőződésem, hogy előny is származik abból, ha a honismeret nem zsugorodik egyetlen tantárgyba, hanem áthatja az egész programot. Némi túlzással, de komolyan mondhatjuk: a honismeret akár az egész kisiskolás kori tanításnak alapja lehet. Hiszen olvasásórán a helyi folklór lejegyzett szövegein gyakorolhatunk, nyelvtanórán a helyi nyelvjárás (szókészlet, nyelvtani rendszer, földrajzi nevek stb.) titkait fűrkészhetjük, s természetes helye van a környezetismereti fogalmak kialakításában, az énekórákon s még a testnevelési játékokban s a kézügyességet fejlesztő technikai foglalkozásokon is a helyi kulturális kincsnek.

Erre vannak múltbéli példák, ahogyan mondani szokták: „ki volt ez már találva” egyszer. A régi népiskolái – de még a gimnáziumot és a tanítóképzőt is – áthatották az olyan feladatok, amelyek a helyhez fűződő ismereteket kívánták meg, mélyítették el. Hogy ez megfelelő szinten elterjedhessen újra, ahhoz honismereti szemlélet kell a pedagógusképzésben, az iskolaszervezésben, -vezetésben is.

Ne ijedjen meg senki; nem divatot követünk, nem is nosztagiázunk. Gyermekeinknek akarunk olyan élményeket és értékeket adni, amelyek belső erőforrásként kísérik végig őket egész életükön. Arra azonban nagyon vigyáznunk kell, hogy a helyismeret

ne váljék üres tananyagká, „kipipálandó” feladattá, hanem – Adyt követve – elérhető az, hogy „élet zengi be az iskolát”.

Mi, a honismeret munkásai aligha segíthetünk jobban a mai helyzetben, mint azzal, ha elősegítjük munkafüzetek, olvasókönyvek megjelenését gyermekeink, unokáink számára. Talán hozzájárulhatunk így ahhoz, hogy újra birtokba vegyék azt, amit már-már teljesen elvesztettek, a belső biztonságot adó szülőföldjüket.

Kováts Dániel

Felhívás

A Honismereti Szövetség a Hét Törzs Alapítvány, a Lakitelek Alapítvány, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyarok Világszövetsége, a Megyei Pedagógiai Intézetek, az Országépítő Alapítvány, a „Szakmunkástanulókért” Kulturális Egyesülete és Magyar János kisiparos támogatásával országos vetélkedőt hirdet középiskolások (gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző intézet 14-18 éves korosztálya) számára

Emese álma

Mitosz és történelem címmel.

A vetélkedő célja, hogy gyarapodjon a fiatalok történelmi ismerete, erősödjön hazaszereztük, nemzeti érzésük és magyarságtudatuk. Ismeretekben és érzésekben felkészüljenek a honfoglalás 1100. évfordulója tünnepi eseményeinek megértésére, befogadására.

Az 1994-1995-ös évre meghirdetett vetélkedő témaköre: a honfoglalás és államalapítás történelmi eseményei, tárgyi és szellemi emlékei.

A vetélkedőre iskolatípusonként (gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző intézet) 3 fős csapatok nevezhetnek be 1995. január 3-ig, a Honismereti Szövetséghez. (1250 Budapest, Pf. 23.).

A határon kívüli magyarok a következő címre jelentkezzenek: *Szlovákia*: Görföl Jenő CSEMADOK 81 557 Bratislava, Nám. 1. Máj 1012; *Románia*: Palkó Attila, 3400 Cluj Napoca, Ion Ghica 5.; *Szerbia*: Virág Ibolya, 24 410 Horgos, Partizán u. 6.; *Szlovénia*: Göncz László, 69 220 Lendava, Partizán u. 120.; *Kárpátalja*: Mándi Gyula, 29 5532 Tiszakeresztúr, Sport u. 20.

Jelentkezéskor kérjük tüntessék fel a küldő iskola nevét, pontos címét, a csapat névsorát, a felkészítő tanár nevét, a versenyző csapat iskolatípusát.

Várjuk az előző évi vetélkedőnkön részt vett csapatok jelentkezését is!

A megyei döntőbe feladatfüzet megoldása alapján jutnak be a csapatok. A feladatokról, a vetélkedő fordulóinak időpontjáról a jelentkezés visszaigazolásakor tájékoztatjuk a csapatokat.

A vetélkedő céljával egyetértő civil szervezetek, alapítványok, intézmények, egyének csatlakozását és támogatását szívesen fogadjuk!

Budapest, 1994. november

Honismereti Szövetség

XXII. Honismereti

Akadémia

Vác, 1994. július 4-8.

Kanyar József:

Megnyitó

Tisztelt Akadémia! Kedves Honismereti Szekértábor!

Az aratás hetének jeles napjaiban tartjuk – évenként – a Honismereti Szövetség akadémiait. Az aratás ideje mindig az ég áldásának volt az ideje, s szinte párhuzamban – de szimbólikusan is – a honismereti akadémiák is ilyen nemzeti célokat szolgálnak. Egyszerre „dologidő” a nyári akadémiák ideje és „jeles napok” füzére.

Honismereti akadémiáink évtizedek óta olyan mondanivalókat állítanak programjukba, amelyek nemzetünk *érzékeny közigveit, azaz* nemzeti tudatunk sorskérdéseit. Az idén is ezt tettük s nem véletlenül állítottuk központi mondanivalójába: az IFJÚSÁG ÉS HONISMERET, vagy más szavakkal: az ifjúság és a történelem, az iskola és a nemzet korszerű és időszertű alaptémáját. Ám örülünk annak is, hogy az ifjúsági KALOT felügyeletével a katolikus püspöki kar Keszthelyi Ferenc váci püspök urat bízta meg.

Rohanunk az ezredforduló és a milécentenárium felé és azon kell töprengenie a nemzetnek: *Ki viszi át a magyarságot a túlsó partra az új évezred küszöbén?* Erre az időre jó volna átvinni a nemzetet a megmaradás végső, az *egyensúly* és a stabilitás földjére, ahogy ezt annak idején már honfoglaló és államalapító népünk is tette Szent István idejében, történelmünk *siker*es idejében, amikor is a világ népei közötti társtalanságban – nagyobb egyedülvalóságában, mint ma – ösztönével és értelmével *nem* Bizánc felé, hanem a Róma felől érkező Szent Korona felé fordult.

Mozgalomunk, amely *a nemzet kontinája* – tisztában van azzal, hogy a magyarság ilyen korszakára programot kell adni. Új eszmékre, új gondolatokra, régi és maradványzó igazságokra, új nemzettudatra van szükségünk, kiutat kell találnunk a Kárpát-medence Trianonnal szétszabdalt és szétszilált helyzetében. Ezért volt szükség a növekvő és a Nemzeti Alaptantervbe beépülő honismeretnek a MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM, a honfoglalás és az államalapítás, valamint az Árpád-házi királyaink történetéből szervezett vetélkedőre. *Hogy miért?* Mert ez volt a nemzet Európa felé tartó nagy történelmének, *a nemzet*ő válás *siker*es és *szerencsés* történelmének *Gézától a nagy temetőig, Mohácsig tartó félézredé*.

Most íraták meg velem az utolsó nemzeti királynak, Szapolyai Jánosnak a történetét. Dózától Mohácsig, ami után a sikertelen évszázadok szakadtak ránk, noha az első nagy korszakban is ölte a nemzetet a tatár és perzselté tömegsírba, a másodikban pedig másfél-százados hódoltságra kényszerítette és lüfte rabszájra. *Dózsa forradalma* – Mohács „hősvértől pirosult” gyásztere előtt – olyan drámai zúgó szelet bocsájtott a magyar történelemre, amely az országból „kastélyokat ladikként dobáló rengő tenger” csinált.

Az első *siker*es történelmi vetélkedő fordulója után most ugyanilyen *nemzeti elkötelezettségű versenyre* kell készülnünk többszáz csapatunk több mint kétezer tanulójával,

s csaknem félezer felkészítő tanár közreműködésével a történelmi Magyarország egész területéről: Erdélytől a Felvidékig, Burgenlandtól a Vajdaságig.

Nagyon örültünk annak, hogy történelemtől elfordított ifjúságunkat és népünket már az első fordulón ismét 400 jó történelemtanár kezébe adhattuk, akik újra „szent tárgyként” taníthatták hazai történelmünket. Kezük alatt készültek fel *imponáló büszkeséggel*, nagy olvasottsággal diákjaink, akiknek a feleleteiből sugárzott a *történelemtisztelet, a nemzet tisztessége*, igazolva a magyarság vágyakozását a múlt „hársfái” után, miután jelene sohasem volt rózsásnak mondható. Ezért voltunk büszkéek a kiváló eredményt elért nyertes szombathelyi Nagy Lajos, a harvani Bajza József, a veszprémi Vetési Albert, a székelyudvarhelyi Tamási Áron, a csíkszeredai Márton Áron, a székelykeresztúri Orbán Balázs gimnázium ifjúságára és tanáira. Mindez azt igazolta, hogy ifjúságunknak nem az *egésze* fordult el a történelemtől. Ahol érzi az ifjúság az értelmét a történelem tanulásnak, ott fényes eredményeket tud felmutatni, hiszen diákságunknak is csak most kezd *otthonává válni a nemzet* a történelemtőlalmas évtizedek után.

A nemzetnek önbizalmat sugárzó nagy korszakában még nem volt ide-oda hanyódo s örvénylő *komjország* a hazája. A második félezred teite igazán sikertelenné: Trianon, Jalta, Párizs és '56 leverése következtében, amikor is minden nagyhatalom – az utolsóval: a Szovjetunióval együtt – cserbenhagyta. Ilyen múlt után nagyon nehéz nemcsak hazánk földjén, de Európa korrekciójának is a végrehajtása. Nézzék meg: miképp folyik a szégyenteljes balkáni háború, miközben hatalmas ünnepléssel emlékezett meg a D-nap páratlan – 50 évvel ezelőtti – világyőzelméről a földteke.

Tisztelt Akadémia!

A Honismereti Szövetség és támogatói nagy kedvvel készültek a milicentenáriumra kiírt és meghirdetett hármas vetélkedőre, megköszönve a kultuszkormányzatnak azt a gesztusértékű döntését, hogy a Nemzeti Alaptantervbe *önálló fejezetként* iktatta be a honismeret tanítását. Noha emelkedőnek érezzük a honismereti mozgalmat hazánkban, mégsem érzi Szövetségünk a nemzet egyértelmű és bővebbmarkú támogatását, hiszen még mindig megütközéssel tapasztaljuk, hogy támogatóinktól sokszor kevesebb anyagi eszköz érkezik munkánk megbecsüléséhez, mint az ügyesen lobbizó különféle egyesületeknek, amelyek sokszor csak újként fogalmazzák meg pályázataikban azokat a célokat, amelyeket mozgalmunk már évtizedek óta hirdet és megvalósítani igyekszik.

Tisztelt Akadémia! Amikor köszöntöm Vácon honismereti akadémiánk résztvevőit, jó és hasznos tanácskozást kívánva számukra, köszöntöm a rendező és támogató szervezetek testületeit, közöttük is házigazdáinkat s azok képviselőit, vezetőit, köszöntöm Vác városa önkormányzata megjelent vezetőit, a sajtó képviselőit, akadémiánk szépszámu és jónevű előadóit, tartalmas és hasznos munkát kívánva mindnyájuknak. A váci XXII. Honismereti Akadémiát megnyitom.

Notitia Hungariae Emlékplakettet kaptak

Dr. Barsi Ernő (sz. 1920.) ny. tanítóképző főiskolai tanár, néprajzi és azon belül népzenei szakíró, kórusalapító és kórusvezető, a Győr-Moson-Sopron valamint a Borsod megyei honismereti mozgalom kiemelkedő egyénisége. Mind szűkebb hazájában Győrben, mind pedig Borsodban Sályon és tanulóhelyén Sárospatakon, mind pedig a történelmi Győr-Moson-Sopron megyékben, tehát Ausztria, Szlovákia magyarlakta vidékein, de Erdélyben is, kiemelkedő néprajzi és népzenei tevékenységet folytatott és folytat ma is. Önzetlenül vállalja tudományos kutatómunkája mellett, a

napi közművelődési, honismereti munkában magas szintű, s emellett laza- és népszerűtetőtől fűtött, az érzelmre és értelemre tartósan ható ismeretterjesztést.

Tanári működésének eredményessége kimutatható a kisiskolai honismereti szakkörök-nél, és a honismereti kutatómunkát végző és pályázatokat író fiatal tanítók körénél. Munkásságával kapcsolatban megemlíthjük a Győrsági Általános Iskolában létrehozott néprajzi osztályt, s az ennek eredményeképpen született tankönyvét. A néprajz tanítása az általános iskola alsó tagozatában. Nyomdakészen áll ennek párja – a felső tagozatok részére. Hosszú időn át vezette a Rábapatonai, az Écsi és a Sályi pávakört, s a sályit ma is irányítja. A falusi kórusokat, pávaköröket, hagyományörző népi együtteseket szakmailag támogatja, fáradhatatlanul segíti honismereti táborainkat, közösségeinket. Gazdag publikációs munkásságából a következőket emeljük ki: Gárdonyi Géza, a muzsikáló néptanító. Győr, 1965. – Sályi pásztorok. Miskolc, 1966. – Győr környéki gyermekjátékok (Arrabona). Győr, 1967. – Daloló Rábaköz I-II. Csoma-Győr 1970-1987. – Daloló Szigetköz. Győr, 1971. – Zöld erdőben, sík mezőben (Népdalok). Győr, 1971. – Bantók gyűjtötte népdalok a mai Jobaházán (Arrabona). Győr, 1974. – Rábapatonai hagyományairól. Győr, 1973. – Gárdonyi Géza sályi iskolája (Matyóföld). Mezőkövesd, 1976. – Hajh Rákóczi, Bercsényi (Sárospataki diákmelodliárium). Miskolc, 1982. – A zene egy sályi pásztor életében. Bp. 1984. – A pataki kollégium zenei krónikája. Bp. 1984. – Megérett, megérett Écs hegyén a szőlő. Győr, 1986. – Daloló Örvidék I-II. Felsőőr-Győr, 1986. – Győr városában (Városi népdalok). Győr, 1988. – Az alsóőri Lisztné Ferber Mária és dalkincse. Alsóőr-Győr, 1992.

Végül, de nem utolsósorban dr. Barsi Ernő alelnökként tevékenyen részt vesz a Győr-Moson-Sopron Megyei Honismereti Egyesület munkájában.

Nagy Géza 1930-ban született a bodroglői Karcán, földműves családban. Előbb otthon magánúton tanult, majd a sárospataki református kollégium diákja lett. A kollégium Karcára kihelyezett vándorkönyvtárának kötetiből ismerte meg a népi írókat, s a falu református lelkészének (Román Jánosnak aki később a Borsod-Abaj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatója lett), pataki magyar tanárának (Bakos Józsefnek) hatására és útmutatása szerint kezdett néprajzi gyűjtéssel foglalkozni. 1945-től már Sárospatakon tanulván a faluszeminárium is megnyílt előtte; Ujszászy Kálmántól és Rácz Istvántól igen sok tanácsot, eligazítást kapott.

Falujába hazatérve munkája mellett egyre tudatosabban tárja fel a bodroglői – elsősorban karcasai – népi kultúra nagyrészt még élő emlékeit. Gyakorlati útmutatást Balassa Ivántól kapott, aki 1956. és 1961. között a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója volt, s akivel közös gyűjtőúton működött együtt.

Elvégezve az egn tanárképző főiskolán a magyar-történelem szakot, pedagógusként dolgozva szakkört szervezett a karcasai általános iskolában. Az Erdélyi Jánosról elnevezett néprajzi-honismereti szakkör az országos pályázatokon is feltűnt, és az első között szerepelt. Nagy Géza évről-évre részt vett egyéni pályamunkákkal is a megyei és az országos néprajzi pályázaton. Mintegy két évtizeden át az anyaggyűjtésre összpontosított, s ez lett későbbi feldolgozó munkájának, publikációinak alapja.

Az 1950-es évek végétől mintegy nyolcezer oldal terjedelmű néprajzi anyagot juttatott el a miskolci Hemán Ottó Múzeum, illetve a fővárosi Néprajzi Múzeum Adattárába. 1966 óta jelennek meg publikációi nyomtatásban, s azóta mintegy hatvan közleménye s több önálló kötete jelent meg. Legnagyobb munkája a karcasai népmesék összegyűjtése; anyagából válogatva jelent meg az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény című sorozat XX-XXI. köteteként, 1985-ben pedig a Karcasai népmesék című kétkötetes gyűjteménye látott napvilágot.

A szellemi néprajz körében a mese mellett a monda-, a hiedelem-, a találóskérdés- és a népdalgyűjtése is számottevő. Szívesen foglalkozik a néprajz területével: kiadta falujának ragadványneveit, állatneveit, s 1992-ben jelent meg a Bodroglői tájszótár című vaskos munkája, összegyűjtötte a Bodroglői földrajzi neveit. Az anyagi kultúra témaköréből leginkább a népi gazdálkodás foglalkoztatja. Megírta a

bodrogközi földosztó mozgalom karcsai emlékeit, s külön kötetben a karcsai termelőszövetkezet negyedszázados történetét.

Az egyéni kutatás mellett a honismereti mozgalom közösségi feladatainak is évtizedeken át lelkes munkása. Mint szakkörvezető, mint a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti bizottságnak tíz éven át tagja, mint a Kazinczy Ferenc Társaság elnökségi tagja, majd pedig mint a Bodrogközi Kastélymúzeum (Pácin) vezetője, igyekezett széleskörű közművelődési tevékenységet folytatni. Megindította és szerkeszti a Bodrogközi füzetek című kiadványsorozatot. Tanítványai közül igen sokan szerepeltek sikerrel honismereti pályázatokon.

Huszár János (sz. 1924.) magyar-történelem szakos tanár Pápán. Pályájának utolsó évtizedeiben Veszprém megye vezető szakfelügyelője, illetve szaktanácsadója volt. E tevékenysége során szervezte a történelem szakos tanárok szakmai és helytörténeti továbbképzéseit, segítette az iskolai honismereti mozgalmat, az iskolai helytörténeti gyűjtemények létrehozását. Számos helyi és megyei honismereti tanácskozás szervezése, előadások tartása fűződik nevéhez.

Különös figyelmet fordított Pápa kulturális öröksége, hagyományai megőrzésére, alkotó továbbfejlesztésére. A pedagógusfórumokon, előadásorozatokon minden évben szerepeltek honismereti témák, amelyekhez a megyei és a hazai előadók legjobbjait hívta meg. Évek óta szervezi az ifjúsági honismereti előadásorozatot, amely lehetőséget ad a kutatói utánpótlás nevelésére is.

Nagy érdeme van abban, hogy újjáalakították a több mint száz évvel ezelőtt alapított Jókai Kört, s ennek főtítkáráként dolgozik. Programjaik a határokon is túlterjednek, például jó kapcsolatot alakítottak ki a szlovákiai Révkomárommal. A Jókai Kör kiadványainak egyik ösztönzője, szerkesztője, s számos cikk, tanulmány szerzője. A kör tevékenységében nagy szerepet kapott Pápa nagyjai emlékeinek ápolása, emléktáblák, sírok rendbetartása, koszorúzások, megemlékező előadások szervezése stb.

Nevéhez fűződik a Jókai Kör és a pápai pedagógusok országjáró honismereti túráinak szervezése, megtartása. Ezekről a sajtóban is rendszeresen beszámol. Résztvevője a honismereti akadémiának, különböző tanácskozásoknak. Számos egyesület, klub tagja.

Publikációi között szerepel több kötet (pl. a 100 éves Jókai Kör, a pápai ejtőernyősök története stb.), cikkeinek, tanulmányainak száma meghaladja a kétszázat, s ezek többsége helytörténeti vonatkozású.

Honismereti Emléklapot kaptak

Baranya megye: Budai Györgyné (Szentlászló), Cserfai Sándor (Bodolyabér), Kolics Pálné (Nagydobsza). Bács-Kiskun megye: Dr. Kuczy Károly. Békés megye: Homok Lajosné (Gyomaendrőd). Pelle Ferenc (Békcécsaba). Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Pozbai Dezsőné (Szikszó), Slezsák Imre (Edelény), Soltész József (Ózd). Csongrád megye: Bogdán Lajos (Szeged), Dr. Marjanucz László (Szeged). Fejér megye: Alcsútdobozai Helytörténeti Kör, Madarász István (Csór), Páruczkó József (Székesfehérvár). Hajdú-Bihar megye: Bódi István (Hosszúpályi), Buczkó József (Hajdúnánás). Nógrád megye: Oroszlánné Mészáros Ágnes (Balassagyarmat). Pest megye: Kürti Béla, Szakáll Lászlóné (Dunakeszi), Terbe Józsefné (Dunakeszi), Vő Imre (Szigetszentmiklós). Tolna megye: Csepregi Béla (Sárszentlőrinc), Gömör József (Dombóvár), Dr. Németh Pálné (Szekszárd), Dr. Pap Tihamér (Szekszárd). Vas megye: Kondicsné dr. Kovács Éva, Pungor Zoltán (Szombathely), Szakály Ferenc. Veszprém megye: Honismereti Baráti Kör (Nagydém), Hudi József (Veszprém), Reidl Erzsébet (Tapolca).

Titkári beszámoló

Elnökségünk az elmúlt év során négy alkalommal ülésezett, október 5-én, december 12-én, február 23-án és május 24-én. A Honismeret szerkesztőbizottsága kéthavonta ülésezett. Két alkalommal tartottunk kihelyezett ülést Révkomáromban, hogy elmélyítsük a kapcsolatainkat a felvidéki honismereti mozgalommal, valamint Salgótarjánban, ahol a lapot előállító Mikszáth Kiadó vezetőjével is találkoztunk. Ez alkalommal találkoztunk a Balassagyarmati Honismereti Kör néhány tagjával is.

A határon túli magyarok bizottsága a Venczel József emlékére szervezett, s az Emese Álma rendezvény keretében ülésezett. A rendezvény döntőjére is meghívtuk tagjainkat, de nem sok sikerrel. Székely András Bertalannal, a bizottság vezetőjével egyetértünk abban, hogy át kell szerveznünk ezt a munkabizottságot. Olyan embereket kell felkermünk a részvételre, akik a szervező munkában sokkal aktívabban tudnak közreműködni.

Honismereti tábori munkabizottságunk folyamatosan dolgozott. Az elmúlt évben tábort szerveztek, az ellenőrző bizottság tagjaival együtt több tábort meglátogattunk, ez évben pedig a tavalyi táborok tapasztalatainak összegzésével, az ideiek előkészítésével, a pályázat meghirdetésével, valamint 81 pályázat elbírálásával foglalkozott a munkabizottság. Összesen 1045000 Ft-tal támogatta Szövetségünk a honismereti táborokat. Ugyanez a munkabizottság a Békés megyei Honismereti Egyesülettel közösen április 7-10. között tanfolyamot szervezett Békéscsabán, ahol 45 táborvezető, illetve tábori kiscsoportvezető vett részt.

Taglétszámunk az elmúlt évben 6700 fölé emelkedett. Felvételt kérte a Zsámbéki Ifjúsági Honismereti Szakkörvezetői Egyesület, akiket a májusi elnökségi ülésünk olyan feladattal fogadott soraink közé, hogy lássák el a Szövetségi ifjúsági tagozatának feladatait.

Korábbi tárgyalások után, decemberben együttműködési megállapodást kötöttünk az Anyanyelvápolók Szövetségével. Ezt a szöveget valamennyi megye megkapta, tehát a helyi kapcsolatot is ennek az együttműködési megállapodásnak az értelmében célszerű alakítani.

Megkereste Szövetségünket az 1994. március 15-én alakult Honvédség és Társadalom Baráti Kör azzal, hogy a Honismereti Szövetség is lépjen tagjai sorába. Elnökségünk úgy foglalt állást, hogy üljünk le a baráti kör vezetőjével, nézzünk meg konkrétan, mik az elképzeléseik és az alapján döntünk.

Az év során sok szép rendezvényünk volt. Szándékunk szerint nem arra törekedtünk, hogy a Szövetség szervezzen Budapesten néhány látványos rendezvényt, hanem hogy az egyesületekkel együttműködve helyben kerüljön rá sor. Az elmúlt küldöttgyűlés óta a következő rendezvényeink voltak:

1993. október 15-16-án a Szolnok megyei Egyesület szervezésében, a Szövetség támogatásával országos konferencia foglalkozott a *Gyermekvilág a régi magyar falun* témakörrel. Ugyancsak október 15-16-án Győr városa adott otthont egy másik tudományos tanácskozásnak, melyre az 1. világháború befejezésének 75. évfordulója alkalmából került sor, ezt Szövetségünk is támogatta. Október 29-én a Szövetség Határon Túli Bizottsága és Heves Városa Önkormányzatának szervezésében emlékezett tudományos tanácskozáson Venczel József erdélyi falukutató szociológus születése 80. évfordulójára, majd rá egy hétre a csíkszeredai városi önkormányzat vendégei voltunk, akik ugyancsak tudományos emlékülést szerveztek Venczel József szülővárosában.

1994. március 27-29-én került sor a Borsod megyei Honismereti Egyesület szervezésében Mezőkövesden a honismereti kiadványok szerkesztőinek országos tanácskozására.

Április 7-10-i táborvezetői tanfolyamunkon 45 fő vett részt, a Békés megyei Honismereti Egyesület vállalta a szervezést.

Szövetségünk és egyesületeink számára a legnagyobb erőpróbát az Emese álma – Mítosz és történelem címmel meghirdetett vetélkedő jelentette. Felhívásunkra összesen 720 csapat jelentkezett, ami óriási eredmény. Emiatt a kétfordulósra tervezett vetélkedősorozatot végül három fordulóval tartottuk, területi döntőt is biciktatunk. Ez természetesen több szervezőmunkát jelentett a megyék számára. Az országos döntőre 25 hazai csapat jutott.

A Felvidékről 34 csapatból három, Erdélyből pedig 54 csapatból hat jött el az országos döntőre. Mindenkinnek az volt a véleménye, hogy nagyon felkészültek voltak a gyerekek. A szöveggyűjtemény, amit a kezükbe adtunk, nemcsak hasznos, de sikeres is volt. Ha lesz rá anyagi erőnk, utánnyomást készítenénk belőle, hogy árusítani tudjuk. Felmerül a kérdés, hogy tudjuk-e folytatni ezt a vetélkedőt, hiszen az eredeti elképzelés szerint 3 évre terveztük. Elnökségünk úgy foglalt állást, hogy a Honismereti Szövetség kész továbbra is felvállalni a szervezést és a lebonyolítást, de le kell ülnünk azokkal, akik az első fordulót anyagi lag támogatták. Ha erre támogatóinknak meg lesz a lehetőségük, akkor majd ugyanúgy kérjük a megyei egyesületek további közreműködését.

A Honismereti Szövetség által meghirdetett pályázatok között elsőként említem a honismereti táborok támogatására kiírt pályázatot. Összesen 82 pályázatot adtak be és Szövetségünk 76 tábor tudott összesen 1 045 000 Ft-tal támogatni. Táboronként tehát mintegy 13 000 Ft-tal tudunk segíteni a honismereti táborokat, ami nem sok, ám úgy gondoltuk, inkább kevesebbet adunk egy-egy táborra, de segítünk minden reményteljes pályázón.

A Nemzeti Múzeummal és a magyarországi múzeumokkal közösen meghirdettük a szokásos helytörténeti pályázatot, amelynek itt adtuk át a díjait. A következő alkalommal ezt már úgy szeretnénk meghirdetni, hogy a megyei múzeumok, akárcsak korábban, ismét bekapcsolódjanak a pályázat meghirdetésébe, bírálatába, díjazásába.

Részt vettünk a Néprajzi Múzeum által az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára meghirdetett pályázatban. Tekintettel arra, hogy a honismereti mozgalom sok tagja részt vesz rajta, 50 ezer forintot ajánlottunk fel pályadíjra.

Ebben az évben is részt vettünk a Tájak-Korok-Múzeumok által meghirdetett évi pályázaton és jutalomképpen ebben az évben is megszervezik támogatásunkkal a brennbergbányai honismereti tábor, ahova a vetélkedőknek a legjobbjai jutnak el.

A Honismereti Szövetség a következő forrásokból nyert támogatást:

A Parlament társadalmi szervezeteket támogató bizottságától kaptunk 1 millió 900 ezer forintot, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól a működésünkre 200 ezer forintot, illetve a Sajtó osztályától a Honismeret folyóiratra 300 ezer forintot. Több rendezvényünkre pályáztunk a Művelődési és Szabadművelődési Alapítványnál, ott a mezőkövesdi konferenciára kaptunk 50 ezer forintot, a békéscsabaira 30 ezret. A Honismereti Akadémiára 80 ezer forintot, az Emese álma vetélkedőhöz a Játék Alaptól 1 millió, a Haza és Haladás Alapítványtól 1 millió Ft-ot, a Lakitelek Alapítványtól 200 Ft-ot, a Hét Törzs Alapítványtól 500 000 Ft-ot, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól 500 000 Ft-ot a szöveggyűjteményre a Munkaügyi Minisztériumtól 100 000 Ft-ot, az Országépítő Alapítványtól 100 000 Ft-ot.

A Honismeret folyóiratot 2 ezer példányban jelentetjük meg. Az előfizetők száma pillanatnyilag 1033 db. Az eladott példányszám 100-120. A Postával ebben az évben már meg sem újítottuk az árusítási szerződést, mert teljes volt részükről az érdektelenség, minimális mennyiséget adtak el, gyakorlatilag nem is árulták. Az Extra Hír Vállalat, amely a metró peronszintjein árulja a lapot, jelentős mennyiséget értékesít. Náluk tehát kapható a Honismeret. Szeretnénk a segítségüket kérni abban, hogy az előfizetők számát közösen gyarapíthassuk. Hiszen a folyóiratunk ára igazán minimális, 300 forint egy évre, és aki előfizet, az valójában egy számot ajándékba kap.

Bartha Éva:

A szekcióülések összefoglalója

I. A honismereti munka 14 éves korig

Szekcióvezető: Juhász Sándorné

1. A kisgyermek és az általános iskolai korúak körében végzett honismereti munka egész életükre kiterjed és ebben meghatározó a pedagógus, a szakkörvezetők, a népművelők és a szülők kötődése a honismereti mozgalomhoz. Ebből következik, hogy milyen jelentősége volna a nevelő és oktatóképzésben a honismeret oktatásának.

2. A szekció fontosnak tartja, hogy ebben az életkorban a gyermekek megkapják az érzelmi alapokat ahhoz, hogy nyitottak legyenek a honismeret minden területe felé. E téren elsősorban az általános iskolai életkor a legfontosabb, tehát ennek az iskolatípusnak a felelőssége a legnagyobb.

3. A honismereti egyesületek sokat tehetnek annak érdekében, hogy az iskolákkal és a családokkal összefogva segítsék a hazához való kötődés érzelmi megalapozását.

4. A honismeretre való nevelés egyik legeredményesebb formája a honismereti tábor. Az erre, a Honismereti Szövetség által adott támogatás rendkívül kevés, még akkor is, ha tudjuk, hogy számtalan egyéb forrásból is jut a honismereti táborok szervezésére. Fontos lenne tehát, hogy az Országgyűlés Kulturális Bizottsága és képviselői minél tájékozottabbak legyenek a honismereti mozgalom szerepéről és tevékenységéről, hogy a Parlament által a társadalmi szervezeteknek nyújtott támogatás megszavazásakor minél felkészültebben dönthessenek.

5. A szekció javasolja, hogy a Honismereti Szövetség a jelenleginél korábban döntsön a honismereti táborok támogatásáról, hogy a tábor szervezői az innen kapott támogatás mértékének ismeretében szervezhessék táboraikát.

6. Megfontolásra javasolja a szekció, hogy az anyagi erőket jobban koncentrálvá kevesebb honismereti tábort szervezzünk tájegységenkénti megoszlásban.

II. A középiskolába járó korosztály szekciója

Szekcióvezető: Szabó László

1. A Honismereti Akadémián a szekcióüléseknek nagy létjogosultságuk van, ezt a hatékony tanácskozási formát a további akadémiákon is alkalmazni kell.

2. A középiskolai honismereti tevékenység megjavítása érdekében a Honismereti Szövetség küldjön levelet a Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak, amelyben megfogalmazza a honismereti munka lényegét és jelentőségét, valamint javaslatot tesz arra vonatkozóan, hogy az általános képzés 10. évében, illetve a négyéves középiskola utolsó évében a tanterv szerint legalább heti egy órában foglalkozzanak a honismerettel.

A feladat megvalósítása érdekében szükségesnek tartjuk, hogy a tanárképzésben és továbbképzésben haladéktalanul készüljenek fel honismereti tanszékek, tanszék-csoportok alapítására.

3. A szekció javasolja, hogy a Szövetség hasonló tartalmú levéllel keresse meg a megyei pedagógiai intézetek igazgatóit, mivel a Nemzeti Alaptanterv szellemében elfogadott alapelvek előbb-utóbb úgyszólván kötelezővé teszik ennek az ismeretanyagnak a bevezetését az iskolában.

4. A szekció rendkívül fontosnak tartja, hogy a Mítosz és történelem című vetélkedő második és harmadik fordulójára sor kerülhessen, hogy minél több gyermek minél több ismeretet szerezzon az 1100. évforduló ünnepléséig.

5. Annál is inkább, mert ez az évforduló egyben a magyarországi iskolatörténetnek

1000 éves évfordulója is lesz. Ennek érdekében a szekció javasolja, hogy a Honismereti Szövetség írjon ki pályázatot iskolatörténeti témakörben.

III. Honismeret 18 éves kortól

Szekcióvezető: Kovács József László

1. A szekció szorgalmazza, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a Honismereti Szövetség tegyen erőfeszítéseket, hogy történjen újabb lépés a zsámbéki Tanárképző Főiskolán a Honismereti Tanszék létrejötte érdekében. Ez a Tanszék lenne ugyanis a honismeretképzés és -továbbképzés egyik országos központja, amely vállalná a nappali képzést és a pedagógusok posztgraduális képzését.

2. A Honismereti Szövetség kezdeményezze, hogy a határokon túl élő magyar fiatalok megfelelő honismereti munkáltató tankönyveket, munkafüzeteket kapjanak és ezeket azokon a honismereti táborokon keresztül juttassák el hozzájuk, amelyek befogadnak határon túlról érkezett résztvevőket.

A szekció ajánlja, hogy a különböző honismereti táborok, amelyek határon túli magyar résztvevőket láttak vendégül, továbbra is ápolják velük a kapcsolatokat.

3. A szekció javasolja, hogy a Honismereti Szövetség segítsen az önképző társaságok és önképzőkörök újjászervezésében.

II.

Honismereti nevelés a zsámbéki főiskolán

Zsámbékon 1993. szeptemberétől hat félévben 399 órában tanítjuk a honismeretet a honismereti szakkollégistáknál. Tesszük ezt úgy, ahogy lehet.

Ennek kialakítása az 1980-as évek derekán kezdődött, amikor 1986-ban megrendeztük az első honismereti szakkörvezető képző tábort. Ez 80 fiatallal indult, azóta vannak évente visszatérőink. De folyamatosan vannak újonnan érkező fiatalok is, akik 2 hét alatt, néha 12 nap alatt, 140-150 órában hallgatják a honismeret különböző részterületeit.

1988-ban már sikerült megvalósítani, hogy egy kísérleti tanterv alapján meginduljon a honismereti tanítás, mégpedig honismereti szakkollégium formájában. Végeredményben számos formát lehet kezdeményezni egy tanítóképző főiskolán. Mi 1977-től 1984-ig speciálkollégiumokat rendeztünk, feleségem néprajzból, én magam helytörténehből. Ezt követte a tábor és 1988-tól jött a rendszeres tananyag. Először bevezetést és módszertant adunk az egész honismeret-oktatásához. Ezt követi két féléven keresztül a néprajz. Helytörténet területén foglalkoztunk régészettel, műemlékvédelemmel, országjárással, történelmi emlékhelyekkel, környezetismerettel.

Nagyon fontosnak tartom, hogy megtanítsuk a hallgatókat a források használatára. Nem mehet ki Zsámbékról főiskolás úgy, hogy ne tudja kezelni Szinnyei József vagy Szabó Károly bibliográfiáját, hogy ne ismerje Kosáry Domokos történeti bibliográfiáit, vagy a megyék műemléki topográfiáit és még valamelyes latin nyelvismeretet is próbálunk beléjük lopni.

A honismeret oktatása során tankönyvesaladokkal dolgozunk, mert ugyan megvan minden lehetősége a zsámbéki fiatalnak, hogy fölmenjen egy budapesti könyvtárba, de nem fog felmenni, mert egy órát kell autóbuszoznia, mert egy-egy történelmi szakfolyóiratot sokszor hosszú idő után ad ki az olvasószolgálat. Ezért Tagányi Károly gondolatait a honismeret művelődéséről beraktam egy szöveggyűjteménybe. Ugyanezt tette feleségem is, aki a kitűnő Újszászy Kálmán könyvet, a Falut szedte úgy részeire, hogy a legfontosabb fejezetek megjelentek a szöveggyűjteményben. Kanyar József,

Morvay Péter legfontosabb gondolatait is. Így minden fiatal kezébe tudunk adni egy 250-300 oldalas szöveggyűjteményt helytörténetből, honismeretből és néprajzból.

Az eddig tartott táborokról két kötetben, a Táborverés és Új táborverés kötetekben beszámoltunk, és itt a legfontosabb előadások (Benda Kálmán, Kanyar József, Andrásfalvy Bertalan) olvashatók. Ezek is a hallgatói kézikönyvek közé tartoznak. Most ott fekszik beadványunk a Minisztériumban. Amennyiben ezt sikerül még aláírni és kapunk egy kis kiegészítést ahhoz a pénzhez, amit most évente kaptunk, akkor az országban legalább egy helyen taníthatjuk a honismeretet, és a pokol kapui sem vesznek erőt rajtunk.

Kovács József írásai:

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság munkája¹

1990-ben a honismereti mozgalom is korszakváltóáshoz érkezett. A társadalmi változások új helyzetet teremtettek. Az ideológiai egyoldalúság megszűnése, a hagyományok feltárásának, értékelésének szabadsága új szint, gazdagabb lehetőségeket eredményezett. Előtérbe került a *nemzettudat, a nemzeti értékek ápolása* a közösségeink bekapcsolódása a helyi közéleti önkormányzati munkába. Ugyanakkor a mozgalom működési lehetőségei az anyagi támogatás bizonytalanabbá válásával beszűkültek.

Így a honismereti mozgalom is fordulóponthoz érkezett. Akkor azt tartottuk a legfontosabb feladatnak, hogy miképpen lehetne új demokráciánk kulturális politikájába bekapcsolni azt a megyei honismereti mozgalmat, amely sok szép eredményt tudhat magáénak, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 1990 őszén tehát nem új mozgalom kezdődött a megyében, hanem az addigi eredményekre alapozva kívántuk biztosítani a *kontinuitást*.

1990. október 8-án a miskolci Herman Ottó Múzeum előadótermében került sor - mintegy 100 fő részvételével - a megyei honismereti mozgalmat újjáalakító *megyei közgyűlésre*. Két alternatíva kínálkozott a Hazafias Népfront keretében működő megyei honismereti munkabizottság megszüntetésével kialakult helyzetben. Az *egyik*, hogy megyénkben is létrehozzuk a honismeret kutatók és közösségek - miután megalakult az Országos Honismereti Szövetség - *egyesületét*, a *másik* egy szervezetszervezésben lazább, de valamennyi honismereti kör és egyéni gyűjtő, kutató számára nyitott közösség, *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság* létrehozása. Végül is e mellett döntöttünk. A megyei közgyűlés a 20 tagú bizottságot 5 évre választotta meg. Létrehozott a bizottságon belül egy 9 fős ügyvezető elnökséget, amely a kuratóriumi feladatokat is ellátja. Elnöknek engem választottak meg, útkárnak pedig Rémiás Tibort, a miskolci Herman Ottó Múzeum osztályvezető történészét. A megalakult bizottság csatlakozott az Országos Honismereti Szövetséghez.

Az elvégzett munkáról a következőket mondhatom.

1. Az elmúlt három évben igen sok helyi rendezvényt segítettünk módszertani vonatkozásban, de anyagilag is, tevékeny részesei voltunk igen sok tudományos ülésnek, emléktábla avatásnak stb.

2. Az ifjúság nevelése, nemzeti történelmünk, népi kultúránk jobb megismerése érdekében Bizottságunk felkérte Pozbai Dezsőné abaúji tanítót, hogy készítsen el egy munkáltató

¹ A honismereti periodikák szerkesztőinek VI. Országos Konferenciáján (Mezőkövesd, 1994. március 25.) elhangzott előadás tömörített, szerkesztett szövege.

tankönyvet a kázmárki iskola tanulóinak. Az elkészített könyv címe: *Lakóhelyismereti munkáltató tankönyv Kázmárk-Abauj megye* és meg is jelent 1993 szeptemberében Megyei Bizottságunk kiadásában. A honismereti munkáltató könyv anyagát a megyében több tanácskozáson megvitattuk. Az 1993. évi BAZ megyei XXXII. Istvánffy Gyula honismereti gyűjtőpályázati felhívásunkban kiemelten hirdettük meg a következő témát: *Lakóhelyismereti feldolgozás oktatási célra.*

3. A történelmi személyiségek, események, évfordulók megünneplése, emlékhelyek nyilvántartása, megőrzése és ápolása terén jelentősebb esemény volt a Szatlmáry Király Ádám születése 300. évfordulójára rendezett emlékünneplés 1992. június 11-12-én, Hangács-Nyomár és Bódva községek kezdeményezésére. Almási Balogh Pál akadémikus Kossuth és Széchenyi orvosa halálának 125. évfordulója alkalmából Budapesten a Kálvin téri református templomban megemlékezést tartott a budapesti Borsodi Barátú Kör, Nagybarca Önkormányzata, az ózdi Almási Balogh Pál Kórház, valamint az ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör. Ugyanakkor Fáy Andrásról is megemlékeztek és mindkettőjük sírját megkoszorúzták. Ugyanabban az évben szeptemberben Nagybarcán Almási Balogh Pál emlékülést és hálaadó istenüszteletet tartottak, és a róla szóló állandó kiállítást nyitották meg. Ekkor jelent meg az életútját bemutató könyv.

Tollas Tibor Münchenben élő nagybarcai születésű költő, a külföldi magyar irodalom legjelesebb képviselője szerzői estjére 1992. szeptember 26-27-én Putnokon és Nagybarcán került sor.

Tompa Mihály Napok ünneppsorozatára került sor határon innen és túl 1992. és 1993-ban. 1992-ben az igrici, 1993-ban pedig a bánrvevei általános iskola vette fel Tompa Mihály nevét.

Gömöri Nyár címmel minden évben immár 5 éve a gömöri községekben gazdag program várja a látogatókat. Ennek kezdeményezője és fő szervezője E. Kovács László gömörszőlősi néprajzkutató, megyei bizottságunk tagja.

Ragyolci Csoma József történész, családkutató halálának 75. évfordulóján Abaujdevecserben emlékeztünk meg. A tudós kutató tiszteletére emléktáblát avattak s újra megjelentették: *Abauj-Torna vármegye nemes családjai* című munkáját. Az események szervezője Szalipszky Péter az Abauji Múzeum vezetője megyei bizottságunk tagja.

Világháborús emlékművet avattak megyénk több településén: Tomanádaskán, Cigándon, Bodrogkeresztúron, Újcsanálason, Mezőcsáton. A helyi összefogás szép példájának tekinthetjük a Gesztely, Monaj és Arnót községekben létesített emlékműveket.

Ma már hagyomány a Bódva-völgyi tavasz rendezvénysorozat. Szendrő kezdeményezésére Dr. Demjén István vezetésével aki szintén a megyei bizottság tagja, kinek szervezésében sok helytörténeti és honismereti program valósult meg.

A Bódva-völgyén meg kell még említeni az Edelényi-Hét rendezvénysorozatot, mely ma már szinte hagyomány, mert az idén májusban már harmadszor rendezik meg, szintén Laki Lukács László kezdeményezésére és szervezésében.

Dr. Hegyaljai Kis Géza lelkész, író, költő, helytörténész, születésének 100. évfordulója alkalmából rendeztünk emléknapot Mádton. A szülőházon emléktáblát avattunk, majd tudományos ülés volt Hegyaljai Kis Géza emlékére.

4. Megyei honismereti pályázatok, akciók kiírása, táj- és megyejáró mozgalmak, népfőiskolák, iskolai honismereti szakkörök, (önképzőkörök) főiskolai és egyetemi szak-kollégiumok honismereti programjának segítése. Megyei Honismereti Bizottságunk 1990-ben gazdája lett az Istvánffy Gyula honismereti pályázatnak. Az 1993-ban meghirdetett megyei gyűjtőpályázatra 67 pályázó 85 pályamunkája érkezett be, ami összterjedelmében 6260 oldal terjedelmű. Előből a felnőtt kategóriában 49 dolgozat, míg az ifjúsági kategóriában 36 pályázat került elbírálásra. A Megyei Közgyűlés Mecenás Alapja, a Megyei Honismereti Bizottság, a Herman Ottó Múzeum, a Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet, az

Északmagyarországi Tankerületi Okt. Központ, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a Megyei Levéltár támogatásával a díjakra 367900 Ft-ot, és jutalomkönyveket osztottunk ki.

A megyei pályázatok sokszínűségét és folytonosságát jelzi, hogy 1993-ban Ózdon már a XIV. alkalommal, Abaújban a VI. alkalommal, Edelényben a II. alkalommal hirdettek honismereti pályázatot. A helyi eredményhirdetések és díjazás után vesznek részt a dolgozatók a megyei Istvánffy Gyula és az országos pályázaton. Szeretnénk bővíteni a Dél-borsodi pályázatokkal Mezőkövesd székhelyi kiírással és a zempléni pályázatokkal Sátoraljaújhely vagy Sárospatak székhelyi kiírással, s végül a Hegyaljai pályázatokkal Tokaj vagy Szerencs székhelyű kiírással.

5. Honismereti kiadványunk, a Szülőföldünk folyamatos megjelentetését új szerkesztői-bizottság felállításával, valamint tartalmi és formátumi változásokkal, terjesztési feltételek megteremtésével sikerült megoldani. A megyei honismereti tájékoztatóban megjelent cikkek, tanulmányok igen sok segítséget nyújtanak a megye oktatási intézményeinek, iskoláinak, honismereti közösségeinek. Rémiás Tibor főszerkesztő szakértelme és hozzáértése elismerést érdemel. A kiadvány a Megyei Közgyűlés Mecénás Alapja jelentős anyagi támogatásával, a legutóbbi összevont szám a miskolci Herman Ottó Múzeum támogatásával jelent meg.

6. Befejezésül még egy fontos feladatunkról kell szólnom, ez pedig: a szomszédos népek történelmének, kultúrájának megismeretése, az anyanyelvi és a határon túli magyarság közötti kapcsolattartás segítése, találkozók, közös rendezvények szervezése.

Segítjük a határon túli magyarság írásainak megjelentetését periodikánkban és önálló kötetek megjelentetését. A kelemér-Gömöröszőlősi és az ózdi Lajos Árpád Honismereti Körnek több évtizedes kapcsolata van a rimaszombati Tompa Mihály Klubbal.

Az elmúlt három év alatt két esetben került megyei megmérettetésre megyei bizottságunk munkája. 1992. szeptember 21-én Tiszakesziben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés Oktatási és Közművelődési Bizottságának számoltunk be kétéves tevékenységünkéről. A jelenlévő bizottsági tagok elismerően nyilatkoztak a Megyei Honismereti Bizottság újíjalakulása óta végzett színvonalas és széleskörű megyei tevékenységéről és további eredményes munkára serkentettek bennünket, amihez minden erkölcsi és anyagi támogatást megígérték és azóta is tapasztaljuk ezt a segítséget.

1993. május 27-én tárgyalta a Megyei Közgyűlés a megyei szintű kulturális és közművelődési egyesületek, szövetségek munkáját. A Közgyűlés nagyra értékelte Bizottságunk munkáját és a megye kulturális életében betöltött szerepünket.

Nagy Károly

Honismeret az Ipoly-menti magyar iskolákban

A honismereti munka a Felvidék iskoláiban különösen időszerű. Hiszen diákjaink hosszú évek óta nem tanulják sem a magyar nép történetét, sem szűkebb pátriájuk igazi múltját, mivel ez mint tananyag kiszorult az eddigi tanterveinkből. De a magyar irodalom tanítása, amire pedig volna lehetőség a magyar tannyelvű iskolákban, igen hiányos.

A hetedik osztályos irodalomkönyvben hosszú időn át hiába kerestük például Kölcsey Himnuszát, Vörösmarty Szózatát vagy Petőfi Nemzeti dalát. Az utóbbi egy 1949-es tankönyvben még szerepelt. Magyar tannyelvű iskoláinkban hosszú időn át nem lehetett megemlékezni március 15-éről, az aradi vértanúkról; nem énekelhettük a magyar nép himnuszát stb.

A magyar történelmi alpműveltséget diákjaink csak önművelés útján, vagy helyenként egy-egy merészebb pedagógus többletmunkája, bátor kísérlete révén szerezhették meg. Ezen kívül még a magyar irodalomórák keretén belül tehettek szert bizonyos történelmi ismeretekre. Tanultak ugyanis valamit a kalandozás, a honfoglalás és az államalapítás mondaköréből, a vármondákról, irodalmunk kezdeteiről, első nyelvemlékeinkről és alapítóleveleinkről. Hallottak a humanizmus magyarországi műhelyeiről, Mátyás udvarának művelődéstörténeti vonatkozásairól stb. Tinódi, Balassi és Zrínyi kapcsán tanultak a törökkori Magyarországról. Aztán megismerkedtek a kuruc korról, illetve annak irodalmával, a jakobinus mozgalommal s a reformkorról.

Elmondhatjuk hát, hogy némiképp az irodalomórakon pótolták mindazt, amit a történelemórakon elmulasztottak, illetve nem tanulhattak meg. Persze ez is a magyartanárok felkészültségétől, történelmi tájékozottságától és lelkiismeretességétől függött elsősorban. Hiszen a fiatalabb magyartanárok is csupán önképzés útján tettek szert bizonyos ismeretekre és pótolhatták azt, amit az alap- és középiskola elmulasztott, mert ők maguk sem tudtak a magyar történelemről a tanítóképzőben.

Honismereti oktatás az általános iskolákban csak az alsó tagozaton folyik. Azonban ez a tananyag sem köti gyermekeinket a helyi hagyományokhoz, mert nincsenek regionális tankönyveink. A magyar honismereti könyveket szlovákból fordítják, így ezek alig-alig tartalmazzak dél-szlovákiai anyagot, a magyar ismeretekről nem is beszélve.

Pedig az irodalmi-történelmi vonatkozásokat az Ipoly-mentén is nagyon jól összekapcsolhatjuk a helyi hagyományokkal, a helytörténeti ismeretekkel. Az utóbbi időben egyre több pedagógus vállalkozik erre iskoláinkban. Erre ösztönzi őket az a sok lehetőség, amit régióink kínálnak tekintetben. Elég, ha csak Madách és Mikszáth bölcsőhelyére gondolunk; Balassi, Krúdy vagy mások itteni kötődéseit említjük. De szólhatnánk az ismert végvárakról – Kékkőről, Drégelyről, Csábrágról, Bozókáról és Korponáról például –, avagy az egykori nagy csatahelyekről: Palástról, Ipolyszalkáról és Nagysallóról. S ekkor a középkor olyan egyházi-kulturális központjait, mint a márianosztrai pálos kolostor, a sági premontrai rendház, a bozói monostor, még nem is említettük. Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy Hontnak ma már gazdag helytörténeti irodalma van, amit egyre gyakrabban kézbe vesznek tanáraink és diákjaink is.

Történelemtanáraink a helyi vonatkozású forrásmunkákat felhasználva az 1848-as események tárgyalásakor nem feledkeznek meg a szülőföld hagyományainak, pontosabban a helytörténet ide vonatkozó részleteinek feltárásáról. Arról például, hogy tájainkon elsőként szerveződött nagyszámú nemzetőrsereg, hogy Világos után errefelé fegyveres gerillacsapatok alakultak. Meg arról, hogy az Ipoly-mentéről olyan jeles szülöttek harcoltak a szabadságért, mint a felsőtúri Pongrácz István honvédőrnagy, akit tíz évi várfogságra ítélték; Pongrácz László alezredes, aki Buda bevételénél tüntette ki magát, vagy a felsőszemerédi Ivánka Imre, aki Batthyányi miniszterelnök nemzetőrségi titkára volt.

A jeles szülöttekről való ismeretszerzést segíti elő többek között az Ipolyságon megjelenő Honti Lapok is, mely az utóbbi években rendszeresen közli elődeink életútját. Iskoláinkban egyre nagyobb súlyt fektetnek a honismereti szakkörök és honismereti kirándulások szervezésére. A szakköri tevékenység keretén belül a tanulók néprajzi anyagot gyűjtenek, feldolgozzák a vidék nagy szülötteinek életét; számbaveszik a jeles műemlékeket, emlékhelyeket, amelyekről sajnos sem honismereti könyvünk, sem történelemtankönyveink nem írnak.

Évekkel ezelőtt megdöbbenéssel vettem tudomásul, hogy gyermekeink milyen keveset tudnak a hozzájuk legközelebb állókról: nagyszüleik régi életéről, falujuk, szülőföldjük múltjáról. Az iskolára, a pedagógusra hárult tehát az a feladat is, hogy az említett hiányosságokat pótolja, felkeltsé a fiatalok érdeklődését saját elődeik életének megismerése iránt.

Mit tettünk, mit teetem ezen a téren konkrétan? Jó pár éve az ipolybalogi iskolában, egykori kollégánóm javasolta, hogy időnként írassunk néprajzi jellegű dolgozatot is a gyerekekkel. Készítettem néhány ilyen munkát, jól sikerültek, s közösen örültünk az eredményeknek. Igaz, sokan – elsősorban a felnőttek közül – gyanakvóan néztek kezdeményezésemre, törekvésemet elmarasztalták, nem értékelték megfelelően. Sőt, olyanok is voltak, akik egyenesen támadtak, lehurrogtak ezért. A tanterv szigorú betartására intettek, a politikai jellegű témák (Nagy Októberi Szocialista Forradalom, Szlovák nemzeti felkelés, Május elseje, Felszabadulás stb.) aktualitását kérték számon. Némelyek azzal vádoltak, hogy a gyerekekkel dolgozatok saját magamnak, mivel egy-egy jobb adatközlést felhasználtam néprajzi tanulmányaimban.

Törekvésem egyebek közt arra irányult, hogy népünk múltbeli életét felfedeztessem, hagyományainkat megismertessem a tanulókkal. Gondolom, semmiképpen sem káros, ha fiataljaink olykor elbeszélgetnek szüleikkel, nagyszüleikkel; megismerik azt, amit néhány év múlva talán már nem lehetne megismerni. S közben az anyaggyűjtés és anyagfeldolgozás módját is elsajátítják.

Ugyanebben az iskolában hagyománnyá vált a honismereti tűrák szervezése. A diákok több alkalommal is felkeresték a legközelebbi emlékhelyeket: Rimay János és Madách Imre szülőfaluját, Alsósztrégóvát; Mikszáth szülőhelyét, Szklabonyát; Ipolyi Arnold emléktábláját Ipolykeszin; Csaplovocs Jánosét Felsőpribélen; jártak a kékkői, a zólyomi várban, táboroztak a csábrági romok alatt stb.

Ipolyságon ezt a fajta tevékenységet tovább folytattam. Ezen kívül néhány kollégámmal a régi szokásokat is felelevenítettük. Feldolgoztam s gyerekekkel bemutattuk a karácsonyi ünnepkör szokásait; a helybeli plébánossal közösen felújítottuk a betlehemezést és az ostyahordást.

A tárgyi néprajzi anyagból többször rendeztek iskoláinkban (pl. Ipolynyéken, Ipolyvarbón, Ipolybalogon, Ipolyságon) időszaki kiállításokat. Jó lenne, ha az összegyűjtött anyag a jövőben egy állandó teremben kapna helyet, s létrejönnének az iskolamúzeumok is.

Kétségtelen, hogy az Ipolysági iskolák közül a honismereti munka – elsősorban a tárgyi néprajzi gyűjtés – terén eddig a Középfokú Mezőgazdasági Szaktanintézet tette a legtöbbet. Hiszen nem akármilyen, Szlovákiában is ritkaságszámba menő eredménnyel dicsekedhetnek: saját múzeuma van az intézetnek.

A tárgyi néprajzi gyűjtőmunkának itt régi hagyományai vannak. Kezdetben ez nem volt elég tudatos, elsősorban a háztartás eszközeit, a háziipar tárgyait és emlékeit gyűjtötték. Egy évtizeddel ezelőtt a több száz összegyűjtött tárgyból e sorok írója rendezett kiállítást az iskolai kollégium klubjában. Mindez ösztönzőleg hatott a további kutatómunkára, hiszen a gyűjtés ezután még nagyobb lendületet vett. 1988-ban már hozzákezdtek egy iskolamúzeum építéséhez, amely rövidesen el is készült. E téren különösen nagy érdemei vannak az akkori igazgatónak, Danis Ferencnek. A száz négyzetméternyi területű múzeumban bemutatják az intézmény múltját, a vidék történelmi emlékeit. Hont megye mezőgazdaságának történetét, a háziipar eszközeit.

Az Ipolysági Magyar Gimnáziumban is egyre erőteljesebben bontakozik a honismereti munka. Több tehetséges tanuló már önmaga is kutató, s gyakran részt vesznek a különböző vetélkedőkön. Az iskola nemrégiben ünnepelte fennállásának 80. évfordulóját. Ebből az alkalomból négy önálló kiadványuk is megjelent: *Vas Ottó: Az Ipolysági Gimnázium és a CSEMADOK Alapszervezete József Attila Irodalmi Színpadának története 1963-1993; Az Ipolysági Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium Jubileumi Évkönyve, Szüntelen rajzás – Antológia a 80 éves Ipolysági Gimnázium mindenkorai diákjainak írásaiból; Csáky Károly: Nyolc évtized sorsfordulók tükrében 1913-1993.*

A Fegyvermei Ferenc Magyar Tanítási Nyelvű Egyházi Alapiskolában egész év folyamán állandó kiállítás látható a város régi képeslapjaiból, a vidék jeles szülötteinek dokumentum-

anyagából, a régi imakönyvekből, a búcsújáráshelyekről stb. Ugyanezen iskola rendszeresen megjelenteti az Iskolai Emléksorok című kis füzetet, melyben szintén közölnek honismereti írásokat. Eddig az iskola főépületének történetét dolgozták fel, a névadóról, Fegyvermekei Ferencről közöltek tanulmányt, az iskolai alapítvány névadójáról, Ipolyi Amoldról írtak stb.

1992-ben a Szobi Érdy János Könyvtár és az ipolysági székhelyű Honti Honismereti Társaság kezdeményezésére honismereti túrát szerveztek az általános iskolás tanulók számára. Az Ipoly-túrra először a szobi és a sági iskolások jöttek el, akik Pereszlény községben részt vettek Manga János emléktáblájának leleplezésén, felkeresték az Ipolyság környéki falvak történelmi nevezetességeit: az ipolybalogi koronás templomot, a palásti csata emlékhelyét.

1993-ban az Ipoly-túrán már több iskola tanulója is részt vett. A folyó két partján a magyarországi diákokkal közösen keresték fel a szlovákiai magyar tanulók a településeket, gazdag történelmi ismeretekre szert tétel ezáltal. Megtekintették Nagyborzsöny műemlékeit, a kemencei tájházat, a palásti falumúzeumot, Drégely várát, Balassagyarmat és Ipolyság műemlékeit stb.

1993-ban a Kemencei Általános Iskolában rendezték meg a Hont megye történelmével kapcsolatos vetélkedőt. Ezen szintén az Ipoly mindkét partjáról részt vettek a tanulók. Nem sokkal ezután a nagykürtösi járás magyar tanulói számára rendeztek honismereti vetélkedőt. Ipolyvorbón Hont és Nógrád honismeretéből vizsgáltak.

Az elmúlt évben Szent István Király Alapítvány széleskörű honismereti-néprajzi pályázatot írt ki a tanulók számára. Téma: *az Ipoly mente*. Támogatja a honismereti kezdeményezéseket a Szondy György Alapítvány s az Ipolyság és Környéke Alapítvány is.

Örömmel adhatunk hírt arról is, hogy a honismereti-néprajzi-történelmi munka terén komoly tevékenységet fejtenek ki a cserkészek is. A Szlovákiai Magyar Cserkészszövetségnek az Ipoly mentén is vannak csoportjai, például Paláston, Ipolyságon és Ipolykeszin. A cserkészképzéseknek és vizsgáknak része a magyar történelmi, honismereti és néprajzi elvárásrendszer is.

Számtalanszor hangsúlyoztuk már az önismeretre nevelés fontosságát, egymás szellemi, kulturális értékeinek tiszteletben tartását, megbecsülését. E tekintetben nyilvánvalóan születtek már szép sikerek, eredmények a szlovákiai, így az Ipoly-menti magyar iskolákban is. Úgy gondolom azonban, vannak még hiányosságaink, mulasztásaink is. Elsősorban a néprajz-honismereti munka és az oktatás-nevelés szorosabb kapcsolatainak kiépítését illetően.

Csáky Károly

Kalotaszentkirályon járt Ady Endre

„Kalotaszeg olyan, mint egy óriás karéj kenyér. Körülveszik a gyalui s bélesi havasok és a Vigyázó előhegysége, s lassan ereszkedik le a négy völgybe a Sebes-Körös, Nádas, Almás és Kalota patakja mentén, nyugat, kelet, észak és dél felé. Közepét egy komor fennsík foglalja el, középen Bánffyhunyadi, széle körös-körül hirtelen hegyes, lankás, katlanos, távolból a Vigyázó hófehér homloka néz el felette, míg az egészet bezárja a négy víz négy kapuja.” – írja a táj nagy szülőtte, Ravasz László püspök.

Ady Endre anyai ágon kalotaszegi származású volt, Kalotaszentkirályon is voltak rokonai. Boncza Bertával történt megismerkedése után gyakran vendégeskedtek idős nagynénijénél, Kiszely Katalinnál. Egyik ilyen látogatásáról a következőket írta Lakatos Edit nyugalmazott tanárnő a *Kalotaszeg* folyóiratban: „A jegyes pár tiszteletére az ünnepi asztalt Visky Józsefék otthonában terítették meg, ahol összegyűlt a nagy létszámú Kiszely, Visky és Bányai rokonság. A szíves vendéglátást az estet követően a költő jellegzetes Ady-s stílusban köszönte meg. A címzésben még a háziasszony nevé is elválasztotta: Kálmán-né. Csinszka így írta alá: Bertuka. Kiszely Katalin sógornőjétől

a lapot és az alkalommal készült fényképet emlék gyanánt elkérte. Az én kertem hársfája alatt ihletődött *A Kalota partján* című vers – érvelt Katalin kisasszony...”

Évtizedekkel ezelőtt a hársfa alatt, melyet a helybeliek Ady-fának neveznek, két pad volt. A történet szerint ezek egyikén ülve csodálta meg Ady Endre a templomból kijövő, népviseletben pompázó magyarokat. A padok elkorhadtak és eltűntek. Az 1970-es évek végén a diktatúra a kertbe középületet tervezett építeni. Az Ady-fa végszélybe került, de csodával határos módon megmaradt.

A decemberi romániai változásokat követően megérettnek látszott az idő arra, hogy a magyar líra egyik gyöngyszemének ihletési helyét a falu méltóképpen megjelölje az utókor számára. Több helyen történtek próbálkozások határon innen és túl, de négy évig eredménytelenül. Ez év tavaszán a Budapesti Székely Kör sietett a kalotaszentkirályiak segítségére. Így július 17-én a vers születésének nyolcvanadik évfordulóján teljesülhetett a régi álom.

Vasárnap reggel a harangok megszokott hangjainak zengésére az emberek templomba igyekeztek. Az istentisztelet végén, a Szózat eléneklését követően vonult a pompás gyülekezet a dombon lefelé. Az ünnepséget Vincze Kecskés István, helyi RMDSZ elnök nyitotta meg. Többek között kihangsúlyozta, hogy az emlékmű avatásra akkor kerülhet sor, mikor nem is olyan messze szobrokat készülnek ledönteni. Arra kérte a helybelieket, hogy úgy vigyázzanak a község eme díszére, mint egy drágagyönggyökkel kirakott pártára. Az ünnepi műsor keretében a népviseletben pompázó helyi fiatalok Ady verseket szavaltak, és népdalokat énekeltek. Antal Barnabásné emlékmű-leleplezését követően Herédi Gusztáv író, kolozsvári tanácsos beszélt a költőről, művészetéről.

A közös bánatra utaló jakobinus dallal összecseng az emlékművön románul olvasható, O. Goga 1924-ben elhangzott méltatása: „Ilyen magasra lövő lény sugar előt meghajolni rendkívül tisztító és jóleső érzés, elemi kultúrkötelesség.” A falu mintegy 6%-nyi, román ajkú lakói Goga üzenetéhez méltóan képviseltették magukat az ünnepségen.

Kántor Lajos a *Korunk* főszerkesztője felhívta a figyelmet, hogy az ünnepségből hagyományt kell teremteni. Választa az eseményhez kapcsolódó tudományos konferencia szükségességét. Király László a *Helikon* című folyóirat részéről az emlékmű megmaradásának fontosságát emelte ki. Kónya-Hamar Sándor RMDSZ képviselő az emlékművön kövekből kirakott folyómederre hívta fel a figyelmet. Szavai szerint rajtunk múlik, hogy e törésvonal elválaszt, vagy összeköt. Pályi Dénes tanár a Magyar Szellemi Védegyelet nevében meghatódva szólt a csodálatos népviseletről.

Az ünnepséget követő beszélgetésekből a vendégek megtudhatták, hogy jövőre tervezik valamelyik középület elnevezését a költőről, és tervbe vették egy Ady múzeum létesítését is.

Okos Márton

Gunda Béla sírjánál¹

Tanítványai nevében búcsúzom Gunda Béla Professor Úrtól, akinek tudósi, tanári, emberi arcát talán mi láthattuk legjobban. Egyetemi hallgató korunkban fél évtizeden át tanított, nevelt valamennyiünket, és mi megismerhettük az általa teremtett alkotóműhelyt, a benne folyó néprajzi kutatómunkát, amelynek nehezét maga végezte.

Oktatómunkájának fő célja az volt, hogy hallgatói benne éljenek a népi kultúra világában és magas szinten ismerjék meg a néprajztudomány elméletét, módszereit. Előadásai, emlékezetes hétfő esti szemináriumai ezt a célt készítették elő. Gunda Béla

¹ Elhangzott a debreceni Közreműködésben, 1994. augusztus 11-én.

debreceni néprajzi szemináriumát leginkább Kövy Sándor sárospataki jogi szemináriumának Páncél vármegyéjéhez hasonlíthatom. Ahogy Páncél vármegye keretében a joghallgatók a vármegyei élet különböző területein, a szónoklatokban, beszédekben, tárgyalásokban, vitákban nagy gyakorlatra tettek szert, úgy ültünk mi Gunda Béla szemináriumában egy-két szemeszter után a magyar település, a népi építkezés, a teherhordás, a pásztorkultúra, a népi halászat, a méhészkedés, a népművészet vagy a népszokások ismerőiként, sőt kutatóiként.

Egyetemi Néprajzi Intézetében a műveltség és a hagyomány tiszteletére, a magyar nép és az európai népek megbecsülésére, a tudomány iránti elkötelezettségre, az európai humanizmus elvein nyugvó erkölcsi magatartásra nevelt bennünket. Nevelőmunkáját nem csupán a tanrendben jelzett órákon fejtette ki. A néprajz szakra beiratkozott hallgatók öt éven keresztül teremtő szellemi kapcsolatot építettek ki vele. Ez a kapcsolat a szemináriumi dolgozatok, tudományos diákköri pályamunkák, diplomamunkák, vagy az általa nagy gondtal segítet első publikáció előkészítésekor mélyült el.

Szatmári, zempléni gyűjtéseire gyakran magával vitte hallgatóit is. Itt tapasztaltuk, hogy igen gyorsan jó kapcsolatot alakított ki adatközlőivel. Tanítványaitól is hasonló gyűjtőmunkát kívánt. Alapos szakirodalmi tájékozottságot követelt meg tőlük. Ő a néprajz minden területéről, témájáról bármikor felsorolta nekünk a szakirodalmat. A szakdolgozati témákban a külföldi irodalom ismeretét is kérte hallgatóitól. Ezzel kapcsolatban gyakran felhívta figyelmünket a nyelvtanulás fontosságára.

A könyvek szeretetére, megbecsülésére nevelt minket. Szemináriumát mindig a legújabb könyvek, folyóiratok bemutatásával kezdte. Hatalmas magánkönyvtárát csodáltuk, s mivel mindenben őt tekintettük a mértéknek, mi is elkezdtük a néprajzi könyvek gyűjtését.

Pedagógiai elve volt, hogy minden hallgatójában tehetség lappang, s ezt a tehetséget a tanárnak fel kell ismernie, és a felszínre kell hoznia. Oktatómunkájának lényege, hogy tanítványaitól a tanulás, a vizsgákra való felkészülés mellett, a néprajzi kutatásba való bekapcsolódást is megkívánta, s ehhez minden elvi és gyakorlati segítséget megadott.

Tanítványaival az egyetem befejezése után sem szakadt meg kapcsolata. Munkánkat, eredményeinket későbbi munkahelyeinken, a múzeumokban, egyetemeken, kutatóintézetekben is figyelemmel kísérte. Segített minket hazai és külföldi publikációs gondjainkban, a tudományos fokozatok megszerzésénél, külföldi ösztöndíjak odaítélésénél. Fiatal tanítványai számára 1983-ban díjat is alapított. Eredményeinknek őszintén örült, de a munka során elkövetett hibáinkra is felhívta figyelmünket. Nagy örömet okozott nekünk, ha szakmai rendezvényeinken megjelent, ha az általunk szervezett konferenciákon előadást tartott, kiállításainkat megnyitotta vagy az általunk szerkesztett kiadványokba tanulmányt írt.

Gunda Béla nemcsak Debrecenben, hanem Kolozsváron is nevelt tanítványokat, akik ma az erdélyi magyar néprajz klasszikusai. Ha őt esztendőre a sors nem vezérelte volna őt a Kolozsvári Egyetemre, akkor ma nem lenne erdélyi magyar néprajztudomány. Erdély és a moldvai magyarság néprajzát alig ismernénk. Debreceni szemináriumában is gyakran emlékezett Kolozsvárra, ottani tanítványaira, tanártársaira, Szabó T. Anila magyar nyelvész és Tulogdi János geográfus professzorokra, a számára kedves erdélyi tájakra, a Lápos-völgyére, Gyimesre, a Gyalui- és a Radnai-havasokra.

Valamennyiünket örömmel, hálával és tisztelettel tölt el az a tudat, hogy Gunda Béla tanítványai lehettünk. A siker Gunda Béla életében könyvekben, tanulmányokban, előadásokban öltött testet. Hazai és külföldi elismeréseinek, a Ford-ösztöndíjnak, a Herder-díjnak, a Pitré-aranyéremnek, debreceni díszdoktorságának, végül a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választásának nagyon örültünk. Tudtuk, hogy iskolatemető munkásságával valóban megérdemelte az elismerést. Azt is jól tudtuk, hogy

Gunda Béla tudományos fellépésének köszönhetően a magyar néprajzi kutatások az 1930-as évek óta egyre inkább összehangolódtak az európai etnológia fejlődésével, főbb irányzataival. Az ő sokoldalú nemzetközi kapcsolatainak eredménye, hogy a magyar néprajztudomány kilépett korábbi elszigeteltségéből. Az európai néprajz nagy képviselőinek eredményeit, módszereit Gunda Béla elméleti kérdéseket tisztázó, módszereket kereső és bemutató tanulmányaiból ismerhettük meg. Óriási érdeme, hogy a magyar néprajzi kutatás eredményeit be tudta kapcsolni az európai etnológia érrendszerébe. Külföldi útjaink során megbizonyosodhattunk róla, hogy tudományos teljesítményei, nagyszámú idegen nyelvű publikációja, nemzetközi segítőkézsége, szervezőmunkája eredményeként Gunda Béla a második világháborút követő fél évszázad során Európa egyik legismertebb, legnépszerűbb, nemzetközileg legjobban megbecsült néprajztudósa volt. Gunda Béla személye, munkássága a magyar néprajztudomány nemzetközi elismertségéhez óriási mértékben hozzájárult.

Gunda Béla a Sigmund Erixon-i értelemben felfogott európai etnológia első jelentős hazai képviselője, ugyanakkor ő az utolsó magyar néprajztudós, aki nem csupán a magyar és az európai néprajzzal, hanem az Európán kívüli területekkel is foglalkozott. Nagyszerű előadásokat tartott nekünk Afrika, Észak- és Dél-Amerika néprajzáról. Az észak-amerikai indiánok növénytermesztéséről tanulmányt írt.

Hatalmas, megismételhetetlen életművéhez tartozik levelezése is. Kazinczy Ferenc óta a magyar művelődés történetében valószínűleg Gunda Béla írta a legtöbb levelet. Nem csak tanítványaival, hanem szinte valamennyi hazai és külföldi néprajzkutatóval, számos tudóssal, íróval, művésszel levelezett. Leveleivel, tanácsaival, ötleteivel, javaslataival egy hatalmas, képzeletbeli néprajzi szemináriumot irányított, amely most vezető nélkül maradt.

Gunda Béla pontosan hatvan éves tanárság után elment, itt hagyott minket, földi tanítványait. Meggyőződésem, hogy a túlvilágon is néprajzi órákat tart korán elment tanítványainak, Ferenczi Imrének, Ikvai Nándornak, Sztrinkó Istvánnak és Molnár Ágnesnek. Ezen az égi szemináriumon már világos előttük minden olyan kérdés, amelyekkel mi még tovább botladozunk, bajlódunk. Pontosan tudják, hogy milyen korú a regösének, ismerik a moldvai, Szeret menti csángómagyarok eredetét is. Kérjük Professzor Urat, hogy az égi szemináriumából továbbra is kísérelje figyelemmel munkánkat, amellyel, ránk maradt életművéhez igazodva, szeretnénk más tudományokkal együtt népünk boldogulását szolgálni.

Elsősorban ránk, tanítványaira hárul a feladat, hogy Professzor Úr emlékét megőrizzük, és néprajzi törekvéseinek folytatói legyünk.

Lukács László

*Gunda Béla, Kemse, 1935.
(Hajdú Demeter Dénes reprodukciója)*

KÖNYVESPOLC

Ezredvégünk és az önrendelkezés

BEKE GYÖRGY ÉS POMOGÁTS BÉLA
KÖNYVEIRŐL

Térségünk népeinek sorsával, az ezredvég felé haladó magyarság helyzetével több kiadvány is foglalkozik napjainkban. Ezek között Beke György székelyföldi és Pomogáts Béla fővárosi közíróink kiadványai keltették föl leginkább az érdeklődésemet, szerintem ezek a követendő közép-európai út mai irányjelzői. Kiegyensúlyozott, a legjobb nemzeti és európai hagyományok szellemében fogant gondolatosság, Bethlen Gáborra jellemző valóságérzék jellemzi Beke György és Pomogáts Béla írásait. Külön is föl szeretném hívni olvasóim figyelmét mindkét szerző igényes, veretes fogalmazására. A székely Beke soraiban jóval ritkább az idegen szó, mint a budapesti Pomogáts írásaiban, noha utóbbi szerzőnk szinte-szinte törvényszerűen és mindenképpen követésre méltóan meg-megadja az *ideológiai (világnézeti)*, a *modernizáció (megújítás)*, az *integráció (egységesülés)*, a *kommunikáció (közlés)*, az *etatizmus (államközpontúság)* magyar megfelelőit.

A Beke és Pomogáts-köteteket megjelenésük sorrendjében mutatom be:

1. Beke György: *Magyar gondok Erdélyben* (Magvető Bp., 1990. 194 old.). Nem véletlenül ajánlja a szerző e kötetét annak a magyar professzornak, Szabédi Lászlónak, akit a szó legszorosabb értelmében a ceausescui önkény első látványos fellépése (Gh. Gh. Dej közvetlen utasítására) a Bolyai Tudományegyetemmel együtt 1959 februárjában fosztott meg a továbbélés lehetőségétől. Pedig ma már egyre inkább tudjuk (nem csupán érez-

zük!), hogy mártírokat teremteni nem kifizetődő – hiszen minden ártatlanul kioltott ember vére előbb vagy utóbb azt a hatalmat fullasztja meg, mely öns érdekait védve áldozatokat teremt.

Jó ez nekünk, magyaroknak? Teszi fel a kérdést 1989. december 22-én a „román forradalom győzelmeinek reggelén” a szerző, aki Magyarországra való költözése kellős közepén éli meg a bukaresti hatalomszerveződést, melynek során az „aranykor” diktátorát (Orwell 1984-ének hű megvalósítóját) elsöpri a népharag. A válasz: „Az idő tisztázza tényleges erdélyi lehetőségeinket”. A válasz: „szabad könyvet küldöm most haza, szolgálattételre, az anyanyelvért, iskoláért, életért foly harc közkatonájának”.

E reménykeltő bevezető után nyomban a *Nyelvben bijdosás* sötét fejezete következik: a „Nyelvében él a nemzet!” Erdélyben lázítóknak kikiáltott gondolat szellemében, mely itt éppúgy érvényes Aranka Györgyre, a Magyar Tudományos Akadémia marosvásárhelyi elődje megalapítójára, mint Apáczai, a román Gheorghe Lazar, az erdélyi Timotei Cipariu és Szabó T. Attila tudományos teljesítményeire. Egymást erősítik az 1700-as és az 1800-as években a magyar és a román nyelvpolitikai tevékenységek, melyben Beke egy kolozsvári – 1944 március 19. a német megszállás után majdnem elhurcolt – magyartanár, Brüll Emánuel nyelvvelő munkásságát külön kiemeli. (Ő alkotta meg *ottusa és tízpróba* szavainkat.) Ő az, akit az első zsidótörvény idején Szabó T. Attila elsőszülött fiának keresztapjává választott (művel neves nyelvpolitónk a kisebbségi magyarsággal vállalt rokonszenve jelül 1936-ban reformátussá lett).

Ez is a kor erdélyi magyar szellemiségéhez tartozik: a Lepage házaspár és Tamási Áron apósának és anyósának meg-

mentése (a HITEK-es Vita Sándor szíves szóbeli közlése, Mester Miklós helytállása vö. Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén*. Bp., 1982.) A nyelvben és a hitben bujdosók így találhatnak egymásra térben és időben, hiszen a *Tavaszi szél vizet áraszt* népdalunk szülővidékén a moldvai csángók iskoláiban és templomaiban éppen e tévhit nevében törlik el több évszázadig idegen környezetben megőrzött magyar anyanyelvüket. Minden ilyen nyelvcsónkítás előbb a helynevekkel és a történelmi tudat kiiktatásával kezdődik (a földrajz és a történelem – a térben és az időben való kisebbségi tájékozódás „Endlösung”-jával). Ez az örület Nyugaton 1933-1945 között kitombolta magát, s ha kérészerűen vissza-visszatér is, egyre fogy a nemzeti szocializmus híveinek száma – a keresztény értékek már nem bizonyultak ilyen tisztavirág-életűeknek: a római katolikus templom és az állami iskola azonban éppen Moldvában nem a legszebb hagyományai szerint cselekedik – ott anyanyelv-sorvasztó hatása vitathatatlan. Szabó T. Attila hatalmas erdélyi helynévgyűjteményére hivatkozik itt a szerző, mint az utódok számára is követendő példára.

2. Beke György: *Atlantisz harangoz* (Bp., 1993. 203 old.) Még Bukarest környékén is lenne annyi keresnivalónk, mint másnak tájainkon, nem is beszélve a Mikecs László és Domokos Pál Péterföltérképezte, s a nemrég elhunyt Benda Kálmán révén történelmi mélységekben, hitbéli anyanyelvi múltjában is föltárt Csángóország negyedmillió katolikus hívőjéről.

Valamikor a fiatal együtt dolgozott a szüleivel, így tanulta meg a gazdálkodást – s anyanyelvét véle. Ma a gyermekeket túl korán kivesszik a szülők keze alól. „Parasztellenesség érvényesült a RKP politikájában” – panaszolja szerzőnk, s Arany János szülőfalujába visz el bennünket, ahol (s ez jó átlag) 1983-ban 896 lej volt 36 esztendei munka után a nagy magyar költő utódainak nyugdíja (meg néhány kiló gabona). Bizony ez bármennyire furcsa „viszonylag nagy” téesz nyugdíj volt akkor az országban (miközben Elena

asszony arany kilincsei és csapjai érzelhetették külföldi vendégei előtt az „aranykor” ragyogását). 896 lej = cca. 8 dollár, de mindenképpen havi 10 dollár alatt (egy németért a diktátor ekkor 10.000 dollár körül kapott, s kb. 200.000-et adott el így).

Földreformok sorozata csonkította meg az erdélyi nemzeteket, de az erőszakos téeszítés (ott kollektívizálásnak hívják) kihúzta a falvak dolgos népe alól a földet – tömegesen áramlott a magyarság a hegyeken túlra, az Ó-Romániának nevezett havaselvi és moldvai részekre (Erdély városai jórészt „zárt településekké” váltak a magyar etnikum számára). 1989 decembere után biztató jelek is vannak: Kalotaszentkirály a MNB engedélyével arató-cséplőgépet kap ajándékba, s ez szerencsésen át is jut – kisebb körülményeskedéssel – a biharkeresztesi vámon.

Iskoláink: Erdélyben 1911-ben 2813 román iskola volt 3953 tanítóval, azaz 1016 románra egy iskola jutott Erdélyben, Ó-Romániában 1418 lakosra jutott egy iskola. A magyar állam jelentősen támogatja ezen intézményeket. 1934/35-ben 175.000 magyar gyermeknek kellett iskola híján románul tanulnia Erdélyben. A moldvai csángókról itt nem szólunk, náluk már ekkor megszűnt minden anyanyelvű oktatás. A kérdésre nem kisebb művész és tudós figyelt fel, mint Bartók Béla (levelét Domokos Pál, Péter közli nagy zeneszerzőnkéről szóló könyvében). Külön is megszenvedték a magyar anyanyelvű zsidók a Trianont követő nyelvfaló politikát, mely név-, vér- és hittelemzésen alapult, s előrevetítette a több százezres áldozatú moldvai progromok gyakorlatát (vö. Mathias Carp: *Holocaust Romániában*, Bp. 1993). A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem „egyesítés” néven történt fől számolása – Beke György tanúbizonyossága szerint –, Ion Iliescu fiatal pártaktivista részvételével, Ceausescu Nicolae későbbi diktátor irányításával történt 1959 februárjában (Nem tévedés! A jelenlegi román kormányfőről van szó!) Ehhez a szerző csak ezt a megjegyzést teszi hozzá: „Ugyan, miért várhatná el éppen tőle az er-

délyi magyarság, hogy újra engedélyezze a magyar egyetemet?" (Jóval eredményesebb munkássága a „román forradalom hőse”, Tőkés László református püspök lejárataiban – ha kell „önnön egyháza” segédletével.) Pedig: Szabédi László, Csendes Zoltán és Csendes Zoltánné, Tóth Sándor és Nagy Lajos professzorok „öngyilkossága” 1959 februárjában jelzett valamit: azt, hogy vagy Funár-típusú funkcionáriusokkal kell teleltetni a várost, s így lejártni Mátyás király szülővárosát és Nagyszentmiklóst (ahonnan e ceausescui világnéző való), vagy a társ-nemzetek alapvető emberi jogainak megadása révén be lehet kapcsolódni az európai kulturális vérkeringésbe. Önálló magyar egyetem és önálló magyar iskolák – olyan nagy követelés lenne, mikor például az egész észti testvémemzet lélekszáma nem haladja meg az egy milliót? S a legvéresebb szovjet diktatúrában is megvolt mindezen intézményrendszerük, s önálló észti Tudományos Akadémiájuk – anyanyelven észttül! Bizom benne, hogy ezt az ottmaradt oroszok is megkapják – oktatást anyanyelven.

A XX. század a legembertelenebb népgyilkosságok korszaka. A szerző itt föl hívja a figyelmet az 1941 utáni Dnyeszteren túli „hősiességekre” – csupán Odesszában „egyetlen nap alatt 25 000 szovjet állampolgárt” végzett ki a reguláris román hadsereg, s az általuk meggyilkolt zsidóság száma százazrekben mérhető. És mégis 1944 március 19 után megszállott Magyarország szerepelt a párizsi békekínádon „utolsó csatlósként” – sajnos ma is akad olyan magyar közéleti szereplő, aki talán történelmi tájékozatlanságból, talán világnézeti beidegződöttségéből egy követ fúj azokkal, akik a „bűnös nemzet” nem eléggé elítélendő elméletét ápolgatják (amely 1944 őszén csupán a Bácskában fél-százézer magyar életébe került, nem is beszélve a Szibériában éhen halt és megfagyott „bűnös magyar kiskorú leventékről” és olyan magyar polgári foglyokról, akik azt sem tudták, hogyan kell fogni a fegyvert.

Beke György igen ügyel arra, hogy a románok között is megtalálja az igaz barátot (pl. Gelu Pătenau műfordító személyében,

Buracu Oktavian kolozsvári helytállásában), s a magyarok között se kímélje a „sehonnai bitang embert”, aki egy tál lencséért eladná önnön szüleit, testvéreit, barátait. A magyar helytállás kiemelkedő egyénisége Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök, az ökumenia szellemében ezt Tőkés László református és Tempfli József római katolikus püspök folytatja. Ők megtalálják az utat a románság demokratikusan gondolkodó rétegei felé is.

Végezetül idézzük a könyv hátlapján álló sorokat (szerzője, Lenin, ez esetben nem tévedett, sok más jóslatában igen): „...feldarabolták Németországot és Ausztriát (Magyarországot). Megfosztották őket az élet minden lehetőségétől, a gyermekeket éhezésre és éhhalálra kárhoztatták, ez hallatlan béke, rablóbéke volt. Tehát mi voltaképpen a versailles-i szerződés? Hallatlan béke, rablóbéke, amely az emberek tízmillióit, köztük a legcivilizáltabb embereket is rabszolgasorba taszítja. Ez nem béke, ezek olyan feltételek, amelyeket fegyveres útonállók diktálnak a védtelen áldozatnak... Ez az oka annak, hogy az az egész nemzetközi rendszer, az az építmény, amelyet a versailles-i béke tart fenn, vulkánra épül...” Napjainkban ez a „vulkán” Szarajevóban pöfékel. A fogalmazás ugyan szélsőséges, de helytálló.

3. Pomogáts Béla: *Ezredvég* (Bp.-Ungvár, 1993. 77 old.) című munkája Az Erdélyi Szövetség Füzeteiben Köteles Pál: *Ki a babiloni fogságból* címmel megjelent gondolatait követi. Pomogáts szerint „a szovjet kommunista zsarnokság megbukott”, s megindultunk az etnikai küzdelmek mocsarán át az európai egységesülés felé. Közép-Európa így politikai játéktérre vált, s mirajtunk is múlik, hogy „politikai bűnözők kezébe kerül-e a hatalom”? A titkosrendőrségek, kényszer-munkatáborok, a „szavak megtagadásának korát” föl váltja az értelmiség Ige iránti hallatlan felelősségének kora, s ahol túl gyakran hallatszik ismét bármely szavak sablonos ismétlése, ott bizony érdemes kéttelylet közelednünk a képmutató ismételtetések bajnokaihoz, hiszen a „XX. század a hazudozások százada”, az

„erőszakos utópiák és a zsarnoki kollektívizmuskora”. Vissza kell térnünk az Eötvös fölvázolta „polgárisodás korábbi hagyományaihoz”, de nem szabad elhanyagolnunk súlyosan sérült nemzeti azonoság tudatunkat. Szent István intelmei, a Zrínyiek horvát-magyar öntudata a példa. Vagy Damjanich, a magyar és európai szabadságért küzdő mártírtábornokunk, akiktől senki sem kérdezte esetleges szerb származását, de aki jó humorérzékkel közeledett e kényes kérdéshez: egyik, a magyar szabadságharc ellen lázadó rác határőr faluban állítólag azt is kifüggesztette, hogy „utoljára önmagammal is végzek, hogy a szégyenletes fajtából immag se maradjon”. Ezen akasztófahumor jól érzékelteti 1848-1849 valós nemzeti nemzetköziségét, s azt is – mint Zrínyi Péter mondta volt –, lehet valaki jó horvát és jó magyar egyszemélyben. Küzdőszellem és újjítékosság legjobb tulajdonságaink, de a Széchenyi ostromozta „ázsiai tunyaság” is kísért – noha Ázsia ma a világ legerősebben fejlődő térsége hallatlan emberi szívóssággal.

Elvadult pártharcok, atomjaira bomlott társadalom veszélye kísért. A szerző figyelmeztet: a megosztottság elkerülendő, s a szörnyszülött *-izmusok* szerencsétlenséget hozhatnak az egész nemzetre, leginkább a kisebbségi sorba sodródott magyarságra. Nem vagyunk egyedül! És nincs „nagy-magyar” és „kismagyar-út”, hiszen mindenképpen szükség van „nemzeti szolidaritásra, ... a lelki egység” minimumára, hiszen Trianon hatása nem csupán lelki, szellemi, műveltségbeli rombolás, máshittű állampolgárok (zsidók) és bácskai magyarok elleni tömeggyilkosságok, melyek gyökerei 1920 körül keresendők, s lombjai napjaink Szarajevójáig nyúlnak.

Intézményvédelem, áldozatkészség, valós piaci verseny az ezredforduló magyarságának útja. S néven nevezni a bajt: *irtóháború* helyett ne szépitgessük az „*etnikai tisztogatás*” körülírásával, mikor ártatlan családokat üznek el őseik, s maguk házaiból. S azt, amit a szent önrendelkezés szellemében megkap a szlovák,

meg kell kapnia minden ott élő magyarnak. Jobbiztonság vagy elszakadás! Ez itt a tét, s az önrendelkezés, Komárom igaza szlovák nemzeti érdek is egyben: térségünk etno-ökológiai érdeke, ha már a természet sztálini ihletésű bálványja Bősnél megépült: a gabcikováci víziszörny – magyar vízügyi lobbysok asszisztálásával és sügásával. Francois Mitterand szavait idézi a szerző: „e század összes békeszerződése, főleg az 1914-1918-ig tartó háborút követő szerződések ... de ugyanúgy az 1945-ös szerződés is ... mind igazságtalannak voltak. A győztes dicsőségét, hatalomvágyát vagy azonnali érdekeit szolgálták, mindig is figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat”. Ez az 1992. február 29-én elhangzott, s az Erdélyi Magyarság azévi különszámában is közölt nyilatkozat francia szocialista politikus szájából több, mint elgondolkoztató: mérőföldkő – ha irányváltást jelöl. Reméljük Eszék, Kórogy, Dubrovnik, Szarajevó után, Marosvásárhely '90-es véres márciusát követően nem lesz szükségünk újabb tanhelyekre, véres városokra! Tény: politikai szilárdság, nyugalom, konszolidáció elnyomó rendszerben nem lehetséges, azaz nemzeti stratégiánk, s egyben Közép-Európa integrálódása, s fölzárkózása az Európai Unióhoz csak biztos térségben válhat valóra. Márpedig ez minden itt élő nemzet elemei érdeke.

4. Beke György: *A lándzsa hegye* (utószó gyanánt Farkas Árpád, *A Beke György-jelenség*, Bp.-Ungvár, 1993. 77 old.) az értelmiség 1983-1990 közötti romániai kiszolgáltatottságát úgy mutatja be nekünk, hogy önnön sorsát, s Észak-Erdély 1944 késő ősze utáni politikai kiszolgáltatottságát is jól érzékelteti. Azt, amit Szarajevó baltával lefejezett székegyeci érezhettek '44-es utolsó útjuk előtt (erről igen tisztességesen megírja véleményét Titus Popovici a *Străinul* Az idegen című könyvében). Hasonlatos ez a bácskai vérbosszúhoz – arról azonban tudomásom szerint csak hallgatnak szerbül – noha Matuska Márton: *A megtorlás napjai* címmel (Újvidék-Szabadka) 1991-

ben megjelentette az emberiség elleni ötödik évtizedig elhallgatott bűnökét. 1981 végén Beke *Hajnal-ház kapuja* címen érinti a székelyföldi magyar gyilkolást, mely egyszerű magyar földműves áldozatokat követelt. A Budapest rendelte 5.000 példányt (közös könyvkiadás keretében) ekkor letilják – talán Illyés Gyula ihlette cselekedeteiket: „*nacionalista az, aki jogot sért, nemzeti az, aki jogot véd...*” ez ijeszthette meg a bukaresti pártapparátus ügynökeit. Túlságosan is magukra értették. A szerző hozzáállására jellemző az, amit Mihail Beniuc román író-akadémikusról mond: „berozsdásodott társadalmi nézeteket vallott és a Ceausescu-kultusz egyik előénekese lett, de magyar ügyekben mindig tisztességesnek mutatkozott”. Elmondja szerzőnknek, mi az elene való vád: „befeketi Romániát” – vagyis nem a székely polgári lakosságot gyilkoló vaskardisták (akik magukat Maniu-gárdistáknak álcázzák) feketítik be az országot, hanem az az áldozat népéhez tartozó közíró, aki szóvá teszi. 1983-ban egy ilyen vád majdnem-halál, azaz szívinfarktus, melyből szerzőnk a *Boltívek teherbírása* című kötetének megjelenése és Méliusz József kedves levele hozza vissza az életbe, s Kolozsvárra borjúmáli családi házába. Ekkor azonban innen is, onnan is a cenzorok ki-kiemelik a Beke-könyvről írott, s kiszedett ismertetéseket a lapból, vagy – mint Lászlóffy Csaba recenzióját a Dolgozó Nő című lapban – a felismerhetőségig megcsonkítják.

Azán megjelenik a mai Vatra szellemi előkészítőjének, Ion Lăncrănjannak hírhedt Erdély-ferdítő könyve, „múltunk és jelenünk minden fordulatát sötét erők románellenes, sőt emberellenes cselekményeiként tüntetve fel”. Gondolatainak magyar kilincselője Koppándi Sándor. Eszmetársa Gheorghe Rotărescu Szatmár megyei szekus, azaz ávós tisztje románul terjeszt (csak románoknak!) brossúrárt a *Boltívek teherbírása* magyar történelmi szemlélete ellen. A Kriterion kiadó számára az 1984-es esztendő (Domokos Géza Beke Györgyhöz írott levelének tanúsága szerint) különösen keményen indult: „Nagyszámú

bizottság olvassa könyveinket”, s dorgálja a lektorokat nyakra-főre. Ekkor állítják le az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár V. kötetének szedési munkálatait, s a *Boltívek teherbírása* című kötet „*alapvető célzatát nacionalistának, sőt sovínisztának minősítette*”, hiszen „*egy 404 oldalas kötetben nem hivatkozik egyébre, csak az anyanyelvre és megőrzésének lehetőségeire*”. Így válik a vádló Rotărescu őrnagy önnön szavai révén önmaga vádlójává. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy Beke Györgynek (s ezt meg is írja!) jóindulatú román barátai hívják föl figyelmét őrnagyuk „nemzeti túlbuzgóságára”.

Azon is főlháborodik a volt titkosügynök, hogy szerzőnk Kölcsey mellszobrát is látni szeretné a szatmári református templom mellett, és nem csupán az emléktáblát a szödemeteri szülőházán (Beke megjegyzi: igen, mert az bizony ott állott a Lăncos templom mellett Szatmárnémetiben. Furcsa kifogás, hogy a szerző *Alföldnek* nevezi az *Alföldet*, s nem a Címpieből fordítja Mezőségnek, s *Havasalföldet* ír *Muténia* helyett. Rotărescu átirná az egész magyar helynévanyagot, s pillanatnyi politikai ízlése szerint dobálózna többszáz éves magyar-, román- és szász-lakosságunk révén közösen használt, több évszázados neveinkkel. E valós kontinuitás nincs ínyére, legendákon nevelkedett agya nem fogadja be közös múltunk értékeit.

Mikor Szabó T. Attila professzort a Magyar Tudományos Akadémia 1979-ben tiszteletbeli tagjává választja, a kolozsvári Tribuna című hetilap cikket kér Édesapámról Beke György tollából. Cikkét megírja, de sohasem jelenik meg, mert (az egyik szerkesztő elszólása szerint) „*ők Szabó T. Attilát elvont nyelvésznek képzeltek el, nem az erdélyi magyar múlt bűvárlójának*”.

Egy írószövetségi díj odaítélésének, majd felsőbb utasításra („Elena asszony” jóvá nem hagyása), elvetése kálváriáját követi szerzőnk önnön bőrén nyomon. Dulea művelődési konifeus szájából aztán elhangzik: „Bekétől és Bekéről semmi szín alatt nem szabad közölni semmit”. A

lándzsa hegye élő húsba döf. De Beke lándzsája mögött román írók is felsorakoznak, olyanok mint Mircea Dinescu és Dan Desliu. „Itt már rég nemcsak rólad, személyedről és a könyvedről van szó, Gyurikám” – mondja szerzőnknek Domokos Géza, a Kriterion karakán igazgatója. Megszólal a Szabad Európa Rádió is. Juhász László hangja, mely a könyvbetiltásokról a müncheni *Új Látóhatárban* is megjelenik, Czine Mihály, Kulcsár Katalin, Görömbei András és Pomogáts Béla állanak mellé, Szöcs Géza pedig a párizsi Magyar Füzetekben is közli *Beadványát* Rota*rescu ellen a „nyugalmazott állampéldem alezredes... megdöbbentő képet nyújt egyes belügyi tisztek világnézetéről, ítélőképességéről és indulatairól”.

Lélegzetvételnyi szünet következik. A recsegő-ropogó rendszert meglepi a sok nyilvánosság, s a nyugati visszhang. Néhány megtépázott cikk megjelenik. 1984-ben pedig budapesti tévébeszélgetés. Újabb botrány: „*magas szinten adott előzetes engedély kellett volna*”. Nem román-magyar ellentét alakul így ki, hanem az „aranykor” kiszolgálói, magyar bestiói, ügynökei és magyar és román közírók, demokratikus beállítottságú tollforgatók között folyik a küzdelem. Találónan összegzi a dolog lényegét Stefan Augustin Doinas: „Ha Romániának vitája támad Magyarországgal, ne az erdélyi magyar írókon álljon bosszút.” E könyv jól érzékelteti a balkáni hazudozások Központi Bizottsági hangulatát Bukarestben, az 1980-as évek közepén, melybe a hatalom 38000 ártatlanul meggyilkolt mármarosi zsidó emléktábláját is belekeveri. Domokos Géza kimondja nyíltan, hogy az ügy hátterében a román nacionalizmus van. Az „aranykor” csúcsán teszi ezt a jó magyar könyvek kiadói igazgatója: Domokos Géza! Nem kis polgári bátorság (majdnem vakmerőséget írtam) kell ehhez, olyan országban, ahol – mint Gyergyóban –, vérebbekkel falatják fel a kellemetlen áldozatot.

Sokmindent lehet egy-egy „aranykorban” élő karakán román író személyre vetni, de azt nem, hogy veszélyhelyzetben nem állott magyar író társ mellé. Sok

ilyen fölemelő, hitet adó példát említ szerzőnk, s azt is: ő vált a hatalommal szembeszegülő lándzsa hegyévé. Kevésbé hízogően nyilatkozik szerzőnk Hajdú Győzőről, aki 16 gépelt oldalnyi följelentést készített a *Boltívek teherbírása* ellen, s csatolja hozzá útlevelekérését maga és felesége számára Budapestre. És ekkor Gelu Pa*teanu (avagy Gyalu – ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Román Filológiai Tanszékén Budapestre menekülve a posztkommunista újvilágból) Beke melletti kiállását Máktörő című karcolatának lefordításával és a román Csillag/Steaua-ban való közlésével hangsúlyozza. A román fordító akkor áll üldözött magyar író társ mellé, amikor a magyar Hajdú föl-följelentgeti (ez lett volna az ára a több évtizedes Igaz Szó-béli főszerkesztői állásának?)

5. Beke György: *Egyetlen út: az önrendelkezés* (Bp. – Ungvár, 1993. 75. old.) A szerző és Pomogáts Béla szerkesztette az Erdélyi Szövetség Füzetei sorozat 3. számaként megjelent kötet az Interjúk és dokumentumok alcímet viseli. Duray Miklós felvidéki, Dupka György kárpátaljai, Percze Ferenc bácskai, Tőkés László és Borbély Imre erdélyi közéleti személyiségekkel beszélgetett el az interjúk készítője. A fenti politikusokat főleg a magyar önkormányzatok kialakításának lehetőségeiről kérdezi Beke György, de Ukrajna esetében a magyar autonóm körzetről is beszámol: 1991. december 1-jén a beregszászi járás határain belül népszavazáson megszületik a magyar autonóm körzet.

A körzet szabad gazdasági és kulturális kapcsolatokat tart fenn a Magyar Köztársasággal, s elismerik a magyar nyelv egyenrangú, hivatalos állami nyelvként való használatát. S még arról is rendelkezik a törvény, hogy „A helyi önkormányzat pénzügyi-gazdasági alapjait a föld, annak méhe, a vizek, az erdők, a növény- és állatvilág képezik.”

Nem véletlen, hogy ilyen törvény után Magyarország aláírta Ukrajnával a két állam jogi viszonyát európai keretekben rendező szerződést. A távolabbi jövő, s

nem csupán az ezredvég dönti el, hogy hasonló szerződések megszületnek-e Romániával, Szerbiával és Szlovákiával is, vagy mint az erdélyi Magyar Autonóm Tartomány (csupán nevében az önrendelkezésre utaló) tiszavirág életű emlékével maradunk századunkban. Az európai politikatörténet arra int bennünket, hogy a legszilárdabb államok azok, amelyek – mint Helvetia és Suomi – nemcsak könyvlatkoztatják, hanem a gyakorlatba is átültetik az önrendelkezés elvét. A bizánci „demokráciák” kora elmúlt – s ha ezt nem vesszük idejében észre, egykönnyen a Bizánci Birodalom sorsára juthatnak.

Szabó T. Ádám

Magyar Katolikus Lexikon

(I. kötet A-Bor)

A Szent István Társulat az 1850-es években indította el első adattárként és kézikönyvként az *Egyetemes magyar Enciklopédiát*, és 13 kötetének megjelentése csaknem 20 esztendő telt igénybe. A P. Bangha Béla SJ által kiadott *Katolikus Lexikon* kötetei az 1930-as években jelentek meg, és utóbb többéves antikváriumi előjegyzés mellett sem lehetett beszerezni. A vallásos kultúrát elnyomó szocializmus évtizedei után, egyfelől fokozott érdeklődés, másfelől a vallási és egyházi ismeretek széleskörű hiányossága figyelhető meg. Ezért a Szent István Társulat Könyvkiadó már 1980-ban elhatározta a Magyar Katolikus Lexikon megjelentetését. Az ismeretek hasonló jellegű szintézisét jelentő, már folyamatban lévő összefoglalások nem biztattak egyszerű és gyors megoldással. Például a néprajztudomány területén a Magyar Néprajzi Atlasz munkálatai már az 1930-as évek végén, majd az 1950-es évek közepén ismét megkezdődtek, a publikációk megjelentetésére azonban csak több, mint 3 évtized múltán került sor. Vagy utalhatunk egy másik vállalkozás, az Új Magyarország Néprajza elkészítésének elhúzóására is. Ennek előkészítő munkálatai már az 1940-es évek második felében elkezdőd-

tek, 1955-ben 1966-ban és 1975-ben újabb és újabb nekibuzdulások következtek, mégis a nyolc kötet közül az első kiadása csak 1988-ban, majd az 1990-es évek elején valósult meg. Hasonlóan alakult ez más szakterületeken is. Például az Új Magyar Tájszótár megalkotását már 1949-1950-ben célul tűzték ki, első kötete azonban csak az 1970-es évek végén, a második pedig majdnem egy újabb évtized múltán jelent csak meg. Közélebbi párhuzamként utalhatunk az 1953 óta készülő Magyar Nagylexikon kudarcosorozatára, első kötetének teljes negyven évet követő megjelenésére.

Ilyen körülmények között a kiadó először az 1950-1960-as évekbeli német vallási lexikon anyagának átültetésére és magyar vonatkozásokkal való kiegészítésére gondolt. Azonban a két nemzeti kultúra eltérései, a fordítási problémák stb. folytán hamar kiderült ezen út járhatatlansága. A Társaság végül úgy döntött, hogy az ezer éves magyar katolicizmusra és ezzel együtt a nemzeti történelemre koncentrál, és vállalja az egyetemes magyarság számára egy új magyar katolikus lexikon készítését. E felfogásban 1983-ban kezdődött újra a munka, és az első kötet tíz év múlva történő kiadása a fenti példák tükrében sikeres ütemezésnek tekinthető.

Az egyetemes szócikkek közlésmódját igen korrektnek találtuk, amely nem értékel és nem sugall sajátos szempontok szerint, hanem tényeket közöl intézményekről, vallásokról, a világegyházról, eszmékről, személyekről és települési kategóriákról, mindezzel elősegítve a pontos megismerést. Ehhez szemléletes példaként utalhatunk a közelmúlt törvényalkotási folyamatában is érzékeny kérdésként jelentkező *abortusz* szócikkére. A megnevezés magyar nyelvi változatainak felsorolása mellett a szó etimológiájával és általános jelentésének meghatározásával kezdődik az ismertetés. Majd a fogalom erkölcsi szempontból történő osztályozása következik, amelynél a katolikus erkölcsstan szerint nem a spontán, nem is az orvosi-etikai kérdést jelentő

közvetett művi abortusz az egyént, nemzetet és emberiséget érintő egyik leg súlyosabb erkölcsi kérdés, hanem a magzat megölését célzó közvetlen művi abortusz. Ennek értelmezésekor a szerző teljes mértékben a racionalitás talaján ismerteti az egyházi álláspontot, utalván különböző államok eltérő fölfogására, és módszeres tárgyilagossággal számbavéve az egyházi tanítást ellenző érveket és indítékokat is. Külön pontban található a téma történeti áttekintése, a vonatkozó egyháztörténeti dokumentumok számbavétele. Újabb pont foglalkozik a magyarországi helyzet nyomkövetésével, főként az egyházi és polgári törvénykezés története oldaláról. E pont végezetül összefoglalót ad a *magzati élet védelméről* szóló 1992. évi LXXIX. törvényről. Összehasonlító adatok találhatóak táblázatos formában a magyar gyakorlatról és a világ különböző országaiban végzett abortuszok számáról.

Vallásföldrajzi téren Európa országai részletes bemutatásra kerülnek, a nem európai országokról főleg a misszionálás szempontja szerint szól ismertetés. Térképek találhatóak a föld országainak püspökségeiről, és a magyarországi esperesi kerületekről. Honismereti szempontból is igen jelentős, hogy a történeti Magyarország összes vármegyéje, vidéke és plébániahelye ismertetésre kerül, sőt a Kárpátokon túli moldvai magyarság jelentősebb településeiről is szólnak a szerzők. Ez utóbbi téren a lexikon-műfajban föltétlen hiánypótló szócikkek találhatóak. Például a Prut és a Szeret folyó között található, egykor magyar többségű moldvai Bârlad várost a korábbi lexikonok – Révai, Új Magyar, stb. – nem ismertetik, a Magyar Katolikus Lexikonban viszont a többi magyar vonatkozású moldvai településsel együtt, tömör, adatgazdag leírás található róla! Ezek az ismertetések nagyban hozzájárulhatnak, hogy a magyar kulturális közéletben sokáig feledett, majd inkább csak kuriózumként megjelent csángó magyarságról alkotott kép a fontosságának megfelelő helyre kerüljön. A tömörség mellett is kirajzolódik a szócikkek közül a csángó magyar népcsoport

nemzetiségi létéért folytatott történelmi drámája. A csaknem azonos időben megjelent Magyar Nagylexikon már szintén hasonló részletességgel sorolja föl a magyar vonatkozású moldvai településeket. A kettőt összehasonlítva az látható, hogy a Magyar Katolikus Lexikon e témáról szóló szócikkei adatgazdagabbak, rendre utalnak a foglalkozási viszonyokra is, és a moldvai magyarság történelmi sorskérdései hangsúlyosabb szempontként szerepelnek.

A lexikonban a vallás széles értelemben való fölfogását nemcsak a nemzeti identitással összefüggő jellemzők figyelembevételével mutatja, hanem az életmód és a kultúra számos más területeinek megjelenítése is. Így a történelem általában erőteljes hangsúlya mellett külön szócikkekre is utalhatunk („balkáni magyar hadjáratok” stb.). A népi vallásosság és általánosabban is a néprajz megfelelő teret kap az egyes szócikkek sorában („aratókoszori”, „archaikus népi imádságok”, „Babba-Mária”, „babona”, „Bagó Márton” nyomdász, „Bakkuszjárás” stb.). Az általános érdeklődés szempontjából lényegesebb filozófiai, lélektani fogalmak tisztázására szintén sor kerül, és a vallásos szimbólumként is jelentkező, különféle szavak sokasága olvasható címszövekként (bagoly, aratás, arc, arckép, stb.). Ezek mellett a legkülönbözőbb területek is szóba kerülnek, a jogtudománytól az egészségügyön át egészen az egyes hossz- és ürmértékekig.

Nem túlzás, hogy a Lexikon mindenki számára hasznos ismereteket és eligazítást nyújt, és az idegen szavakat kerülő, közérthető fogalmazása a könyvet akár az általános iskola tanulói számára is érthetővé teszi, vagy a határon túli honfitársaink számára, akiket körülményeik idegen nyelvű iskolába kényszerítettek.

Limbacher Gábor

BALÁZS ÁDÁM – ZIKA KLÁRA:

Virrasztó fenyevesek

Ruffy Péter bevezetőjét 1989. augusztus 31-én keltezte, tehát még a „forradalom”

előtt, mint ahogy a riportok egy részét is korábban írták, amint az olvasó a szövegből kikövetkeztethet.

Valamennyi riport tulajdonképpen egy-egy honismereti tanulmány, melyek a szerzők ismereteiről éppen úgy tanúskodnak mint arról, hogy az eddigi forrásokból nemcsak merítettek, hanem újakat is felfedeztek. Minderre Erdélyhez fűződő kapcsolatuk is predestinálja őket. Erről Ruffy Péter a következőket írja: „Itthon vannak Budapesten, de otthon Nagyváradon, Bánffyhunyadon, Nagyenyeden, a magyar nyelv legszebb ágacskája alatt, a Székelyföldön is. Zika Klárát gyermekeskorban az anyai nagypapa meséi, mondái, legendái melengették és nevelték, s az anyai nagyanya erdélyi étkei táplálták mind a mai napig. Balázs Ádám Erdély valamikori vezető színművészt, a váradi, a kolozsvári teátrumok, a pesti Nemzeti későbbi tagját, Balázs Samut, a néhány esztendeje körünkben eltávozott művészt, szeretheti és tisztelheti édesapjában és keresheti meg a családi szülőház hűlt helyét a félig már lerombolt, egykori váradi Sztaroveczki utcában.”

A könyv három részre tagozódik. Az első Gyulai Pál egy költeményének címét viseli: *Kéklő hegvek alján*. Mindjárt az első fejezetből megtudjuk, hogy mennyi történelmi és magyar szellemi kincset őriz Nagyvárad, a Pece-parti Párizs vagy szebben mondva a Körös-parti Athén. De már mindjárt Kalotaszegre vezet útnak, hogy Gyarmathy Zsigánéval találkozzunk, aki az *írásost* világhódító útjára elindította. Máris, a református templomban, Tordán hallgathatjuk az ígét, majd Oltszakadátton figyelmeztet bennünket az evangélikus pap: *Ha tudod, holnap meghalsz, még ma ültess el egy diófát*. Koltón mindig újabb Petőfi-émlékek kerülnek elő. *1847. IX. 26-án kereszteltem Sebestyén Györgynek és Sebestyén Juliának 25-én született gyermekét, Katát. Keresztatya tek. Petőfi Sándor úr és hitvese Szendrey Júlia úrasznony. Vincze Péter pap*. Kézdivásárhely után, Marosvásárhely következik, hogy rövidesen Máramarosszigetre érkezzünk, melynek lakosságából egy évszázaddal

előtt 60 % a magyar, a többi zsidó és román; ma 30 % magyar, de zsidót egyáltalán nem tartanak nyilván.

A második rész Adyt idézi: *Séta bölcsőhelyem körül*. Nagyenyeden Vita Zsigmond kalauzol bennünket, akinek Móricz Zsigmond és Györfly István volt a példaképe. Majd ellátogatunk Nagyszentmiklóásra, Bartók Béla szülővárosába, ahol édesapja, id. Bartók Béla, a gazdasági iskola igazgatója 33 éves korában már elhunyt, unokája ifj. Bartók Béla 84 éves korában hagyott itt bennünket. Zágónban (Háromszék) Mikes Kelemen emlékeit keressük és találjuk meg. A székely Benedek Elek Kisbaconban élt és sírja is itt domborodik, a századfordulón emelt kúriája zarándokhellyé vált, éppen úgy mint Farkaslaka (Udvarhelyszék), ahol megállunk Tamási Áron sírjánál. Magam is találkoztam *Szülőföldem* című könyvének azzal a részletével, mely a temetőt írja le s egyik könyvemben éppen ezt a részt, mint legjellemzőbbet közöltem.

Az utolsó fejezet Kányádi Sándor versét idézi, melyet Kós Károly arcképe alá írt:

*Falak omolhatnak,
kövek is vészhatnak,
magaslik, nem porlad
a megtartó példa...*

Kós Károlyt követi Marosi Ildikó, Süttő András, Kallós Zoltán, Vékás Domokos, Illyés Endre, Tőkés László. Kallós Zoltán kolozsvári lakása valóságos néprajzi múzeum. Erről írja Balázs Ádám: „Tucatnyi látogatásom közül jól emlékszem a legelsőre, mert éppen Lőrincze Lajos és Szabó T. Attila professzorok gyönyörködtek a lájbikban és bujkákban, a katrincákban és nyakravalókban. Legutóbb pedig – kicsit jelképes, jellemző véletlen – éppen egy magyarországi román falu, Méhkerék tancosai voltak a vendégei”.

A könyv felvillantott néhány gondolata, idézete elegendőnek látszik annak bizonyítására, hogy aki Erdély magyarsága története, népi hagyományai iránt érdeklődik, annak ezt a könyvet át kell tanulmányoznia. (Akadémiai, 1994.)

Balassa Iván

BENCSIK JÁNOS:

Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században

A kötet Viga Gyula szerkesztésében, Történelmi és néprajzi tanulmányok alcímmel és a három érintett megye, egy város múzeuma és az önkormányzatok támogatásával, Orosz István és Fehér József bevezetőjével jelent meg.

A bevezetők írói Bencsik János személyében néprajzot tanult, hallgatott, iskolai tanárból – kis múzeumokat felvirágoztató, rendező néprajzossá, múzeumigazgatóvá vált kutatót mutatnak be. Bencsik János tudja és önérzetesen vállalja helyét a néprajzkutatók társadalmában. A „leíró”, a „krónikás” szerepe az övé, ahogy – a Fehér József-készítette beszélgetésben – fogalmaz. A kötet íróját 60. születésnapján köszöntő kiadvány munkáinak bibliográfiáját is tartalmazza. Eszerint első írása 1962-ben Tiszacsegén berendezett ház bemutatása, 1969-től, következő írása megjelenésétől folyamatosan publikál. Írásaiban a közéleti muzeológus és a következetes kutató felváltva van jelen.

A szerkesztő a 360 oldalas kötetet három nagy fejezetre tagolja. Az első fejezet a Tisza-mente és a Hajdúság, a második Nemzetiségek Békés-Csanádban és a harmadik Tokaj-Hegyalja címet viseli. Az elsőben a címben jelzett tájról és településekről készült írások kerültek. A szerző a nevezett helyek földrajzi helyzetéből és kultúrájából adódó alapkérdéseket vizsgál. Ilyen például a tiszai halászhoz kötődő helynevek vizsgálata.

A Nemzetiségek Békés-Csanádban című fejezet első részében 1-1 német, szerb, román és cigány népeiséggel, kultúrával foglalkozó tanulmány szerepel, amellyel a táj, a közigazgatási egység nemzeti-etnikai sokszínűségét jelzi. A fejezet második felében Battonya, egy etnikailag, vallásilag összetett mezőváros társadalmát, gazdálkodását és népi táplálkozását írja le. Az Összegzés és tanulságok című zárórészben a statisztikák elemzése közben a török után újratelepülő Alföld kultúrájának értelmezéséről a következő-

ket állapítja meg: bárholonnan, bármilyen nemzetiségűek érkeztek erre a vidékre, kultúrájuk az ember és természeti környezete kölcsönhatásában alakult ki, melynek eredményeként nem lehet vita az átadás-átvétel.

A harmadik rész a 10 év óta kutatott táj, Tokaj-Hegyalja XVIII. századi társadalmának levéltári források feltárásával készült rajza. Tokaj egy XVIII. századi bortermelő, iparosodó és kereskedő mezőváros, ahol az osztályok, rétegek és csoportok (ahogy a szerző meghatározza) átmenetet jelentenek a gyakran felekezetet is jelző nemzetiségi csoportok és feudális osztályok között. Ugyanakkor itt példaként a nemzetiségek közül kiemelve a görögöket, Bencsik János vizsgálata során megállapítja, hogy nem jelentenek homogén társadalmi réteget. Három csoportjukat, a nemeseket, a helyi lakos kereskedőket és a vándor vásárlókat különíti el. A vizsgálat, a forrás adta időpontban a tárgyalt rétegeket, csoportokat földrajzi, történelmi-társadalmi mozgásukból kiemeli, majd oda vissza is helyezi.

A harmadik fejezet levéltári források felhasználásával készült. A szerző forrásanyaga gazdag, változatos, egyúttal jól tájékozódik, feldolgozásra váró témákat jelez. Magának és másoknak is kedvet csinál hasonló munkához.

A forrásaiban és tematikailag és így a feldolgozás módjában is változatos kötet egy vidéki, kisvárosi múzeumban dolgozó néprajzkutató munkásságának keresztmetszetét, vázlatát adja. Szolgálhat és szolgáljon hasonló helyzetű kollegáknak munkájuk közben például!

Szücs Judit

SZATHIMÁRYNÉ VIZY ZSUZSA:

Emlékeim töredékei¹

A magyar városok közül Sopron vonult be a köztudatba „a hűség városa”-ként;

¹ Szathimáryné Vizy Zsuzsa: Emlékeim töredékei. A Lakitelek Alapítvány és a Balassagyarmat Város Önkormányzatának támogatásával kiadta a szerző. Novitas-B Kiadó. 1994. 100 old.

kevesebb szó esett s csak időszakonként Balassagyarmat népakaratának fegyveres kinyilvánításáról, az 1919-es ún. „cseh kivételről”, amelynek 1994. januárjában emléktábla (vissza)állításával ünnepelték 75. évfordulóját, annak, hogy a helyi polgárság, katonaság, vasutasok, tanárok, diákok, postások szembeszálltak a betolakodókkal, kezükbe vették a város sorsát s fegyveresen védték meg a magyar országhoz való tartozásukat. 1994. január 29-én Balassagyarmat képviselőtestülete „a város idegen elnyomás alóli felszabadításában vállalt kiemelkedő szerepéért, az 1919. január 29-i harcok idején tanúsított hősiességéért” a harcokat vezető Vízzy Zsigmond egykori honvédtiszt részére posztumusz díszpolgári címet adományozott. A végvári szellemiséget és hazafiságot oly erőteljesen továbbörökítő Balassagyarmaton nemrég (1993-ban) utcát is neveztek el róla.

Az a helytörténeti forrásértékű könyv, amelyet a fenti legendás hős leánya rendező családtörténetként-önéletrásként adott ki, Nógrád megye egykori székhelyének huszadik századi történetébe, eseményeibe nyújt betekintést. Sőt, múlt századi családi emlékiratok segítségével – melyek talán a város szülötte, Nagy Iván kisugárzó hatásától sem mentesen keletkeztek –, fényképek, levelek felhasználásával az emlékezet jóval messzebbre tekint vissza.

A személyes hangvételű, olvasmányos könyv viszonylag egységes társadalmi rétegről – a történelmi középosztályról, előbb nemesi, majd a polgárosodás következtében középosztálybeli családokról – közvetít ismereteket: megtudhatja belőle az érdeklődő olvasó és a társadalomkutató, miként éltek, éreztek, cselekedtek ezek az emberek, milyen értékekhez igazodtak, miként írták be nevüket szűkebb környezetük történelmébe. A szerző a családi eseményeket, sorsokat mindvégig a haza, az ország sorsával kapcsolatban idézi föl. A leglényegesebb közös vonás, amit nemzedékről-nemzedékre örökítenek át, és a család számos jeles alakjának rendkívüli vagy hétköznapi tetteiből kisugárzik, a természetesen megélt magyarságtudat és a hazaszeretet, a hazáért, a szülőhelyért való tenniakarás, akár harcban

katonatisztként, akár a középosztály „civil” pályáin: orvosként, papként, mérnökként.

A valóságírodalomra jellemző stílus meggyőzően járul hozzá, hogy az olvasó rokonszenvvel kíséje ennek az egyik ágában a Felvidékről, a másikának Erdélyből származó családnak az első, majd a második világháborúban, az azt követő években átélt történetét. Az önéletrő alakja tetterős, kivételes egyéniséget sejtet. Családtörténet-íráshoz módszertanilag egyéni megoldást, ugyanakkor szórakoztató formát választott. A valóságos irodalom eszközein kívül más eljárások bevetésére is törekszik.

Az emlékezés „csapdái”, a megszépítő elmélázást magabiztosan kerülő írás szándékát a család, a gyökerek, az ősök életének-fontosságának tudata vezérelte, a megörökítés egyúttal Balassagyarmat helytörténeti irodalmát gazdagítja.

Demeter Zayzon Mária

Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből¹

Mint arról a bizottság elnöke, Gráfik Imre *Magyarságkutatás a regionalitás jegyében* című bevezető tanulmányában beszámol, e megyében már az 1980-as évek közepétől kiemelten foglalkoztak a nemzetiségek, így a burgenlandi és szlovéniai magyarság történetével is.

Kerecsényi Edit *Radamos benépesedése, gazdasági és társadalmi viszonyai a XVIII-XIX. században* című munkájában egy 1920 óta Szlovéniához tartozó falu helyzetét vizsgálja. A lakosság száma 1800-ig általában egyenletesen emelkedett. Az új betelepülők elsősorban az erdőirtásból szereztek maguknak termőföldet, és összehasonlítva a környék egyéb településeivel (Bánuta, Göntérháza, Kámaháza, Dobronak) viszonylag nagy volt az iparlól, főként a fazekas mesterségből élők aránya is. 1769-ben Mária Terézia úrbéri rendeletét végrehajtották, és a falu árendás szerződést kötött az urasággal. Az átlagos teleknagyság 0,65, de

² Szerk.: Gráfik Imre. *Teleki László Alapítvány*. Budapest, 1994. (A Magyarországi Magyarok Könyvtára XIV.) 186 old.

még a beteltek között is nagyok voltak az eltérések. 1805 körül majd az 1830-as években újabb regulációt hajtottak végre. A II. József-féle népszámlálás idején a településen 379, 1870-ben 395 fő lakott, majd gyors növekedés következtében 1890-ig 625-re nőtt a népesség száma.

M. Kozár Mária *Kölcsönhatások* című tanulmányában a magyar-szlovén határ menti vidékek kiutatónak dolgozatait elemzi, kiemelve a két nép kultúrájában található közös elemeket. Magyar elemek voltak a szlovén anyagi kultúrában a kerített ház, a nülipános és ácsolt láda, az aratókoszorú, a gulyás, a paprikás, némely viseletdarabok; a folklórban pedig a betlehemezés, a gergelyjárás, Mátyás király alakja, a vőfélyversek stb. A magyarok vették át a szlovének kemenceformáit, az emeletes kátsut, a szobákban lévő tvegfestményeket, a hajdinatormesztrést, a kása ételeket stb. Az egymásra hatás a középkortól kezdve kölcsönös volt, de ez nemcsak a különböző nemzetiségű lakosságának, hanem a földrajzi környezetnek is tulajdonítható, különösen az anyagi kultúra vonatkozásában.

Pivar Ella *Köt. a legkisebb szlovéniai magyar falu* című dolgozatában egy halászatból élő, Mura-menti településről ír, mely a magyar Gyertyános és Kapca, valamint a szlovén Ilotiza és a horvát Marof közt fekszik. 1378-ban Ribichi, majd 1405-ben Halászház néven említik. Középkori neve tehát ez ősi mesterségre utal. A falut a törökök 1600 körül elpusztították, majd 1693-tól Köt néven ismét szerepel az egyházi forrásokban. A XVIII. században végrehajtott úrbírórendezés szerint a falu gazdái jórészt fél és negyed telkekkel rendelkeztek, majd a jobbágyfelszabadítás után, a XIX. század második felétől átlag 7,8 hold jutott egy háztartásra. A tehetősebb gazdák a hiányzó földterületet az Eszterházy birtokhoz tartozó muraközi falvakban vásárlással pótolták, míg a legszegényebbek aratáskor vagy más alkalmakkor vállalt idénymunkával egészítették ki jövedelmüket. Sok család kivándorolt a századfordulón Amerikába. A trianoni békeszerződés értelmében Köt először Horvátországhoz majd Szlovéniához került. Mivel az 1923-1924. évi földreform során csak

a szlovén nemzetiségűek kaphattak földet, sokan szlovénnek vallották magukat, és gyermekeiket is szlovén iskolába írták. A két világháború között ismét jelentős volt a kivándorlás, majd 1945 után elsősorban az értelmiség hagyta el a falut. A szerző megállapításai szerint a köti lakosság kultúrája két elemből, a hetési magyar és a szláv hagyományokból tevődik össze. Jellemzőes a nők öltözködése, akik közül az idősebbek még e század elején is viselték az ún. *pacsat*.

A kötet utolsó részében Varga Sándor *A zsidók története a lendvai közösségben 1773-1944 között* című tanulmányát olvashatjuk. Előjáróban részletesen leírja, hogy az első zsidók Mária Terézia uralkodása alatt, 1773-ban jelentek meg a környéken, majd számuk II. József türelmi rendelete következtében növekedett. Az első telepések kézművességgel foglalkoztak, mégpedig a céhes mesterek által nem kedvelt szakmákban. 1860-tól mind több család a kereskedelembe lépett. A járásba telepedett zsidók nagyobb része Lendván lett otthonra. 1933-tól a zsidóellenesség a Muravidéken is megjelent, majd 1941 után a magyarországi vonatkozó törvények itt is érvényesek voltak. 1944-ben a vidékről 220 személyt deportáltak, akik közül csak 18 tért haza.

A dolgozat második részében megismerkedhetünk a zsidók különböző kulturális és egyéb létesítményeivel: a lendvai iskolával, az egyházi közösséggel, a nőegylettel, a temetővel stb.

Dóka Klára

HORVÁTI ANTAL:

A moldvai katolikusok ősei³

Ma már magyarságismereti evidencia, hogy az örómániai Moldva római katolikus lakossága, a csángó népközösség a magyar etnikum többszörösen is kisebbségbe került része. Többszörösen, hiszen a csángók soha nem éltek a magyar államiság keretein belül, sosem használhatták teljes szabadsággal anyanyelvüket, néhány esztendő kivételével

³ *Horváth Antal*: Strămoșii catoliciilor din Moldova. Sfântu Gheorghe, 1994. Tri-sedes Press SA, 134 p.

magyar oktatásban sem lehetett részük, még a Teremtőt sem imádhatták a maguk nyelvén. De aini számunkra evidencia, nem az a román államalkotó többségi nemzet, s talán még a csángók egy, anyanyelvét és nemzeti identitástudatát veszített része előtt sem. Ezért van óriási jelentősége annak, ha Romániában román nyelven jelenik meg olyan fölvilágosító, ismeretterjesztő munka, amely – szemben az ottani hivatalos és kötelező fölfogással – rámutat az adatok történelmi tényekre, a hiteles forrásokra, bizonyítandó, hogy Moldova katolikusai nem elmagyarosodott románok, hanem őseik földjén élő magyarok. Ez a cél vezette *Horváth Antal* lujzikalugari születésű, jelenleg Csíkszentdomokoson szolgáló római katolikus lelkészt, hogy *Strămosii catolicilor din Moldova* (A moldvai katolikusok ősei) címmel román nyelvű szövegyűjteményt állítson össze a XIII–XVIII. század határolta időtartomány csángókra vonatkozó dokumentumaiból, amelyek egybehangzón igazolják az említett helyzetet.

A szerző 1960-tól – a házkutatások fenyegetettségében – szinte konspirációs módon gyűjtötte, jegyzetelte a számára elérhető forrásokat, tehát, levéltári kutatások lehetőségének híján a nyomtatásban valaha is kiadott kútírókat. A filológiai kérdésekben nyilvánvalóan amatőrnek mondható lelkész vállalkozása kezdetekor igen jó érzékkel rájött két dologra: egyfelől, hogy ne ő maga beszélje el a csángó nép történelmét, mert elfogultsággal lenne vádolható; másfelől, hogy ne elsősorban magyar kutatóktól való forrásokat idézzon, mert újra csak vád érhetné tendenciózussága miatt. Horváth Antal tehát a kelet-közép-európai történelem, egyháztörténelem és művelődéstörténet jól ismert vagy névtelen, de mindenképpen „idegen” szemlélőit fedezte föl maga számára, az ő elfogulatlanak mondható munkáikból idéz. Első számú tájékoztatósi pontja a *Călători străini despre Țările Române* (Idegen utazók a román országokról, Bukarest, 1968-1983) című nyolckötetes forráskiadvány volt, amelyről lehetetlen a magyarság iránti elfogultságot föltételezni. A további román, illetve erdélyi szász, holland, horvát forráskiadványok mellett a kérdéskör ma-

gyar nyelvű dokumentációjának csupán a legfontosabbjait használta föl: *Domokos Pál Péter* „...Édes hazámnak akartam szolgálni...” (Bp. 1979) című kötetét, *Lukács Pál* összeállítását, a *XV. századi pápák okleveleit* (Bp. 1938) és *Benda Kálmán* nélkülözhetetlen munkáját, a *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706* (Bp. 1989) két kötetét. A források lelőhelyeként megadott jegyzetekből egyértelműen kiviláglik, hogy az összeállító a román történelmi román kutatói által publikált szövegeket részesítette előnyben: *Hurmuzaki, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, Hașdeu, Călinescu, Romul Căndea* szövegkiadásait. Ők az elmúlt évszázadban behatóan foglalkoztak a román fejedelemségek és az itt élő népek történetével, s maguk is bőséggel merítettek az e tájakon járt szerzetesek, misszionáriusok, utazók, politikusok, követek írásos anyagaiból, leveleikből, feljegyzéseikből, naplójukból, úti jelentéseikből és persze az oklevelekből.

A XIII. századtól, tehát a mi históriánk felől tekintve *II. András* és *IV. Béla* uralkodásától a XVIII. század elejéig, a Rákóczi-szabadságharc kitörését megelőző esztendőig terjed az az időtartomány, amelyből a források kikerültek, s amelyek román fordításban a kötetben – időrendbe sorolva – megjelennek, szám szerint összesen 92. Az eredeti dokumentumok szerzői ebből az öt évszázadból zömkel egyházi személyiségek (*János domonkos szerzetes* a XV. századból, *Ryza* baiai püspök, *Marchiai Jakab* nuncius, *Lépes György* gyulafehérvári püspök, *Giulio Mancinelli* és *Johannes Küntig* jezsuita misszionáriusok, *Giovanni Battista Bandini* érsek levelei, jelenrései, hivatalos vagy magánérdeklői elbeszélései) voltak, de mellettük és később számos világi eredetű dokumentum (pl. *Beisius János*, a szász humanista *Johann Sommer*, XVI. századi magyar zsoldosok, *Francesco Pastis* utazó írása) szerepel a válogatásban. Ezek forrásértéke, történelmi jelentősége kétségbevonhatatlan, mert számos pontos adatot tartalmaznak a moldvai településeken élő népességről.

A források szinte kizárólag magyar személynéveket említenek. Ilyen tekintetben mindennél sokatmondóbb az 58. számú do-

kumentum, *Marcus Bandinus* érsek listája a moldvai katolikus lakosságú helységekről, amely később *Bandinus Kódex* néven vált ismertté és becses kútfővé. Ennek szemelvényei mind a helységnevek, mind a személynévek tekintetében meggyőzően tanúskodnak a mellett, hogy Nyugat-Moldva lakosságának tekintélyes része a XVII. század derekán magyar volt. Az itt számba vett három település – Gorzafalvától Jászvásárig, Csöböröcsöktől Hídegkútig, Románvásártól Forrófalváig – igen jelentős magyar népességgel bírt, hiszen a katolikus családok kizárólag magyar vezetéknevet viseltek. De legalább ilyen meggyőző az a követi levél, amit *H. Rákóczi György* embere állított össze, s amely a moldvai helynevek magyar megfelelőit is tartalmazza, hasonlóképpen *Casimirus Domokos* erdélyi ferences Pozsonyban megszerkesztett jelentéséhez, amelyben felsorolja a moldvai katolikus plébániákat – a települések magyar elnevezéseit is használva.

A szöveggyűjtemény kilencvenkét, időrendbe sorolt szemelvénye bizonyító tényező annak számára, aki nem előfeltételekkel, prekoncepciókkal közelít a csángó-kérdéshez. Adatolt igazolása az egyik legjelentősebb csángó-kutató, Domokos Pál Péter 1988-ban magnóra mondott vélekedésének: „A csángó kérdés: politikum. Egy ország titka. Moldvában már annak kezdete óta élnek magyarok, s Magyarországról folyamatosan újabb és újabb magyar csoportok érkeztek. Tehát a magyarság Moldvában mindig jelen volt. Az állam úgy tekintett rájuk, mintha nem léteznének. Teljesen jogfosztottan éltek, bándinnak (betolakodó, hazátlan) nevezték őket.” (Az én Erdélyem. Bp. 1988.)

Az összeállító Horváth Antal – követve eredeti elvét – maga nem vállalkozik véleménymondásra, következtetések levonására, még vázlatosan sem foglalja össze a moldvai magyarok történetét, hagyja a dokumentumokat „beszélni”. Kötete előszavának legterjedelmesebb része is mentegetőzés, amelynek summázata talán ez a mondat lehetne: „Az akartam, hogy Isten előtt és a jóhiszemű emberek előtt az igazságot szolgáljam, hazugság nélkül,

szeretetben és kölcsönös tiszteletben”. Voltaképp egyetlen ponton tér el vállalkozása tartózkodást parancsoló elgondolásától, akkor, amikor a „csángó” szó etimológiájára utal. Horváth Antal szerint újkeletű kifejezésről van szó, s itt hivatkozik a *Dictionarul limbii române moderne* (A modern román nyelv szótára, Bukarest, 1958) című kézikönyvre, amely a „ceangăi” szót ekképp definiálja: „személy, aki része a XIII. századi Bákóvidéki magyarságnak”. A forrásokban először a XV. században jelent meg ez az elnevezés, és általában mások használták a moldvai magyar katolikusokra, és nem azok önmagukra. Az is tudott, hogy a mai csángók egyszerűen katolikusként határozzák meg magukat.

Horváth Antal tiszteletre méltó és követendő példát állító munkája természetesen korántsem olyan gazdag, mint az általa is főlhasznált Moldvai csángó-magyar okmánytár – de nem is azzal az ambícióval készült, hogy teljeskörűen fölgyűjtse a moldvai magyarság írott forrásanyagát. E kis kiadvány nem is olyan filológiai igényességű, hogy ne lehetne benne könyvészeti, oklevéltani pontatlanságot, illetve elírást találni – ám éppen nem szakemberek számára készült. Továbbá a hazai olvasó számára vajmi kevésbé vonzó, hogy a szemelvények román fordításának szerepelnek benne – azonban e kiadvány bevallottan a román ajkú érdeklődőkhöz szól. Románokhoz, akik nem elégszenek meg a rendszeremlegesen következetes, hivatalos „történetírás” bizonyítékokkal alátámasztatlan állításaival, frázisaival; valamint a nyelvtől megfosztott, önazonosságtudatában megcsorbított csángókhöz, akik iskolák hiányában nem tudnak anyanyelvükön írni és olvasni, és akiknek közösségi erejéből csak arra telik, hogy őrizzék őseik római katolikus hitét, s akikben – talán sok ilyen könyv hatására – föltámad a vágy: őszintén szembenézni a múlttal. Nem a nekik tulajdonítottal, hanem őseikével.

Mezey László Miklós

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Anti Szabó János: Így volt, hogy volt... Emlékképek a gödöllői kastélyról. Bp., Céger K., 1994. 28 old.

Barta Boldizsár: Rövid chronika. Hasnomás kiad. Szeged, Barnaföldi Gábor, 1994. 84 old.

Betlehem és karácsonyfadiszek mézeskalácsból. Gödöllői Művelődési Központ, 1992.

Botlik József: Eltévedt mezsgyékövek. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez (1918-1993). Bp., Hatodik Síp Alapítvány-Új mandátum Kvk., 1994. 343 old.

Cigány néprajzi tanulmányok – Studies in Roma (Gipsy) Ethnography. (szerk. Barna Gábor). Salgótarján, Mikszáth K., 1993. (*Cigány néprajzi tanulmányok.*)

1. köt. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században. 1993. 272 old.

Csekme István: A Marosvásárhelyi református temető 1988-ban. I. köt. Marosvásárhely, 1994. 181 old.

Demeter Zayzon Mária: A budapesti népesség nemzetiségi etnikai arculata. Honos népcsoportok és bevándorlók. A Humanitas Civitatis Alapítvány támogatásával. Szerzői kiadás. Bp., 1994. 192 old.

Ék Erzsébet: Magyarországi viseletek. A honfoglalástól napjainkig. Bp., Litoria K., 1994. 160 old.

Erdélyi népi kerámia (katalógus) Szolnok, 1993. 21 old.

Fábián Imre: Találós mesék – találós kérdések – mesetalányok. Nagyvárad, Litterátor Kvk., 1994. 155 old.

Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig. Egy botra rótt középkori székely kalendárium és egyéb

rovásírásos nyelvemlékeink. Lakitelek, Antológia K., 1994. 420 old.

Für Lajos: Jobbágyföld-parasztföld. Bp., Püski K., 1994. 383 old.

Geertz, Clifford: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. (*Századvég könyvtár. Antropológia.*) Bp., Századvég K., 1994. 405 old.

Gerő János: Évezredek üzenete. Miért vagyunk magyarok? Bp., Zrínyi K., 1994. 117 old.

Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. (*A gróf Klebelsberg Kuno alapítvány füzetek 1. száma*) Bp., 1994. 91 old.

Gunda Béla: Hagyomány és európai-ság. (*Értekezések, emlékezések*) Bp., Akad. K., 67 old.

Gyöngyössy János: Székely templom-erődök. 2. kiad. Csíkszereda, Szerzői kiadás – Corvina Könyvpostá, 1994. 101 old.

Henkey Gyula: Őscink nyomában. A magyarság etnikai embertani képe. (*Magunk keresése.*) Bp., Magyarság és Európa K., 1993. 156 old.

Herczeg Mihály: Hódmezővásárhelyi parasztételek. Hódmezővásárhely. Megyei Jogú Önkormányzat, 1994. 158 old.

Hofer Tamás – Fél Edit: Magyar népművészet. Bp., Corvina K., 1994. 208 old.

Honismereti Hírmondó. A Pest Megyei Honismereti Egyesület Tájékoztatója. XXII. Országos Honismereti Akadémia Vác 1994. VII. 4.-VII. 8-ig. (1994. 2. évf. 1. szám) 11 old.

Hoppál Mihály: Sámánok. Lelkek és jelképek. Bp., Helikon K., 1994. 189 old.

Így látnak Kodályt. (Szerk. Bónis Ferenc). Bp., Püski K., 1994. 443 old.

Jung Károly: Őrszerek könyve. Szent levelek, golyó ellen védő imádságok, amulettek a magyar néphagyományban. Újvidék, Forum Kvk. 1994. 134 old.

Kánaáni történetek. Önéletrajzok, vallomások. Újvidék, Forum Kvk. 1994. 187 old.

Kádár Gyula: Háromszék oktatási intézeteinek története. Scribae Kádár, 1994. 62 old.

Kézművesség. Kézikönyv gyerekek, tanítóknak. Magyar Iparművészeti Főiskola, Bp., 1993. 176 old.

Kovács Bálint: Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon. Magyar Népfőiskolai Társaság, Püski Kiad., 1994. 202 old.

Kovács Endre: Földművelés egy bácskai magyar faluban. Mikcs Kiadó, Budapest 1993. 219 old.

Kovács Károly: „Helytörténeti dolgozatok Poroszló község néprajzi hagyományából.

A tartalomról:

Hogyan lettem a néprajzi hagyományok gyűjtője, kutatója? A népszokások poroszlói változatai, Poroszlói egyesületek, intézmények története; A poroszlói Református Egyházközség 400 éve; A poroszlói kisbirtokos parasztság története; A paraszti kisipar Poroszlón (a Néprajzi dolgozatok Heves megyéből című kiadványból, 39-56. o.); Visszaemlékezés az 1942-43-as Don menti harcokról eseményekre.

Kulin Ferenc: A tét. Interjúk, esszék a nemzetről és a rendszerváltásról. Bp., Bagolyvár Kvk., 1994. 330 old.

Lőrincz Sándor: Jelenlét. Kaposvár, Megyei és Városi Könyvtár, 1994. 300 old.

Magyar királyok és hősök arcképcsarnoka. Hasonmás kiad. Bp., Kassák L., 1994.

3. Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban. I. 1994. 294 old.

Magyar László: Életek, iratok – iratok,

életek. Egy levéltáros írásából. Újvidék, Forum Kvk. 1994. 147 old.

A magyar nemzet története. (Szerk. Szilágyi Sándor) Hasonmás kiad. Bp., Kassák K., 1994.

1. köt. Magyarország a kiralyság megalapításáig. 1994. 400 old.

Magyar történeti kronológia 1971-1990. (A függelékben 1992-ig) (Összeáll. Seifert Tibor). Bp., IKVA Kvk., 1994. 176 old.

Mándoky Kongur István: A kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag, 1993. 193 old.

Máramarosi Iza: Paskándi Géza. A történész széljegyzetei. Bp. – Ungvár, Primor-Intermix, 1994. 168 old.

A Marosvásárhelyi Református Kollegium diáksága 1653-1848. (Szerk. Font Zsuzsa). (Fontes Rerum Scholasticarum.) Szeged, József Attila Tudományegyetem régi magyar irodalmi tanszéke. 1994. 480 old.

Matuska Márton: Hazánk, a mostoha. Újvidék–Bp., Magyar Szó–Püski K., 1994. 132 old.

Miklós Tamás P.: Révfülöp történeti kronológiája 1211-1943. (Révfülöpi Honismereti Füzetek 1.) (Kiegészítve a középkori Ecsér település adataival) Révfülöp, 1994. 86 old.

Móser Zoltán: Jeles ünnepek. Bp., Fekete Sas K., 1994. 190 old.

Művelődés. Közművelődési folyóirat (Szerk. Gábor Dénes). XLVI. évf. 3. (1994. március) Cluj, Red. „Művelődés”, 1994. 48 old.

A tartalomról:

A folyóirat jelen száma a romániai magyar műemlékvédelemmel foglalkozik. Szerepel még a kötetben Kós Károly írása a csángó konyha felépítéséről és jellegzetességeiről, valamint Kossuth Lajos 1883. március 31-én írt levele a kolozsvári törvényhozásról.

„Nem engedi Isten, hogy elveszej-
szenek”. Moldvai magyar életképek. Val-
lásos és világi szövegek, Kolozsvár, 1993.
31 old.

Nemeskürty István: Hunok és ma-
gyarok. Bp., Szabad Tér K., 1993. 48 old.

Népfőiskola és önkormányzat.
(*Népfőiskolai Kiskönyvtár*) Magyar Népfő-
iskolai Társaság 1994. 126 old.

**Néprajzi tanulmányok Ikvai Nán-
dor emlékére I-II. köt.** (*Studia*
Comitatensia 23.) Szentendre, 1994.
(Szerk.: Novák László)

I. köt.: 632 old.

A tartalomból:

Bodó Sándor: Emlékmorzsák Ikvai
Nándorról. Ajánlás; **Bódi Erzsébet:** A népi
empíria egyik kísérlete; **Nagy Varga Vera:**
Benedek Péter gyűjteménye a Kossuth
Múzeumban (néprajzi forráselemzés);
Zomborka Márta: Tragor Ignác munkás-
ságának néprajzi vonatkozásai; **Viga Gyu-
la:** A Felföld népi műveltségének ökoló-
giai feltételeiről; **Sztrinkó István:** Paraszti
tájalakító tevékenység a Duna-Tisza kö-
zén. (vázlat); **Hoffmann Tamás:** Erdő és
kultúrtáj – Európai vázlat; **Dinnyés István:**
XIII. századi ház a tápiógyörgyei lílike-
parton; **Sabján Tibor:** Gondolatok az alföldi
tüzelők történetéhez; **Fejér Gábor:**
Az apátfalvi festő asztaloság kialakulásá-
nak kérdése; **K. Csilléry Klára:** Néhány
adalék az ácsolt gabonás ládák középkori
történetéhez; **K. Csilléry Klára:** Adatok az
asztalszék múltja továbbélése kérdéséhez;
Novák László: Szabadalmas mezővárosok
az Alföldön; **Bakó Ferenc:** Kompolt köz-
ség településnéprajzának vázlata; **Bagu
Balázs:** Bernece és Baráti a középkorban;
Tari Edit: Sírok a határon. Középkori ha-
tárjelek Cegléd és vidékén; **Asztalos Ist-
ván:** Határhasználatok Iklandon a XVIII.
század közepén; **T. Bereczki Ibolya:**
Vezensy határhasználat a XVIII-XIX. szá-
zadban; **Mesterházy Károly:** Pénzekkel
keltezett későcsászárkori eszközelet
Hajdúnánás-tedejről; **Topál Judit:** Vasesz-
közök a szentendrei római villából; **Simon
László:** Középkori vaseszközök Nagykö-

rősről; **Bellon Tibor:** A Nagykunság föld-
művelő gazdálkodása a XVIII-XIX. szá-
zadban; **P. Madar Ilona:** Alsó-Garam
mente földművelése; **Orosz István:** A
dinnyés kertekről; **S. Lackovits Emőke:**
Gazdasági naplótöredék a háromszéki
Esztelneken; **Balassa Iván:** Az ásó és a
vele végzett munka Magyarországon; **P.
Madar Ilona:** Gazdasági eszközök az
abonyi Falumúzeumban; **Novák László:**
Adatok a Sövidék határhasználatához és
hagyományos paraszti gazdálkodásához
(sarlós aratás) Parajdról; **Szilágyi Miklós:**
Az aratógépek az alföldi paraszti gazdál-
kodásokban; **Lukács László:** A szekérrrel
nyomtatás területi elterjedéséhez; **Páll Ist-
ván:** Gabonásvermek az Észak-Tiszán-
túlon a XVII-XIX. században; **Selmeczi
Kovács Attila:** A tök termesztése Magya-
rországon; **Balanyi Béla:** A nagykőrösi
szőlő-, gyümölcs-és zöldségtermesztés
múltja; **Bencsik János:** A szőlő monokul-
túra kiépülésének évtizedei Tokajban; **Su-
rányi Dezső:** Az ugyeri eperfák. Egy elfe-
lejtett gyümölcsstermelő faj termesztési
hagyományai; **Petercsák Tivadar:** A fa az
Északi-Középhegység paraszti gazdasága-
iban; **Paládi Kovács Attila:** Szlovák falvak
széngazdálkodása Pest megyében és az
északi-Középhegységben.

II. köt.: 549 old.

A tartalomból:

Novák László: A jószágállomány fajtaöss-
zetételének változásai a XVIII-XIX. szá-
zadban és a XX. század első felében;
Halász Péter: A ló és szarvasmarha gaz-
dasági jelentősége a moldvai magyarok-
nál; **S. Lackovits Emőke:** A juhtej feldolgo-
zása Esztelneken; **Lábadi Károly:** Ártéri
halászat a Drávaszögben; **Kotics József:**
Méhészet és paraszti életmód; **Csoma
Zsigmond:** Kertészeti vásártípusok a Kár-
pát-medencében (XVIII-XIX. század);
Füvessy Anikó: A tiszafüredi cserépedé-
nyek értékesítése a XVIII-XIX. század-
ban); **Kocsis Gyula:** Molnárok és malom-
birtokosok a XIX. században Ceglédn;
Gunda Béla: A teherhordóeszközök nép-
rajzához; **Hála József:** Emberi erővel
mozgatott kerek és csúszó járművek
Peröcsényben; **Liszka József:** Adalékok a

hátikosárra vonatkozó ismereteinkhez; *Pap István*: Szállítás, anyagmozgatás és eszközei Nagykőrösön (adatközlés); *Gráfik Imre*: Levéltári forrás a népi hajózás kutatásában; *Farkas Péter*: Néprajzi vonatkozások a múlt századi nagykőrösi sajtóban; *N. Berezsnai Ilona – Novák László*: Nagykőrös népelete a századforduló idején; *Kodolányi János*: Uráli nyelvű vadászok Észak-Euráziában; *Szabó László*: Család-, üzem- és munkaszervezet Kecelen a XIX. század végén és a XX. század elején; *Szabó István*: Egy alföldi falu – Kecel – társadalmának rétegződése a XX. században a népi megítélések tükrében; *Zakariás Erzsébet*: Asszony munkák Erdőfülében; *Szenti Tibor*: A nő szerepe a dél-alföldi betyárvilágban; *Bódi Zsuzsanna*: A Pest megyei cigányok 1768. évi összeírása; *Gulyás Éva*: A nagykunsági református eklézsiák XVIII. századi anyakönyveinek ábrázolásai; *Bárh János*: XVIII. századi parasztabrázolás egy összeírás hátlapján; *Molnár Hajdú Margit*: Nagytarcsai kötények; *Flórián Mária*: Hálórulha – gyászruha; *Ujváry Zoltán*: Interetnikus kapcsolat vagy asszimiláció?; *Hoppál Mihály*: A hagyomány szava; *Szabadfalvi József*: A tudós méhész alakja a magyar néphagyományban; *Sándor Mihályné*: A varázskör Berettyóújfaluban; *Pozsony Ferenc*: Húsvéti határkerülés Felsőháromszéken és történeti előzményei Erdélyben; *Fügedi Márta – Dobrossy István*: A kender és len szerepe a XVII-XIX. századi népi gyógyító gyakorlatban; *Ikvai Enikő*: Petőháza népeletéből és hagyományvilágából; *Ikvainé Sándor Ildikó*: A lakodalom előkészületei Petőházán; *H. Bathó Edit*: Adatok a Tápió-mente lakodalmi szokásaihoz.

Pannón enciklopédia. A magyarság kézikönyve. (Szerk. Halmos Ferenc). Bp., Pannon Kvk., 1993. 632 old.

Pap Gábor: Jött éve csodáknak. A magyar csillagmitoszi hagyomány élő Attilája. Bp., Szabad Tér K., 1993. 72 old.

Péter László: Szőregi délutánok. Írások Szegedről. Bp., Püski K., 1994. 486 old.

Polgárdy Géza: Tündöklő szellemek. Szerzői Kiad. Bp., 1993. 196 old.

Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Magyar Művelődési Intézet. Bp., 1994. 424 old.

Sokseviccs Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. (*Népek hazája*) Bp., Bereményi Kvk., 1994. 355 old.

Somogyi Honismeret. 1994/1. Kiad.: Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár 1994. 128 old.

A tartalomból:

Deák Varga Dénes: Milyen volt Kaposvár a XVII. században?; Troszt Tibor: A rekrutáktól – Angyal Bandérig; Fekete László: Feljegyzések az 1803. évi iskolai helyzetről (Forrásközlés); Deák Varga József: Krónikás történetek a régi Nagybjomból; Horváth József: A Csokonai-hagyomány ápolása Csurgón; Marek János: Egy belügyminiszteri leirat ürügyén; Fülöp László: Ritka és értékes vezetéknevek a Kapos-völgyében; Király Lajos: Nyelv földrajzi vizsgálatok a Zselicben; Király Lajos: Az ígezés; Király Lajos: „Elmöntünk a jávóshó”; Pacsuné Fodor Sára: A palotai meszesek somogyi kapcsolatai, emlékei; Bokus Beáta: Ünnepeink; Bóra Ferenc: A költő barátja és támogatója (235 éve született Sárközy István); Bodó Imre: Iskolaépítő, tevékeny szakember... (Nagyváthy János); Sipos Csaba: 135 éve született Vikár Béla; Horváth János: 125 éve született Kunffy Lajos; Horváth Aladár: Budapest-Balatonlelle-Lengyeltői; Matyikó Sebestyén József: Honfoglalás a Balatonnál.

Szász Béla: A hunok története. Attila nagykirály. Hasonmás kiad. Bp., Szabad Tér K., 1994. 681 old.

Szatmári diákok 1610-1852. (Szerk. Dományházi Edit, Font Zsuzsa, Latzkovits Miklós, Pintér Gábor). (*Fontes rerum Scholasticarum.*) Szeged, József Attila Tudományegyetem régi magyar irodalmi tanszéke, 1994. 350 old.

Szőke Domokos: Nemzet, középosztály, reform. Debrecen, Csokonai K., 1994. 182 old.

Tarics Péter: Magyaroként a Felvidéken, 1918-1993. Bp., Püski K., 1994. 359 old.

Tanulmányok 1993/1. Kölcsey Ferenc református Tanítóképző Főiskola, Debrecen, 1993.

A tartalomról:

Süli-Zakar Istvánné: A környezetvédelemre való nevelés lehetőségei egy általános iskola fakultáció keretében; *Nádasi Lajos:* Fejlődéslélektani és szociálpolitikai törvényszerűségek vizsgálata és elemzése a mozgásos játékokban; *Szőke Szilvia:* Számítás-technika általános iskolában; *Jagusztimné Ujvári Klára:* A tanítói képességek intenzív fejlesztésének programjáról; *Pinczésiné Palásthy Ildikó:* A tanítói képességfejlesztési kísérlet vizsgálata; *Pappné Vencsellői Klára:* Az ének-zene tantárgypedagógia tanításának néhány kérdése, problémája; *Vidáné Nagy Emese:* A 3 éves család-gyermek- és ifjúságvédelem speciálkollégium tapasztalatai a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán; *Varga Gábor:* Erdélyi iskolai évkönyveink bibliográfiája (1962-1918).

Tóth József: Tapolcai zsidóság vázlatos története és szerepe a város életében. Tapolca, 1994. 72 old.

Történeti bibliográfia. 1991. Bp., História-MTA Történettudományi Intézete, (*História Könyvtár. Bibliográfiák.*) 1994. 108 old.

Történeti bibliográfia. 1992. Bp., História-MTA Történettudományi Intézete, (*História Könyvtár. Bibliográfiák.*) 1994. 135 old.

Trugly Sándor: Griffek és oroszlánok népe. (A Komárom-hajógyári avar temető Mikulás Cervenansky fotóival) Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1994. 80 old.

Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. 2. kiad. (Vasvári Pál Társaság füzetei) Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1994. 390 old.

Váczy Péter: A magyar történelem korai századaiból. Bp., História-MTA Történettudományi Intézete, (*História Könyvtár. Monográfiák.*) 1994. 184 old.

Zelnik József: Vissza az ünnephez. Bp., Pesti Szalon K., 1994. 228 old.

A Honismeret 1994. XXII. évfolyamának tartalomjegyzéke

Barsi Ernő: Néprajztanítás az általános iskolában 6/13

Halász Péter: Ifjúság és honismeret 6/3

Kaczián János: Általános iskolás szakkör a levéltárban 6/16

Kálmán Attila: A Nemzeti Alaptanterv és a honismeret 6/8

Kanyar József: A honismeret nemzeti elkötelezettsége 4/3

A nemzetiségi honismeret törvényi adottságai 5/3

ÉVFORDULÓK

Baják László: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés emlékezete 6/19

Baják László: Kossuth Lajos temetése 2/10

Balassa Irán: Erdős Kamill 70. születésnapjára 5/12

Erdélyi Péter: Kossuth és a csongrádi örökváltás 2/6

Dr. Fenyvesi László: „Vitéz Kinizsinek hírért hallottatok-e” 1/3

Jankus Gyula: A párkányi csata emlékére 2/21

Kálmán Gyula: Száz éve született Mészáros Kálmán 3/22

Kálmán Gyula: Száz esztendeje született Kántor Sándor 5/9

Lukács László: Az első Szent István napi körmenet emléke 4/10

Lukács László: Világos után 4/20

Mezey László Miklós: A Honismereti Évfordulónaptára 1995. 5/87

Nádasy Lajos: Táncz Menyhért és a pálos iskoladráma 1/13

Nagy Balázs: Benkő József székely polihisztor 6/27

Sári Katalin: A Szent Korona zománcképei - festményeken.

Beszélgetés Nyári Éva festőművésszel 4/11

Oláh András: Görgey és a váci nyilatkozat 3/3

Oláh András: Kézy László nemzetiségi őrnagy emlékezete (1794-1854) 1/16

Pásztor Emil: Kossuth Lajos Csongrádon 2/3

Püster János: 125 éves született Ambrózy-Migazzi István 3/27

Rozsonits Géza: Szent István kultusza Soporonban és kőrnyékén 4/8

Sári Katalin: A szent Korona - az állam jelképe. Beszélgetés

Kállay István történészprofesszorral és Kardos József egyetemi docenssel 4/5

Sári Katalin: „En lettem az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője”

Beszélgetés Vörös Vince kisgazdapárti politikussal. 6/22

Selmeczi Korács Attila: Százhetvenöt éve született Reguly Antal 4/13

Szabó Lajos II.: Száz éve állították Siómaroson a világ első köztéri Kossuth szobrát 5/7

Szabó Sándor: Bajza József emlékműzeum 5/15

Szöllősy Tibor: A szabadságharc emléke Técsőn 4/16

Szűcs Ernő: Ötven éve pusztult el Debrecen külső ispotályi temploma 4/22

Tóth József: Kossuth emléktűrák 2/13

Vigh Károly: A német megszállás alternatíváiról 2/15

Zomborka Márta: Tragor Ignác, a váci múzeumalapító 3/19

HAGYOMÁNY

Bocz Péter: Bocskay István végrendelete egy 1790-ben kiadott könyvben 3/41

Boldizsár Zeyk Imre: Szászfenes múltjából 2/34

Demény István Pál: A világfa 4/30

Domonkos László: Beszélgetés dr. Füzes Endrével a Szabadtéri

Néprajzi Múzeum főigazgatójával 2/22

Egey Tibor: Pest megye megújított címere 3/49

Fabian Ernő: Jókai és Mikszáth Illyefalván 1/28

Fodor István Ferenc: Országgyűlési követválasztás a fászságban 1865-ben 5/25

Galambos Sándor: Kunszentmiklós társadalma, 1920-1940 2/36

Györgyi Erzsébet: A játék változása 4/26

Halász Péter: „Játék és hagyomány”

Beszélgetés Téglás Dezsőné cigándi óvónővel. 1/43

Hála József: Egy borsónyi búcsújáró hely: a hont-csitári Kutyka 3/49

Herceg János: Zombor és szellemi vidéke 2/40

Iránszék Melis Katalin: Középkori faluásatások a dél-pesti határban és a Csepel - szigeten 3/36

Kanyar József: Honismereti oktatásunk múltja és jelene 6/31

Kerekgvártó Mihály: A herlányi gejzír 2/43
Dr. Knézy Judit: Néprajzi eredmények és fel-
adatok Somogyban 1/32

Dr. Kolta László: Perczel Mór diákévei 2/30
Kourád László: A medinai olvasókör emlékei
5/28

Kővári Klára: Néhány őskori temető Pest me-
gyében 3/32

Krupa András: Haan Lajos és Békéscsaba nép-
rajza 5/16

Krupa András: Szlovák betlehemesek 6/33

Miklós Zsuzsa: Várak a Börzsönyben 3/38

Oláh András: Dorgay Károly honvédszázados
2/27

Oláh Sándor: Egy homoródalmási cigánycsa-
ládáról 5/20

Papp Izabella: Popovics József karcagi görög
pap síremléke 4/37

Silling István: Békavár. Egy elfelejtett bácskai
vár nyomairól 1/24

Szöllősy Tibor: Kölcsönösen tisztelve csúfolták
egymást 1/40

Vékonyné Vadász Éva: Őskori lelőhelyek
Szigetszentmiklós határában 3/34

EMLÉKEZZÜNK

Filzes Miklós: „Sváb kulákok” 5/38

Mezősi József: „Féltünk nagyon féltünk”.
Beszélgetés Murvai Antalné Kövesdi
Máriával 1/46

Némethi Gábor: Hatvani vérfürdő 1919-ben 4/5
7

Sári Katalin: „Hagytak élni” Beszélgetés Dr.
Zsóke Pállal, a Magyar Köztársaság
Érdemrend tisztikeresztje kitüntetettjével.
3/84

Szabó T. Ádám: „Vigyázó szemetek Párizsra
vessétek”

Beszélgetés Dr. Benda Kálmánal a Károli
Gáspár református Egyetem rektorával
4/47

Tófalvi Zoltán: Bánság - az „igéret földje?”
5/30

SORSKÉRDÉSEK

GábnelAndrás: Magyarok a Nagy-Szamos völ-
gyében 6/39

Iliász István: A reformkori rendi országgyűlé-
sektől a szabadon választott parlamentig
2/44

Kerecsényi Edit: Lendva-vidéki magyar kiván-
dorlók 4/37

Sylvester Lajos: „Kovács - Újsütetű kenyérhez”
Beszélgetés Kató Béla református lelkész-
szel 2/52

Szűts László: A diákok nyelvéről 3/51

Tóbiás Áron: „Szabadon szolgál a szellem” Be-
szélgetés Keresztury Dezsővel. 6/45

TERMÉS

Balázs János: A halmágyi templom 1/64

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kárpátalja szabad-
közművességéről 5/60

Binder Pál: Szamosköz István Szeben ostrom-
máról 2/59

Bódi Zsuzsanna: A gyermek munkára nevelé-
se egy szegkovács községben 5/58

Bódi Zsuzsanna: Üdvözlési formák két oláh
cigány közösségben 1/57

Demeter Zayzon Mária: Sajátos nemzetiségi
életkeretek Budapesten -1992-1993 5/47

Felér Zoltán: Fásinge - túringe. Egy bátyai téli
népszokás 6/54

Dr. Fenyvesi László: „Keríteni kezdnek a várost
árokka” 2/63

Havas Gáborné: A Dunakanyar, a természet
ajándéka 3/82

Dr. Hofer Lajos: Érsekújvár a kuruckorban
2/69

Horváth Lajos: Rác veszedelem a kuruc sza-
badságharc idején a Börzsöny vidékén
3/55

Horváth M. Ferenc: A váci püspöki birtokok
igazgatása 1848-1867 3/58

Hutterer Éva: Halottas szokások a kárpátaljai
Ráton 6/61

Katona Imre: Népi kéziratos katonakönyveink
művelődéstörténeti jelentősége 2/72

Kerekgvártó Mihály: Szerencsi Vármustra 1/65

Molnár Imre: Az Országos Keresztényszocia-
lista Párt
működésének kassai kezdetei és csehszlová-
kiai története 4/64

Nagy Olga: Havasi mesemondók 3/72

Dr. Némethi József: Giesswein Sándor a
magyarországi keresztényszocialista
mozgalom apostola, 4/55

Olajos István: Lakitelek újraépülése 1/48

Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg vándor háziüpa-
rosai 6/57

Simon Károly: „Ezekkel szolgáltam a Csá-
szárt”. Gefrájter Koloman csizmadia
1902 Beli öreg vitéz” két katonakönyvnek
emlékezetes lapjai 2/75

Simon Károly: Kérelem - panasz - pör 1/50

Sziki Károly: „Elpusztítják szép nyelvünket”
4/71

Szőcs János: Régi csíki regősök 6/48

Szűcs István: Gyümölcsaszalás kisari módra
1/62

Zsók Béla - Kelemen Judit Gabriella: Dévai
székely népszokások 3/66

TÁRLAT

Fogarasi Klára: Családi körben 4/74

FORUM

Gaján Vilmos: Kétnyelvű utcanévtáblák
Piliszentkereszten 1/85

Kováts Dániel: A kisiskolások helyismereti neveléséről 6/68

KILÁTÓ

Csorba Csaba: Az alsó-ausztriai Schallaburg kiállításának tanulságai 2/81

Lukács László: A Duna menti tartományok és megyék együttműködése 3/98

KRÓNKA

Barna Gábor: Görcsös Mihály 70 éves 5/65

Bartha Éva: Titkári beszámoló 6/76

Böszörményi István: Balassi Bálint emléktáblája Zólyomban 5/72

Csáky Károly: Honismereti munka az Ipoly két oldalán 3/112

Csáky Károly: Honismeret az Ipoly-menti magyar iskolákban 6/85

Dr. Dunka Sándor: Koszorúzás a kishortobágyi csárdánál 2/89

Fasang Árpád: Gulyás György (1916-1933) 2/90

Görcsös Mihály: Vázlatos vallomás 5/66

Halász Péter: Honismereti periodikák, kiadványok szerkesztőinek

VI. Országos Konferenciája 4/77

Hála József: Emléktábla avatás 4/78

Honismereti Emléklapot kaptak 6/75

Kanyar József, ifj. Kodolányi János, Hofer Tamás, Bodotay Géza:

In memoriam Morvay Péter 3/100

Kanyar József: Benda Kálmán 3/104

Kanyar József: Megnyitó beszéd a XXII. Honismereti Akadémián 6/71

Dr. Kerecsényi Edit: Horvát nemzetiségi nap a Zala megyei Molnáriban 2/86

Kovács József László: Bálint Sándor Honismereti szakkollégium 3/110

Kováts Dániel: Ujszászy Kálmán emlékezete 5/76

Kováts Dániel: Lőrincze Lajos emlékezete 1/82
Kozma Gyula: Mészáros Vincét köszöntjük 1/79

Kovács József László: Honismereti nevelés a Zsámbéki Főiskolán 6/79

Kovács József László: Polónyi Péterre emlékezünk (1931 - 1993) 1/83

Kútvölgyi Mihály: „Kicsiny meszelőcskével írt virágzás.” 1/77

Liszka József: A történeti Hont megye néprajzi kutatása 1/73

Lukács László: Gunda Béla sírjánál 6/89

Matyikó Sebestyén József: Pintér Pálné (1912-1993) 2/95

Nagy Károly: A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság munkája 6/83

Notitia Hungariae emléklakettet kaptak 6/73

Ókos Márton: Kalotaszentkirályon járt Ady Endre 6/88

Dr. Pénovátz Antal: Ötven év után ismét a helyére került egy Kossuth szobor Bácskában 4/80

Raj Rozália - Nagy István: Polák Margit bácskai hímzőasszony 5/78

Sándor Anna: Emléktábla-avatás Arany A. László tiszteletére 1/81

Selmeczi Kovács Attila: Gyermekvilág a régi magyar faluban 3/108

Dr. Szamosújvári Sándor: Tanyai honismereti - műemlékvédelmi szakkör született 4/83

A XXII. Honismereti Akadémia szekcióüléseinek összefoglalója 6/77

Dr. Tóth József: Kossuth Lajos nyomában 5/69

Dr. Tóth József: Noszlopy Gáspár kopjafája 2/90

Dr. Tóth József: Testvértalálkozó 1/74

Töltési Imre: Sándor László 3/106

Z. Urbán Aladár: Az aviatika magyar úttörőjére emlékeztek 4/81

Z. Urbán Aladár: Ipolyvölgyi honvédsír 5/74

Z. Urbán Aladár: „Itt eme hely növelé Ipolyit.” 2/84

Veress János: Cserkészélet Gömörben 2/88

Vigh Károly: Búcsú Göndöcs Lászlótól 4/84

+ *Vongrey Béla:* Árpádházi Boldog Kinga emléktábla avatás Ó-Szendicen 5/71

Zóka László: Dr. Galambos Ferenc (1910-1993) 2/94

KÖNYVESPOLC

Adorjáni Róbert Károly: Első Nagykendi Kalendárium 1994. 4/97

Balassa Iván: Sebestyén Kálmán: A Kolozs-Kalotai (kalotaszegi)

Református Egyházmegye népoktatásának Adattára a XV. századtól 1900-ig 3/118

Balassa Iván: Balázs Ádám-Zika Klára: Virrasztó fegyveresek 6/98

Bányai Irén, Sz. Egri Gyula: Egy magyar katonája a II. világháborúban és a hadifogságban 2/106

Beke György: Domokos Pál Péter emlékkönyv 4/87

- Beke György:* Kalauz a régi és új Kolozsvárhoz 2/98
- Bereczki Ibolya, T.:* Börzsönyvidék 2/106
- Bodnár Mónika:* Tokaj és Hegyalja 5/79
- Busa Margit:* Évfordulós Kazinczy-kiadvány 2/99
- Demeter Zayzon Mária:* Szathmáryné Vizi Zsuzsa: Emlékeim töredékei 6/100
- Demeter Zayzon Mária:* Sz. Dévai Judit: Identitás - szélzúgásban 2/101
- Dóka Klára:* VIII. Kézművesipar-történeti Szimpózium 2/102
- Dóka Klára:* Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből 6/101
- Forró Katalin:* Farkas György: A KALOT mozgalom és népfőiskolái 4/91
- Forró Katalin:* A metropolis árnyékában 3/122
- Fejér László:* A vizgazdálkodási társulatok válogatott bibliográfiája 4/98
- Halász Péter:* Csáky Károly: „Jaj pártám, jaj pártám” 4/96
- Hornáth Rita:* Fügedi Márta: Állatbrázolások a magyar népművészetben 4/93
- Hrivnák Mihály:* A magyarországi Szlovákok Néprajza, 1993. 5/81
- Jankus Gyula:* Szlovákiai régészeti kiadvány 4/91
- Kiss Z. Géza:* Európa híres kertje 3/116
- Kovácsné dr. Paulovics Teréz:* Kisvárosok pest megye irodalmi térképén 3/115
- Kováts Dániel:* Az abaúji Kázmárk helyismerteti tankönyve 1/88
- Kováts Dániel:* Naszádos István sárvári helytörténeti olvaskönyve 4/89
- Kováts Dániel:* A somogyiak történeti breviáriuma 3/119
- Krupa András:* A magyarországi szlovákok nyelvjárasi atlasza 5/83
- Limbacher Gábor:* Magyar Katolikus Lexikon I. 6/96
- Matyikó Sebestyén József:* Bél Mátyás: Veszprém vármegye leírása 1/86
- Mezey László Miklós:* Magyar iskolák a Kárpát-kanyarban 3/124
- Mezey László Miklós:* Horváth Antal: A moldvai katolikusok ősei 6/102
- Móser Zoltán:* Silling István: Boldogasszony ága 4/94
- Selmezy Kovács Attila:* Csete Balázs: A jászkiséri gyermek élete 4/89
- Szabó T. Ádám:* Beke György és Pomogáts Béla könyvcírói 6/90
- Szabó T. Ádám:* Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társ. VI. 5/82
- Dr. Szamosújvári Sándor:* Rákóczi virágai 1/93
- Szűcs Judit* beszélget Nyíri Antallal. (A Müncheni Kódex magyar-latin szótára) 4/87
- Szűcs Judit:* Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században 6/99
- Dr. Timaffy László:* Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem 2/104
- Dr. Timaffy László:* Időtök - népi időjósítás gyerekeknek 4/97
- Dr. Timaffy László:* Tuba Lajos: Öt világot értem meg 1/90
- Torma István:* A Tragor Ignác Múzeum Közleményei 3/121
- Tuba László:* Timár Lajos: Kenyereden Vimyéd 5/86
- Tuba László:* Szent László király 2/98
- Udvarhelyi Nándor:* A Szent László-legenda középkori faliképei 2/96
- Udvarhelyi Nándor:* Yves de Daruvar 1/92
- Honismereti Bibliográfia. Összeállította: *Bartók Györgyi* 1/101-105; 2/108-111; 3/127-131; 4/107-113; 5/111-115; 6/105-110

A SZÖVETSÉG HÍREI

- Budapest történeti pályázatot hirdet Magyar Történelmi Társulat 1/100
- A XL. Országos Néprajzi és Nyelvjárasi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke 1/95
- XLI. Országos Néprajzi és nyelvjárasi Gyűjtőpályázat, 1994. 1/98

PÁLYAZAT

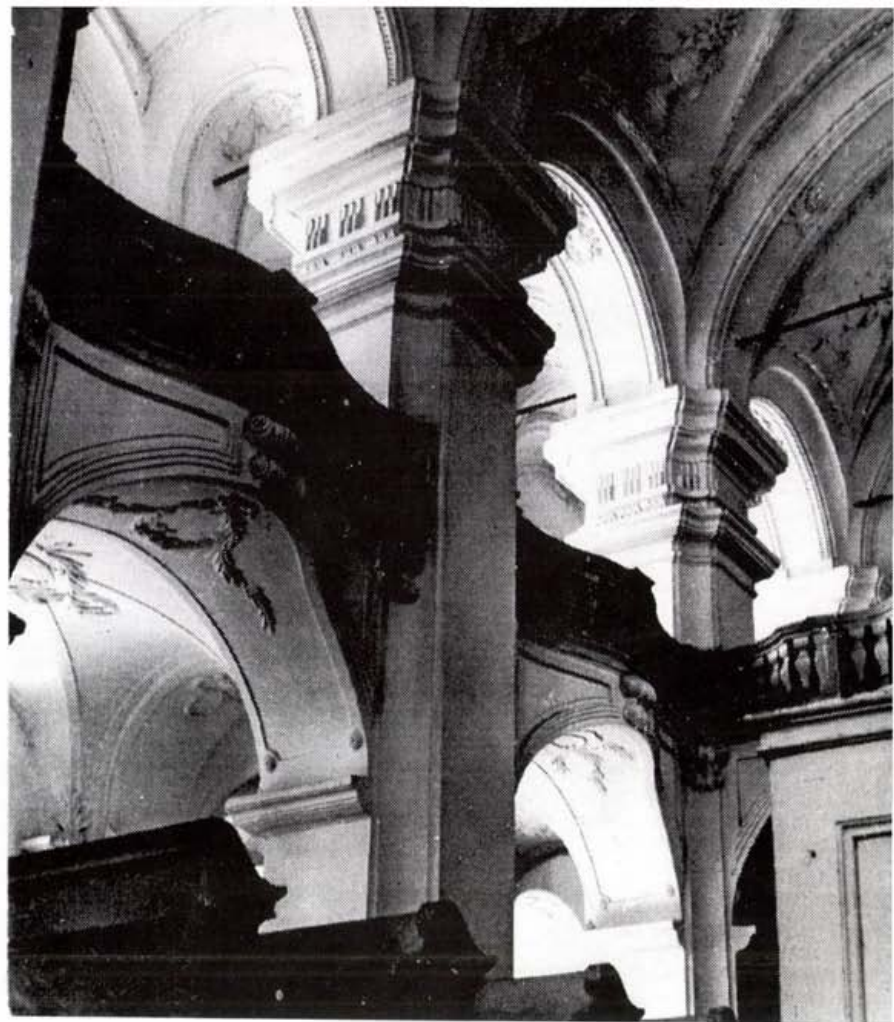
- A XLI. Országos Néprajzi és Nyelvjárasi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke 4/100
- Az 1995. évi XLII. Országos Néprajzi és Nyelvjárasi Gyűjtőpályázat 4/103

HÍREK

- Emese álma művelődéstörténeti vetélkedő* 3/31
- Fábián Gergely:* A Bonyhádi Székely Szövetség 3/21
- Fejér László:* Tisztelges Kvassay Jenő és Sajó Elemér emléke előtt 4/36
- Hogyan kerüljenek a honismereti kiadványok a könyvtárak vérkeringésébe?* 3/97
- Megkezdte működését a Honismereti Börze* 1/23
- Szabó Sándor:* Bajza József emlékmúzeum 5/15
- Szűcsiben* 5/15

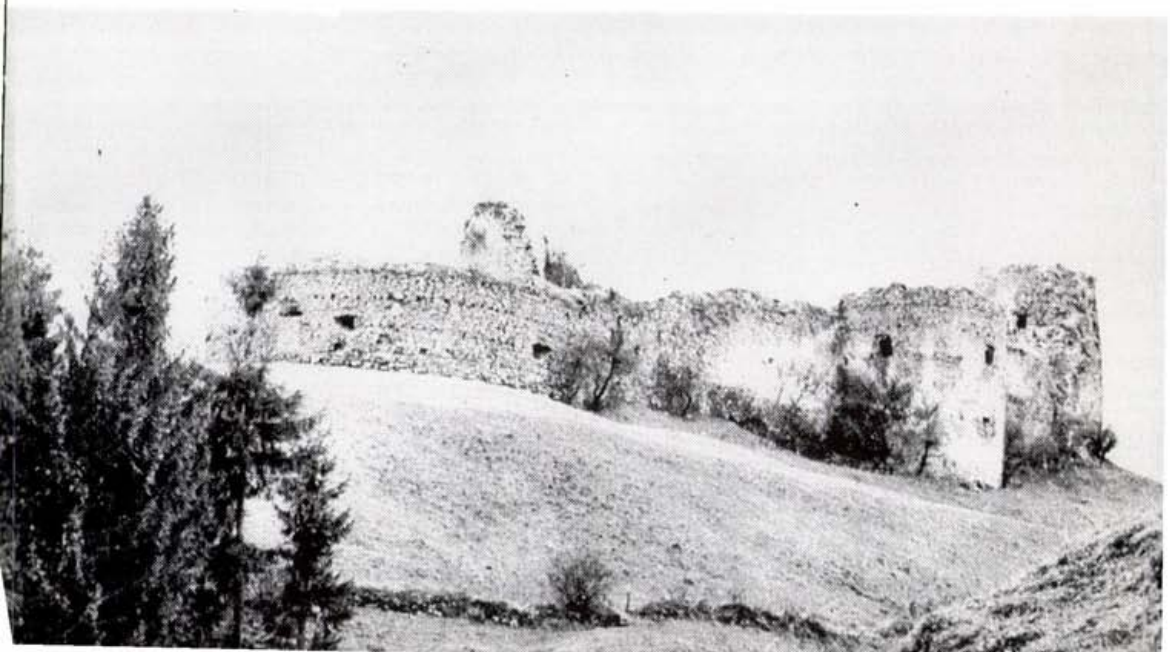

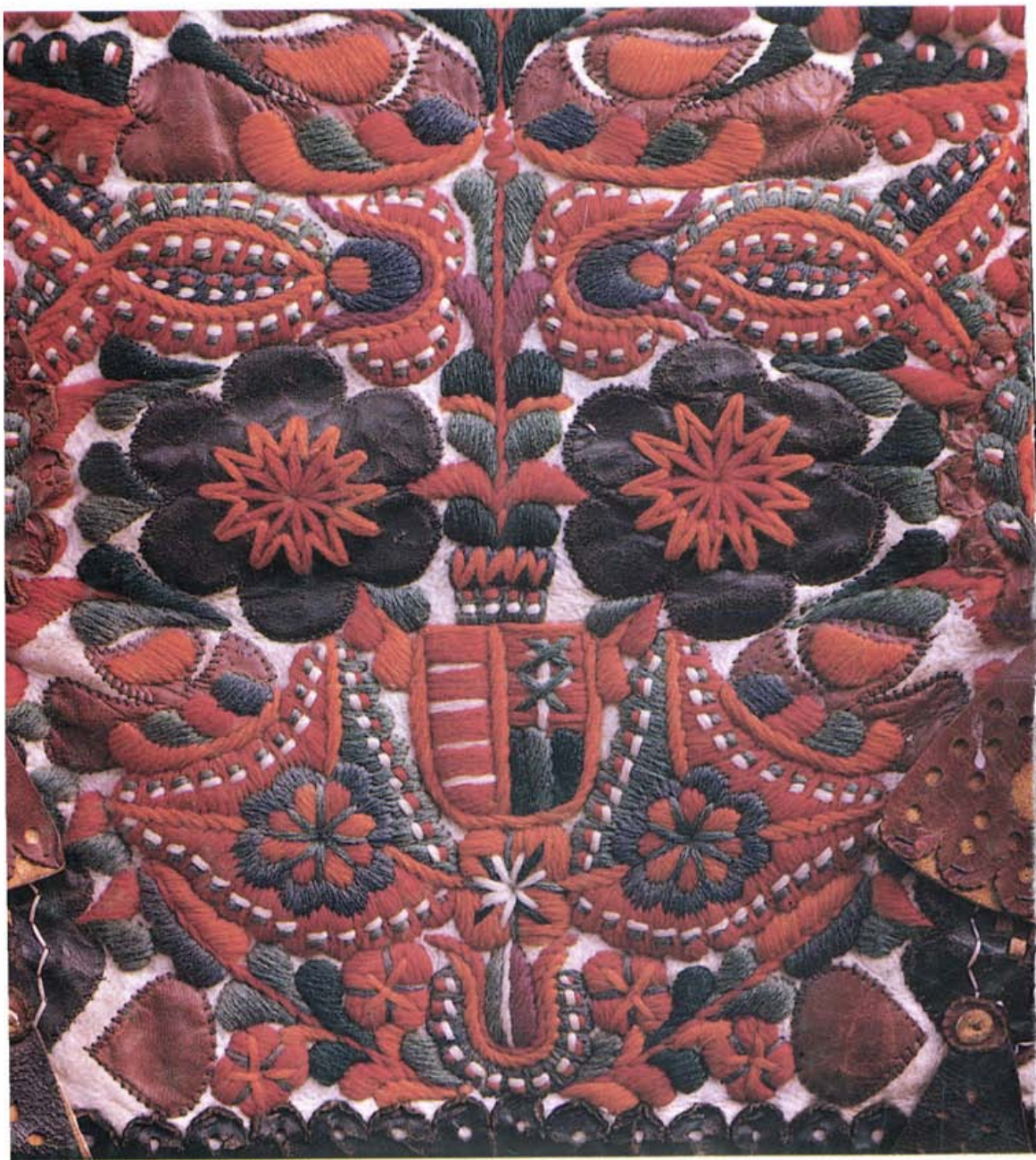
*Magyarigen
templombelső*

**Horváth József
képei**

Sebes vára

Baranyai horvát bunda diszitése